

TEXTS & STUDIES

*Contributions to Biblical & Patristic Literature
Second Series; General Editor:*

C. H. DODD, D.D.

THE
NEW TESTAMENT
TEXT
OF
ST AMBROSE

BY

R. W. MUNCEY

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

TEXTS AND STUDIES
CONTRIBUTIONS TO
BIBLICAL AND PATRISTIC LITERATURE

NEW SERIES

Edited by
C. H. DODD

IV
THE NEW TESTAMENT TEXT OF
SAINT AMBROSE

THE SERIES

1. *A Christian Palestinian Syriac Horologion*
Edited by MATTHEW BLACK
2. '*Codex Climaci Rescriptus Graecus*'
A study by IAN A. MOIR
3. *Clement of Alexandria*
By E. F. OSBORN
5. *The Sentences of Sextus*
Edited by HENRY CHADWICK

THE
NEW TESTAMENT TEXT
OF
SAINT AMBROSE

BY
R. W. MUNCEY



CAMBRIDGE
AT THE UNIVERSITY PRESS
1959

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS
Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi

Cambridge University Press
The Edinburgh Building, Cambridge CB2 8RU, UK

Published in the United States of America by Cambridge University Press, New York

www.cambridge.org
Information on this title: www.cambridge.org/9780521057844

© Cambridge University Press 1959

This publication is in copyright. Subject to statutory exception
and to the provisions of relevant collective licensing agreements,
no reproduction of any part may take place without the written
permission of Cambridge University Press.

First published 1959
This digitally printed version 2008

A catalogue record for this publication is available from the British Library

ISBN 978-0-521-05784-4 hardback
ISBN 978-0-521-09149-7 paperback

PREFACE

THE importance of Patristic citations of New Testament passages is not generally recognized, and my great interest in this particular field of study is due to the profound influence of the late Professor F. C. Burkitt, who some years ago guided me in my reading and gave me so much kind and valuable help.

The main purpose of this book is to reconstruct the New Testament text as quoted by St Ambrose; to compare his text with the Old Latin texts and Vulgate texts, and to examine the text with reference to the underlying Greek. The New Testament quotations of St Ambrose generally reach a high standard of accuracy, showing agreement either with the Greek reading (*Textus Receptus*), or a variant, or some Latin MS. authority. The result of my labours, which have extended over a period of some five years, will be seen in the Introduction, the Latin text, and the apparatus criticus.

I desire to express my best thanks to Professor C. H. Dodd, editor of the New Series of Texts and Studies; to the Syndics of the University Press for undertaking to publish my book; and to the staff of the Press for help in its production.

R. W. M.

HOVE, SUSSEX
February 1957

CONTENTS

Preface *page* v

INTRODUCTION

A. The accuracy of the quotations of St Ambrose	xi
B. List of Greek and Latin MSS. referred to or used; MSS. of St Ambrose; ecclesiastical writers cited in this book	xv
C. The New Testament text of St Ambrose	xxiv
D. The Greek text implied by St Ambrose	xxxvi
E. Syntax and vocabulary	lvii
F. Notes on some select quotations from the New Testament	lxxv

THE TEXT

I. THE GOSPELS	3
II. ACTS OF THE APOSTLES	55
III. PAULINE EPISTLES	61
IV. CATHOLIC EPISTLES	108
V. APOCALYPSE	113
<i>Indexes</i>	117

INTRODUCTION

INTRODUCTION

A. THE ACCURACY OF THE QUOTATIONS OF ST AMBROSE

PATRISTIC quotations are of first-rate importance for determining the text of the New Testament. It should be remembered that the quotations of a Father are valuable for textual criticism in proportion as they reproduce the MS. or MSS. used by the author, or at least make it possible to detect the reading on which the writer is basing his remarks. J. M. Bebb, speaking of the useful and important evidence obtained both from Versions and from Patristic quotations, points out that the most indispensable requisite is that the supposed *varia lectio* should have MS. authority of some kind, and the further such MS. authority is from the possibility of any intimate relationship to the witnesses under consideration, the greater does the value of the evidence become; and the more such independent authorities for a reading (whether MSS., Versions or Patristic quotations) increase, the nearer may we find we are getting to the attainment of the original text of the New Testament.¹ Patristic quotations vary much as regards the standard of accuracy. It is seldom possible to take the scriptural quotations of Tertullian as literal representations of the Biblical text current in Carthage in his time. The Biblical quotations present a very difficult problem; it is doubtful whether he is (1) translating from the Greek for himself, (2) paraphrasing the Latin text in use at Carthage, or (3) quoting from memory, because frequently his words are distinct reminiscences of the text. On the other hand, Cyprian nearly always adheres to a particular type of text: if he quotes a passage a second time he usually does so in the same form. Professor Sanday remarks of Optatus, 'It may be said to be

¹ 'The Evidence of the Early Versions and Patristic Quotations of the Text of the New Testament', in *Studia Biblica*, I, 240.

INTRODUCTION

characteristic of Optatus that he is able to recast a scriptural passage almost entirely in his own words.¹

In dealing with the testing of accuracy of Patristic quotations, a reading consisting of a substitution of a word, or an additional word or phrase, is found which perhaps was a critical or exegetical gloss, and never had any MS. authority. For example, Tertullian at Matt. vii. 7 has: 'petite, inquit, et accipietis' (*De Orat.* x); he ought to have written 'et dabitur uobis', following the Greek δοθήσεται ὑμῖν. The actual phrase is to be found in John xvi. 24. The same confusion occurs in the *Passion of St Perpetua*, xix; again in Augustine, *Ep.* clii, 5; but in *Serm.* lxi, 1 and *De Serm. Dom. in Monte*, ii, 21, we find 'et dabitur uobis'.

In John ii. 17 the additional words at the end of the verse: 'quomodo et ipse manet in aeternum', cited by Cyprian, Augustine, Lucifer and Victor, are supported by no Greek or Latin MS. authority, as far as I know.

In Heb. iv. 14 Ambrose reads: 'teneamus confessionem fidelem.' I have not been able to find any MS. authority for the addition 'fidelem'.

At the end of I Cor. ii. 13 Ambrose adds 'et unitate dei'; as far as I am aware, this addition finds no Greek or Latin MS. authority. Again, at the end of Col. ii. 14 Ambrose reads 'exuens se carne'. I have no knowledge of any Greek or Latin MS. authority for this addition.

The New Testament quotations of Ambrose generally reach a high standard of accuracy, showing agreement either with the ordinary Greek reading or a variant, or with some Latin MS. authority. I have selected a few examples:

Matt. iv. 4, Non in pane solo uiuet homo, sed in omni uerbo, appears again in the same form *De Virginibus*, iii, iv, 5: 'sed in omni uerbo' is supported by Cod. Bezae Lat. and b, whereas f and Vulgate read 'quod procedit de ore dei', in agreement with the ordinary Greek reading.

Matt. v. 48, estote ergo et uos perfecti, sicut et pater uester qui

¹ *Old Latin Biblical Texts*, ii, lxxxviii.

ACCURACY OF THE QUOTATIONS

in caelis est perfectus est. This passage is quoted again in the same form in *De Fide*, v, vii, 90, except that here Ambrose writes 'pater meus' for 'pater uester'. 'Qui in caelis est' is in agreement with D G K b c g k Lucifer, the T.R. reading being ὁ οὐράνιος, Lat. MSS. a f ff2.

Matt. xxii. 30, in resurrectione enim neque nubunt, neque uxores ducunt, sed erunt sicut angeli in caelo, appears in the same form again in *De Virginibus*, I, ix, 52: 'erunt' g2 Codd. Armach. Egerton. Rushworth. Tert.⁴ Hil. The reading in b f Vulg. is 'sunt' in agreement with the Greek.

John xiv. 30, uenit huius mundi princeps et in me inueniet nihil. This passage is quoted again in *De Fuga Saeculi*, 23, *De Abraham*, II, 62, *De Isaac*, 55, *De Iacob*, II, 24, *Exposit. Ps. cxviii.* viii. 6 ['inuenit' for 'inueniet'], and *De Offic. Min.* I, xlix, 250. 'inueniet' is in agreement with two cursive MSS., Vat. 360, Vat. 1548, which read εὐρήσει οὐδέν. Ambrose evidently had a codex which contained this reading instead of the ordinary Greek οὐκ ἔχει οὐδέν.

Act. ii. 2, et factus est subito de caelo sonus, tamquam ui magna spiritus ferretur, et repleuit totam domum ubi erant sedentes. 3. et uisae sunt illis dispersae linguae tamquam ignis. Verse 2 is cited in the same words again in *Exposit. Euang. Lucae*, i. 37, *De Spir. Sanct.* I, xiv, 166; 'ui magna ferretur' is supported by Victorinus; 'uisae sunt' D Lat. Cyp. Vigil. Aug. Auctor De Promiss. The Vulgate reads 'apparuerunt'.

I Cor. xv. 23, unusquisque autem in suo ordine: primitiae Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. This passage is cited in the same form again in *De Offic. Min.* I, xlviij, 247. The addition of 'crediderunt' appears in two Vulgate MSS., Demidovianus and Fuldensis, and in the Sixtine and Clementine editions of the Vulgate, supported by Origen, Hilary, Ambrosiaster and Jerome.

I Cor. xv. 51, omnes quidem resurgemus, in agreement with Cod. Bezae Gk. and Lat., F Latin and Vulgate, and supported by Jerome, Augustine and Hilary. The T.R. reading is κοιμηθησόμεθα

INTRODUCTION

and has the support of Origen, Chrysostom, Theodoret, Gregory of Nyssa, Caesarius, Tertullian and Jerome.

II Cor. v. 3, *ut expoliati, non nudi inueniamus*. 'ut expoliati' is in agreement with Cod. Bezae Gk. and Lat., also G Lat., and supported by Tertullian, Augustine, Ambrosiaster, Chrysostom and Cassiodorus. The Vulgate, following the ordinary Greek reading, has 'uestiti'.

Gal. v. 13, *per caritatem spiritus seruite inuicem*, is in agreement with the Gk. Codd. D F and finds support in Basil, Ambrosiaster and Victorinus.

Eph. v. 30, *de carne eius et de ossibus eius*, quoted again in *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 86; the addition of these words finds support in the Greek MSS. D F K L P S³ and they are cited by Irenaeus, Chrysostom, Theodoret and Jerome.

I Thess. iv. 17, *et nos qui uiuimus, simul cum aliis rapiemur in nubibus obuam Christi in aera*. In the Vulgate we find *uiuimus + relinquimur* in agreement with the ordinary Greek reading *περιλειπόμενοι*; the Greek Codd. F G omit this word, so also Lat. f g, supported by Tertullian and Ambrosiaster.

II Thess. ii. 3, *cum reuelatus fuerit homo iniquitatis*. Ambrose, in writing 'iniquitatis', is in agreement with the Greek Codd. A D F K L, which read *ἀμαρτίας*, supported by Origen, Cyril, Chrysostom, Theodoret and Irenaeus. The Vulgate reads 'homo peccati'.

Heb. ii. 9, *ut sine deo pro omnibus gustaret mortem*. Ambrose cites this verse again in the same form in *De Fide*, v, viii, 105. 'Sine deo' is in agreement with the Greek Cod. M and finds support in Theodoret₂, Fulgentius, Vigilius and Origen. The Vulgate, following the ordinary Greek reading, has 'gratia dei'.

Apoc. ii. 17, *uincenti dabo manducare manna absconditum*. The insertion of 'manducare' is in agreement with twelve cursive MSS. and two uncials. The addition finds support in Origen, Tyconius, Victorinus and the Lat. Cod. gig.

MANUSCRIPTS AND WRITERS

B. LIST OF GREEK AND LATIN MSS. REFERRED TO OR USED; MSS. OF ST AMBROSE; ECCLESIASTICAL WRITERS CITED IN THIS BOOK

The Greek Testament edition of Westcott and Hort (1919) has been adopted; for the variants Alford's Greek Testament (4 vols., 1894-5). The figures 2, 3, etc., inserted above the line to the right hand imply a second, third, etc., hand in a MS. Thus B¹ means the original scribe of B, B² the first corrector, B³ the second. The figures which appear after the Latin or Greek Fathers indicate the number of times that the particular passage or word is quoted by that Father: e.g. Augustine₂ means that the passage or word in question is quoted twice by Augustine.

Cod. A (Alexandrinus), v cent., in British Museum.

Cod. B (Vaticanus), iv cent., in the Vatican Library; contains the Old and New Testaments.

Cod. C (Ephraemi), v cent., in the Bibliothèque Nationale, Paris; fragments of nearly all books of the New Testament.

Cod. D (Bezae), vi cent., in the University Library, Cambridge; Greek and Latin; contains the Gospels and Acts, excepting Acts xxii. 29-end. Ed. F. H. Scrivener (Cambridge, 1864).

Cod. D of Pauline Epistles (Cleromontanus), vi cent., now at Paris. A Graeco-Latin MS. The Latin is akin to the Old Latin. Many subsequent hands (vi-xi cent.) have corrected this MS.

Cod. Δ (Sangallensis), ix or x cent., at St Gall; Greek and Latin Gospels.

Cod. E of the Gospels (Basiliensis), viii cent., in the University Library, Basle.

Cod. E of the Acts (Laudianus), vi or vii cent., in the Bodleian Library, Oxford.

Cod. E of Pauline Epistles (Sangermanensis), ix cent., in the Imperial Library, Leningrad; a Graeco-Latin MS. of the same family as Cleromontanus.

Cod. F of the Gospels (Boreeli), ix cent., at Utrecht.

Cod. F of Pauline Epistles (Augiensis), ix cent., at Trinity College, Cambridge; a Graeco-Latin MS. Ed. F. H. Scrivener (Cambridge, 1859).

INTRODUCTION

- Cod. G of the Gospels (Harleianus), ix or x cent. Harl. 5684. British Museum.
- Cod. G of Pauline Epistles (Boernerianus), ix cent., in the Royal Library, Dresden. This MS. does not contain the Epistle to the Hebrews, the text of which belongs to the Cod. Cleromontanus type.
- Cod. H of the Gospels (Wolfii), ix cent., in Public Library, Hamburg.
- Cod. H of the Acts (Mutinensis), ix cent., at Modena.
- Cod. K of the Gospels (Cyprius), ix cent., Bibliothèque Nationale, Paris, no. LXIII.
- Cod. K of the Acts, Catholic and Pauline Epistles (Mosquensis), ix cent., in the Library of Holy Synod, Moscow, no. XCVIII.
- Cod. L of the Gospels (Regius Parisiensis), in the Bibliothèque Nationale, Paris. Tischendorf assigns this MS. to viii cent., Tregelles and others to ix cent.
- Cod. L (Angelicus Romanus), in the Angelican Library of the Augustinian monks at Rome; contains Acts, beginning viii. 10, Catholic Epistles, and Pauline Epistles down to Heb. xiii. 10. Tischendorf considers it cannot have been written before the middle of the ninth century.
- Cod. M (Campianus), ix or x cent., in the Bibliothèque Nationale, Paris, no. Gk. XLVIII; contains Gospels with notices of the saints of the Greek Church and *Canons* of Eusebius. This MS. has some readings common to itself and Cod. Cyprius.
- Cod. P (Porferianus), ix cent.; was formerly in the possession of Bishop Porferi of Kiev, now at Leningrad; contains Acts, Catholic and Pauline Epistles and Apocalypse.
- Cod. R (Nitrianus), vi cent., from a Nitrian monastery; a palimpsest in the British Museum (Add. MSS. 17211) contains large fragments of St Luke's Gospel.
- Cod. S (Sinaiticus), iv cent., contains the entire New Testament. This valuable MS. was discovered by Tischendorf in the convent on Mount Sinai.
- Cod. U (Marcianus), x cent., in the Library of St Mark's, Venice.
- Cod. V (Mosquensis), c. ix cent., in the Library of the Holy Synod, Moscow.
- Cod. X (Monacensis), ix-x cent., in the University Library, Munich.
- Cod. Z (Rescriptus Dublinensis), vi cent., in the Library of Trinity College, Dublin; contains the Gospel of St Matthew.

MANUSCRIPTS AND WRITERS

For the Vulgate readings I have used J. Wordsworth and H. J. White's edition, *Nouum Testamentum* (Oxford, 1889-1949). Invaluable help for Patristic quotations has been obtained from the monumental work of P. Sabatier, *Bibliorum Sacrorum Latinae Versiones Antiquae* (1751).

Latin MSS. of the Gospels

- Cod. a (Vercellensis), iv cent., said to have been written at Vercelli by the hand of Eusebius during his retreat from the Arians after the Council of Milan. Ed. Bianchini, *Evangeliarium Quadruplex* (Rome, 1949). Reprinted in Migne, *P.L.* xii.
- Cod. b (Veronensis), iv or v cent., at Verona; also in Bianchini's *Evangeliarium Quadruplex*, reprinted in Migne, *P.L.* xii. Ed. E. S. Buchanan, *Old Latin Biblical Texts*, vi. Several years ago Buchanan visited the Cathedral Library at Verona; he discovered two whole leaves at the end of the MS. which had never before been known to be in existence. In addition he found that more than half of folio 384 and nearly the whole of folio 385 had been left unpublished by Bianchini. Buchanan in 1908 printed the most important of the portions of St Mark that Bianchini left unedited (*Journal of Theological Studies*, x, 122f.). a and b are the two important European MSS.
- Cod. C (Colbertinus), xii cent., came from Languedoc, now at Paris, Lat. 254. This codex has 'African', 'European', and Vulgate elements (H. A. A. Kennedy, article 'Latin Versions' in *H.D.B.* iii, 57).
- Cod. D (Bezae), vi cent., Cambridge University Library. Ed. F. H. Scrivener, *Codex Cantabrigiensis* (Cambridge, 1864). Published again at Cambridge in 1899.
- Cod. e (Palatinus), v cent., at Vienna. Ed. L. F. C. Tischendorf, *Evangelium Palatinum* (first edition, Leipzig, 1847). A lost leaf of this MS. is published by Souter in *Journal of Theological Studies*, xxiii, 286.
- Cod. f (Brixianus), vi cent., at Brescia. Ed. Wordsworth and White in their edition of the Vulgate.
- Codd. ff1, ff2 (Corbeiensis). I, probably tenth century, formerly at Corbie, now at Leningrad. Ed. Belsheim (Christiania, 1882). 2, A.D. 375-425. Ed. E. S. Buchanan, *Old Latin Biblical Texts*, v.

INTRODUCTION

- Codd. g 1, g 2 (Sangermanenses), ix and x cent.; g 2 was formerly at Saint-Germain-des-Prés; both now at Paris. Ed. Wordsworth, *Old Latin Biblical Texts*, I.
- Cod. h (Cleromontanus), iv or v cent. Matthew in Old Latin, other Gospels of Vulgate text; formerly at Clermont, now at Rome.
- Cod. k (Bobiensis), iv or v cent., at Turin, once at Bobbio. Edited Wordsworth, Sanday and White, *Old Latin Biblical Texts*, II. An African text.
- Cod. N=St Gall Fragment, v-vi cent. Ed. Wordsworth, Sanday and White, *Old Latin Biblical Texts*, II.
- Cod. q (Monacensis), vi cent., at Munich. Ed. H. J. White, *Old Latin Biblical Texts*, III.
- Cod. r (Dublinensis or Usserianus), vi cent.
- Speculum: Latin readings contained in a MS. of vi or vii cent. An African text edited in *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, XII.

The following MSS. have been quoted for the entire New Testament text when extant in Ambrose:

- Cod. Amiatinus, vii-viii cent. Ed. L. F. C. Tischendorf (Leipzig, 1850).
- Cod. Bambergensis, ix cent., originally written in the monastery of St Martin of Tours, now in the Royal Library, Bamberg.
- Cod. Cauensis, ix cent., at Le Cava, near Naples; written in Spain, collated by Wordsworth.
- Cod. Demidovianus, vi cent. Ed. C. F. Matthaei, *Testamentum Novum* (1782-8).
- Cod. Noui Testamenti Armachanus, now Dublinensis, ix cent. Ed. J. Gwynne and J. H. Bernard (Dublin, 1902).
- Cod. Fuldensis, vi cent. Ed. E. Ranke (Marburg, 1868).
- Cod. Langobardus, viii cent.
- Cod. Monacensis, ix-x cent., formerly at Freising, now at Munich (Lat. 6230).
- Cod. Sarisburensis, xiii cent.
- Speculum, vi or vii cent. Ed. Mai, *Spicilegium Vaticanum*, IX (1843), and *Corp. Script. Eccl. Lat.* XII.
- Cod. Toletanus, viii cent. Ed. Bianchini, *Vindiciae Can. Scr.* xlvii-ccxvi (Rome, 1940).

Acts of the Apostles

- Cod. D (Bezae), vi cent.
 Cod. e (Laudianus), vi cent., Bodl. Laud. 35, *olim* F82. Ed. L. F. C. Tischendorf, *Monumenta Sacra Inedita* (Leipzig, 1846).
 Cod. gig. (Gigas Holmiensis), xiii cent. Ed. J. Belsheim, Christiania, 1898; contains Acts and Apocalypse in an Old Latin text. It is the chief representative of the European type. The late Professor Burkitt has pointed out that the text in g is ancient, although the MS. is only of the thirteenth century (article 'Texts and Versions' in *Encyclopaedia Biblica*, iv, 4996). This is proved by its close agreement with the quotations of Lucifer of Cagliari, when it agrees with as well as when it differs from the Vulgate.
 Cod. h (Floriacensis), vi cent., palimpsest; an African text. Ed. E. S. Buchanan, *Old Latin Biblical Texts*, v.
 Cod. Oxoniensis Seldenianus, viii cent., Bodl. 3418.

Pauline Epistles and Hebrews

- Cod. C (Colbertinus), xiii cent. Ed. J. Belsheim, Christiania, 1888.
 Cod. d (Cleromontanus), vi cent. Latin Version. Ed. J. Belsheim (Christiania, 1892).
 Cod. e (Sangermanensis), ix cent. Latin Version. Ed. J. Belsheim (Christiania, 1885).
 Cod. f (Augiensis), ix cent. Latin Version. Ed. F. H. Scrivener (Cambridge, 1859).
 Cod. g (Boernerianus), ix cent. Latin Version. Ed. C. F. Matthaei (1791).
 Cod. r (Fragmenta Frisingensia), v-vi cent. Ed. D. de Bruyne, *Collectanea Biblica Latina* (Rome, 1921).
 E, Liber Comicus siue Lectionarius Missae. Ed. D. G. Morin, *Anecdota Maredsolana*, I (1892).
 Cod. Laudianus, no. 108, Bodleian Library, c. 800. Ed. E. S. Buchanan, *Sacred Latin Texts*, II.

Catholic Epistles

- Cod. h (Floriacensis).
 Cod. p (Perpinianus), xiii cent. Ed. E. S. Buchanan, *Journal of Theological Studies*, XII, 499.
 Cod. r (Fragmenta Frisingensia).
 t, Liber Comicus.

INTRODUCTION

Apocalypse

Cod. gig. (Gigas Holmiensis).

Cod. h (Floriacensis).

There is a number of variants in the MSS. of St Ambrose. I have noted some of the most important in the apparatus criticus. A detailed account of the MSS. may be found in the volumes which are printed in the Vienna *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, xxxii (pars i, fasc. 1), xxxii (pars i, fasc. 2), xxxii (pars ii), xxxii (pars iv). I give a list of MSS. cited in this book. The number in parentheses—e.g. (vii)—refers to the century of the MS. The text adopted has been that of the above edition, and also Migne, *P.L.* xiv–xvii.

Expositio Euangelii secundum Lucam

A = Liber Bibliothecae Ambrosianae H. 78^{sup.} (Taurinensis GV 15)
(vii).

B = Liber Bibliothecae Bononiae, no. 35 (viii).

C = Cod. Parisiacus. Nouv. acq. lat. 1438 (x).

F = Cod. Monacensis no. 6273 (ix).

G = Liber S. Galli no. 99 (ix).

O = Cod. Petropolitanus FV. I. N. 6 (viii).

L = Cod. Laudensis 259, Bodleian Library (x).

V = Vindobonensis 765 (x).

Expositio Psalmi cxviii

A = Cod. Atrebatensis no. 590 (ix).

G = Cod. Gaudaniensis.

M = Cod. Monacensis no. 4535 (x–xi).

N = Cod. Monacensis no. 13040 (xi–xii).

O = Cod. Parisiacus no. 15639 (xii).

P = Cod. Parisiacus Nouv. acq. 1437 (x).

R = Cod. Reginensis no. 32 (x).

T = Cod. Treuericus no. 120 (xi).

Explanatio Psalmorum xii

A = Cod. Parisiacus no. 1733 (xii).

B = Cod. Basilicae Ambrosianae (xii).

MANUSCRIPTS AND WRITERS

- C = Cod. Trecensis no. 933 (xii).
D = Cod. Parisiensis no. 1734 (xii).
E = Cod. Parisiensis no. 14465 (xii).
F = Cod. Parisiensis no. 16838 (xii).

Exaameron

- C = Cod. Cantabrigensis Corpus Christi no. 193 (viii).
G = Cod. Parisiensis no. 12135.
P = Cod. Parisiensis no. 3984 (ix).
V = Cod. Veronensis xxvii. 25 (x).

De Abraham

- T = Cod. Trecensis 550 (xi).

De Iacob

- V = Cod. Vaticanus Bibl. Vaticanae Ant. 5759 (ix or x).

De Interpellatione Iob et David

- P = Cod. Parisiacus no. 1732 (viii).
B = Cod. Bruxellensis no. 1893/9 (xii).
D = Cod. Ducensis no. 227 (xii).
C = Cod. Parisiacus no. 1723 (formerly Colbertinus) (xiv).

De Tobia

- D = Cod. Ducensis no. 227 (xii).
P = Cod. Parisiacus no. 1732 (viii).

De Fuga Saeculi

- A = Cod. Audomaropolitanus no. 72 (ix).

I have brought together a selection of variants in the Ambrosian text which are of interest and value in showing to what extent they are in agreement with Biblical texts or the Vulgate.

The following are additions in the text:

Rom. vii. 15, uolo Amb.: +bonum Amb. B C Vulg. Bede in Rom. vii.

Rom. xii. 19, ego retribuam Amb. Vulg.: +et *before* ego Amb. R g Tert. Jer. Tycon.

I Cor. ii. 14, animalis Amb.: +homo Amb. L Vulg. Tert. (*Adu. Marcion.* II, 2) Iren. Jer.

INTRODUCTION

Col. iii. 1, dei Amb. Vulg.: + patris Amb. E T Paulinus of Nola
(*Ep.* xl, 9) Cod. Barberinus.

I Tim. iii. 5, ecclesiae Amb.: + dei Amb. L F O V Vulg.: Gk. *om.*
dei t.

The variant is the right reading here.

The following list of substitutions of words is noteworthy:

Matt. ii. 6, princeps Amb. a b f: dux Amb. F O V ff2 Vulg.

Matt. x. 9, die Amb. [C¹ ἡμέρα] Syr. Copt. Verss. Jer.: hora Amb.
O a b f Vulg. Gk.

Luc. iv. 9, pinnam Amb. b f ff2 Vulg.: pinnaculum Amb. O Cod.
Rushworth.

Luc. xviii. 8, fidem Amb. Vulg.: pacem Amb. P.

Luc. xviii. 25, regnum dei Amb. a b f ff2 Vulg.: regnum caelorum
Amb. c.

I Cor. i. 30, sapientia Amb. Vulg.: scientia Amb. B: et scientia
Amb. c.

I Cor. iv. 13, lustramenta Amb. Ambrst.: pergamenta Amb.
A M d e Amb. (*De Paenit.* II, i, 5). Tert.: peripsema Amb. O:
peripsima g Vulg.

I Cor. vi. 20, deum Amb. Vulg.: dnum Amb. E G t: dominium t
Cod. Monacensis Tert. Lucif. Vigil.

I Tim. i. 12, custodire Amb. g Cod. Armach. Ambrst.: seruare
Amb. c Vulg.

I Joh. ii. 13, fratres Amb.: patres Amb. A e Vulg.

An examination of the proper names shows that the ordinary text of Ambrose is always in agreement with the Biblical texts and the Vulgate, while the variants differ from the Biblical texts and the Vulgate:

Matt. i. 17, Babylonis Amb. a b f ff2 Vulg.: Babylionis Amb. A.

Matt. ii. 6, Bethleem Amb. a b f ff2 Vulg.: Bethlem Amb. A G:
Bethlehem Amb. t.

Luc. iv. 27, Neman Amb. a ff2 Vulg.: Neeman Amb. C Cod.
Tolet.: Neaman Amb. E T Cod. Hubert.: Naenan Amb. B.:
Naaman b: Neaeman f.

MANUSCRIPTS AND WRITERS

Act. iii. 6, Nazareni Amb. Vulg.: Nazarei Amb. P.

Act. xxi. 11, Hierusalem Amb. Vulg.: iherusalem Amb. A C:
hyerusalem Amb. P.

I Cor. xvi. 8, Ephesi Amb. Vulg.: Efesi Amb. P: efesi *uel* ephesso
g.

Here are some examples of the use of transpositions:

Act. xvii. 28, et sumus et mouemur Amb.: et mouemur et sumus
Amb. N P T Vulg.

I Cor. ii. 14, enim illi est Amb. f g: est enim illi Amb. E T Vulg.

I Cor. v. 13, deus iudicabit Amb. Vulg.: iudicabit deus Amb.
D E F.

I Cor. vii. 22, in domino seruus Amb. Vulg.: seruus in domino
Amb. M.

I Cor. xv. 4, die tertia Amb.: tertia die Amb. M Vulg.

Apoc. vi. 10, iudicas et uindicas Amb.: uindicas et iudicas Amb.
F Vulg.

In the list of substitutions of words, the variants at Luc. xviii. 8
pacem, Luc. xviii. 25 caelorum, I Cor. i. 30 scientia, have neither
MS. authority nor Patristic support, as far as I know. Of the nine-
teen examples given above, twelve variants in the text are in
agreement with the Vulgate.

Ecclesiastical writers cited in this book

Ambrosiaster, iv cent.

Andreas of Crete, A.D. 635.

Athanasius, bishop of Alexandria, A.D. 326-73.

Athenagoras of Athens, A.D. 177.

Augustine, bishop of Hippo, A.D. 395-430.

Avitus, bishop of Vienne, A.D. 490-523.

Basil, bishop of Caesarea, Cappadocia, A.D. 370-9.

Bede, the Venerable, A.D. 672-735.

Caesarius, bishop of Arles, A.D. 502-44.

Cassian, c. A.D. 360-435.

Cassiodorus, b. A.D. 479, d. 575.

Chromatius, bishop of Aquileia, A.D. 402.

Chrysostom, bishop of Constantinople, A.D. 397-407.

INTRODUCTION

- Clement of Alexandria, *fl.* A.D. 194.
Cyprian, bishop of Carthage, A.D. 248–58.
Cyril, bishop of Jerusalem, A.D. 350–*c.* 386.
Dionysius, bishop of Alexandria, A.D. 247–65.
Epiphanius, bishop of Cyprus, A.D. 368–403.
Eusebius, bishop of Caesarea, A.D. 315–20.
Euthymius Zigabenus, *fl.* A.D. 116.
Fulgentius, bishop of Ruspe, A.D. 508–33.
Ignatius, bishop of Antioch, martyred *c.* A.D. 100.
Irenaeus, bishop of Lyons, A.D. 177–202.
Isidore of Pelusium, *fl.* A.D. 412.
Jerome, A.D. 346–420.
Justin Martyr, *d.* A.D. 166.
Lactantius, *b. c.* A.D. 250, *d. c.* 317.
Lucifer, bishop of Cagliari, A.D. 354–67.
Macedonius, bishop of Constantinople, *fl.* A.D. 381.
Nazianzenus, Gregory, *c.* A.D. 326–93.
Nyssenus, Gregory, bishop, *b. c.* A.D. 331, *d. c.* 395.
Optatus, bishop of Mileva, *c.* A.D. 368.
Origen, A.D. 185–254.
Pacian, A.D. 343–92.
Paulinus, A.D. 353–431.
Primasius, bishop of Adrumetum, *vi cent.*
Priscillian, bishop of Avila, *d.* A.D. 385.
Sedulius, *fl.* *v cent.*
Tertullian, A.D. 155–222.
Theodoret, bishop of Cyrrhus, A.D. 420–56.
Theophilus, bishop of Antioch, A.D. 170–82.
Tyconius the Donatist, *d.* A.D. 390.
Victorinus Afer, *fl.* A.D. 361.
Vigilius Thapsensis, *fl.* A.D. 484.

C. THE NEW TESTAMENT TEXT OF ST AMBROSE

I. *The Gospels*

The New Testament text of St Ambrose is predominantly Old Latin, but it has several agreements with the Vulgate, and therefore probably represents a comparatively late stage in the development of the Old Latin text.

Some years ago, Dr Souter pointed out that Ambrose in the Gospels seems to have used a text like ff2.¹ The Codex Corbeiensis (ff2) was first published by Belsheim (Christiania, 1887). It was again edited in England by E. S. Buchanan in *Old Latin Biblical Texts*, v (Oxford, 1907). I have used this edition. The MS. is now in the Bibliothèque Nationale, Paris, no. Lat. 17225. It once belonged to the Benedictine monastery of Corbie, near Amiens. Buchanan is of the opinion that the MS. was born in the west of Europe, probably Gaul, and not in North Italy.² In St Matthew three quires have been lost and this Gospel begins at xi. 16. Two leaves are missing from St John containing xvii. 15–xviii. 9 and xx. 23–xxi. 8. Three leaves are missing from St Luke: ix. 45–x. 20, and xi. 45–xii. 6. St Mark is complete except for the following, lost through mutilation: ix. 19, 23, 24, 28, in part 18, 20, 29, 31, 33; xvi. 17 and in part 16, 18, 20. Buchanan believes³ that evidence for assigning Codex Corbeiensis to as early a date as A.D. 375–425 may be discovered in the following: (1) the unfixeness of the spelling to a degree unparalleled in any other MS.; of this almost every page of the MS. furnishes proof; (2) the exceeding rarity of punctuation; (3) the absence of all observance of the rules of grammar and spelling, and the persistence of vulgarisms in both grammar and spelling; (4) the shape of the letters, especially of E, T, M and O; (5) the large amount of verbal variation from the Vulgate, especially in such well-known and oft-quoted verses as St Mark vi. 28, St Luke ii. 4, St Mark xiv. 24; (6) the comparative freedom of ff2 from the harmonizings which are found in other texts (the earliest texts would be the least harmonized);⁴ and (7) the agreement of ff2 with the Old Syriac Version, and with Irenaeus and Origen in ancient readings lost in all other MSS. There is a very interesting account of Codex Corbeiensis given by Buchanan in the *Journal of Theological*

¹ *Text and Canon of the New Testament* (1913), p. 88.

² *Journal of Theological Studies*, vii, 252.

³ *Old Latin Biblical Texts*, v, viii.

⁴ Cf. Matt. xxiv. 35, xxvii. 34; Luke iii. 21, vi. 31; Mark iv. 39, xiv. 24.

INTRODUCTION

Studies, vii, 236f., showing the relations of this Codex to other Old Latin texts. In conclusion he says:

Early withdrawn from Greek influence into remote western Europe, the text of ff remained undepreciated by the zeal for revision and harmonization that soon came both in Rome and Constantinople, and quickly spread thence to all literary centres. Lying in a backwater, so to speak, and guarded by devout 'uncritical' men, it preserved for the succeeding ages its pristine purity. Thus it has come to pass that the Codex Corbeiensis is one of the earliest and most faithful representatives of the Autograph of the Everlasting Gospel.

I have brought together a number of select readings from the Gospel text of St Ambrose for our consideration with special reference to the instances in which (1) Ambrose, ff2 agree; (2) Ambrose, ff2 differ. Any affinities or disagreements between the Ambrosian and European MSS. a b f have been indicated; readings found in the Vulgate have also been recorded.

(i) *Readings in which Ambrose, ff2 agree:*

- Matt. xiii. 47 reti misso Amb. ff2: retine missae a b f: saginae missae Vulg.
48 optimos Amb. a b ff2: bonos f Vulg.
xv. 6 honorificauit Amb. a b ff2: honorificat f: honorificabit Vulg.
xviii. 19 conuenerit Amb. a b f ff2: consenserint Vulg.
xxi. 37 misit illis Amb.: eis a b e f ff2, supported by Irenaeus, Lucifer and Arnobius: ad eos f Vulg. Origen, Cyprian.
xxii. 30 neque nubent neque ducunt Amb. ff2 Aug.: neque nubent neque nubentur e f Vulg. Tertullian, Jerome.
xxiv. 30 maiestate Amb. a b ff2: gloria Vulg.
xxv. 40 uni horum (*om. fratrum*) Amb. ff2 Augustine, Gaudentius: uni horum fratrum a b: de his fratribus meis minimis f Vulg.

NEW TESTAMENT TEXT OF ST AMBROSE

- xxvii. 6 in loculum Amb. b ff2: in corban a f: corbanam
Vulg.
- Marc. xvi. 15 uniuersae creaturae Amb. ff2: omni creaturae b
(a d e f) Vulg.
- Luc. i. 8 ante dominum deum Amb. ff2: *om.* dominum
b f Vulg. (a d e f).
- 19 ante dominum Amb. ff2: in conspectu dei a f:
ante deum Vulg.
- 22 annuens Amb. c ff2 q: adnuens b (a d e f): in-
nuens f Vulg.
- 29 mota est in introitu eius Amb. a b ff2: turbata est
in sermone eius f (in uerbo f) Vulg.
- ii. 1 orbis terrae Amb. ff2: orbis terrarum b: uniuersus
orbis f: *om.* terrae a D Vulg.
- 52 aetate et sapientia Amb. a b c e ff2 Origen,
Epiphanius, Gregory of Nyssa, Cyril, Theodoret,
Gospel of Thomas: sapientia et aetate Vulg.
- iii. 7 generatio Amb. b ff2: progenies a f genimina
Vulg.
- iv. 38 + et Andreae Amb. b c D G h ff2: *om.* a f Vulg.
- v. 10 uiuifaciens Amb. b e ff2: eritis captores f: eris
capiens Vulg.
- xi. 24 non habent aquam Amb. b ff2: per loca arida f:
inaquosa (ἀνύδρων) Vulg.
- xii. 6 coram domino Amb. c ff2: in conspectu dei a:
coram deo f Vulg.
- 58 condemnet Amb. b ff2 (a d e f): trahat Vulg.
- xx. 13 *om.* uiderint Amb. a c ff2 q: cum hunc uiderint
e f Vulg. Gk. Codd. A R.
- xxi. 23 in utero habent et ubera dant Amb. e ff2 q: quae
ubera e ff2 q: praegnantibus et nutrientibus
f Vulg.: praegnantibus et lactantibus a.
- xxii. 31 ut uentilet Amb. b e f ff2 q Hilary: cribraret Vulg.
- xxiii. 42 in regnum tuum Amb. c e f ff2 Vulg.: in regno
tuo a b.

INTRODUCTION

- Joh. i. 34 electus dei Amb. e ff2: electus filius dei a b: filius dei Vulg.
 iii. 6 + quia deus spiritus est Amb. a e ff2 Spec. Tertullian, Cyprian, Augustine, Vigilus, Hilary₂: om. a b f Vulg.
 18 iudicatur Amb. a e f ff2 Vulg. Spec. Irenaeus, Tertullian, Lucifer: iudicabitur b d.
 viii. 10 lapidavit Amb. ff2: condemnavit D Vulg. Augustine.
 xii. 24 tritici Amb. a b c D e f ff2: frumenti Vulg.
 xiii. 14 quanto magis Amb. a D f ff2 Spec.: om. b Vulg.

(ii) *Readings in which Ambrose, ff2 differ:*

- Matt. xxiv. 29 om. de caelo Amb.: de caelo a b f ff2 Vulg.
 36 om. solus Amb.: solus a b f ff2 Vulg.
 xxv. 43 aeger Amb.: infirmus a b f ff2 Vulg.
 xxvi. 39 transfer a me calicem hunc Amb. b f (b f read istum): transeat a me calix iste a f ff2 Vulg.
 45 adpropinquat Amb.: adpropiauit ff2: adpropinquavit a f Vulg.
 xxvii. 1 conuenerunt Amb.: acceperunt ff2: fecerunt a f: inierunt Vulg.
 xxviii. 9 adorauerunt om. eum Amb.: + eum a b f ff2 Vulg.
 Marc. ii. 7 om. solus Amb.: solus deus b c f ff2 Vulg.: unus deus a.
 vi. 52 obcaecatum Amb. f Vulg.: obtusum a b: col-lusum ff2.
 Luc. i. 14 om. exaltatum Amb.: + exaltum ff2 Vulg.: exaltatio a b f.
 22 remansit Amb.: permansit a b f ff2 Vulg.
 46 laetatus est Amb. e: exaltauit a b f ff2 Vulg.
 iii. 5 om. sancto Amb. b f Vulg.: spiritu sancto a ff2 Spec. Origen, Augustine, Vigilus, Chromatius, Gelasius (*Ep. vii*).

NEW TESTAMENT TEXT OF ST AMBROSE

- iv. 33 spiritum immundum Amb.: daemonium immundum a b f ff2 Vulg.
- vii. 28 propheta Johanne Baptista Amb. f g 1, 2 Vulg.: *om.* propheta a b c e ff2.
- xi. 13 spiritum sanctum Amb. f q: bonum datum b (a d e f): spiritum bonum c ff2 Vulg. *and* D G K, Origen.
- xvii. 6 iactare Amb.: transfretare ff2: transplantare b f Vulg.: plantare a.
- xx. 13 dilectissimum Amb. q r: dilectum D f Vulg.: carissimum a c ff2: unicum e.
- Joh. i. 32 manentem Amb. b e Jerome, Chrysostom: mansit a f ff2 Vulg. Amb. (*Ep.* xli, 21).
- iii. 19 magis Amb. f Vulg.: potius a b ff2 q.
- vii. 23 irascimini Amb. a b D q: indignamini f ff2 Vulg.
- x. 18 mandatum Amb. a D Vulg.: praeceptum b e f ff2 Codd. Fuld. Tolet.: patre meo Amb. f Vulg.: *om.* meo a b D ff2 Gk. D Chrysostom₂, Tertullian, Hilary₂, Novatian.
- xiii. 14 inuicem Amb. D q: alter alterius b f ff2: alteratio a.
- xiv. 30 in me inueniet nihil Amb. (Gk. 2 cursive MSS.), Athanasius, Cyril, Hilary, Gregory of Nyssa: non inueniet quicquam f: nihil habet inuenire a: non habet quicquam b e f ff2 Vulg.: non habet in me e.
- xvi. 21 tristitiae Amb. c D: tristitiam a f: pressurae b ff2 Vulg.
- 27 diligit Amb. b D e f: amat a ff2 Vulg.: diligitis Amb. b f: dilexistis D e: amatis a ff2 Vulg.

The result of my examination may be summed up briefly as follows. The Gospel text of Ambrose exhibits a number of various elements. Cod. ff2, containing a very important Old Latin text, shows sometimes close agreement with the Gospel text employed by Ambrose; on the other hand sometimes it differs considerably.

INTRODUCTION

Some of the readings common to a b ff2 are shared also by Ambrose, against f and Vulgate: Matt. xiii. 48, xxi. 37a, xxiv. 30; Luc. i. 22, 29, ii. 52, v. 10, xii. 58; Joh. vii. 23. It is important to note that the text of f has been supposed to represent the basis of the Vulgate; therefore we shall expect to find close agreement between this Codex and the Vulgate. The late Professor Burkitt remarks: 'The more that MS. is studied the more evident appears the probability of the common opinion that f is an example of the type of text from which St Jerome prepared his Revised Version.'¹ I have noticed four instances in which Ambrose sides with f Vulgate against a b ff2: Marc. vi. 52, Luc. vii. 28, Joh. iii. 19, x. 18. In section (ii) there are ten examples in which Ambrose stands alone against the European MSS. a b f ff2 and Vulgate: Matt. xxiv. 29, 36, xxvi. 45, xxviii. 9; Luc. i. 14, 22, iv. 33, xvii. 6, xxi. 26. It is important to note the instances in which the African Codex e (Palatinus) joins with the European MSS. and Ambrose: Matt. xxi. 37; Marc. iii. 27; Luc. vii. 28, xxi. 23, xxii. 27, 31, xxiii. 42; Joh. xii. 24, xvi. 27. There is an interesting reading in the Ambrosian text at Luc. i. 46 which has 'laetatus est' in agreement with e, against the united witness of the European MSS., which read 'exaltauit'.

2. *Acts of the Apostles*

Sometimes Ambrose is in close agreement with D e gig. against the Vulgate, at other times he deserts D e gig.

- Act. ii. 3 dispersae Amb.: diuersae e gig.: diuitiae D: dispertitae Vulg.
v. 4 uenditum Amb. D e gig.: uenundatum Vulg.
x. 15 mundauit Amb. D e gig.: purificauit Vulg.
xiii. 4 Ambrose combines with D gig. in reading 'demissi' against e, which has 'emissi'; Vulg. reads 'missi'.
deuenerunt Amb. p: descenderunt D e gig. Lucifer: abierunt Vulg.

¹ *The Old Latin and the Itala*, Texts and Studies, iv (3), 56.

- xiv. 22 introire Amb. D e gig.: intrare Vulg.
 xx. 28 ecclesiam dei Amb. Vulg. (Gk. B S): ecclesiam domini
 D e gig. p (Gk. A C D E), Irenaeus, Lucifer, Jerome.

3. *Pauline Epistles*

In the Pauline Epistles the text of Ambrose at some points is closely related to Cod. d (Cleromontanus) and e f g; on the other hand sometimes it agrees with the Vulgate against d e f g.

- I Cor. ii. 9 diligentibus Amb. d e f g Ambrosiaster, Lucifer, Origen, Jerome, Augustine, Cassiodorus: qui diligunt illum Vulg.
 xiv. 24 aut Amb. d e f g: uel Vulg.
 II Cor. iv. 10 corpore nostro Amb. d e f g: corporibus nostris r Vulg. (Gk. S).
 14 dominum iesum Amb. d e f g Ambrosiaster: *om.* dominum r Vulg. Tertullian (Gk. B).
 I Thess. iv. 17 Christo Amb. d e f g Spec. Ambrosiaster, Tertullian, Jerome, Hilary, Origen: domino Vulg. Tertullian, Jerome, Origen₂.
 Rom. vii. 3 mortuus fuerit uir eius Amb. Vulg.: *om.* eius d e f g, Origen, Hilary, Jerome, Cassiodorus.
 I Cor. viii. 6 patrem meum Amb. Vulg.: *om.* meum d e f g, Ambrosiaster, Cyprian, Augustine.
 x. 4 consequenti Amb. Vulg. Irenaeus, Jerome, Augustine: sequenti d e f g, Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, vi. 97), Ambrosiaster, Origen, Pacian.
 II Cor. iii. 6 spiritus Amb. Vulg. Augustine₈, Sedulius: spiritu d e f g, Ambrosiaster, Origen, Jerome, Augustine, Vigilus.
 Tit. iii. 3 increduli Amb. Vulg.: incredibiles d e g, Lucifer.
 At some points Ambrose unites with d e g against the Vulgate:

- Rom. xi. 14 aemule Amb. d e g: ad aemulandum Vulg.
 Gal. iv. 8 nescientes Amb. d e g, Jerome: ignorantes Vulg.

INTRODUCTION

Phil. iv. 7 corda uestra et corpora uestra Amb. d e g Spec.:
corda uestra et intelligentias uestras Vulg.

Col. i. 24 tribulationem Amb. d e g Vigilius: passionem
Vulg.: pressuram Ambrosiaster, Tertullian, Augustine,
Tyconius.

iii. 8 turpiloquium Amb. d e g, Ambrosiaster, Tertullian,
Vigilius: turpem sermonem Vulg.

I have noticed two instances in which Amb. d e g Vulg. unite:

Eph. iv. 16 compactum et conexum Amb. d e g Vulg. Irenaeus,
Lucifer, Ambrosiaster.

vi. 12 nobis Amb. d e g Vulg. Tertullian, Cyprian, Augustine,
Jerome, Origen: nobis Spec. Lucifer, Priscillian,
Ambrosiaster.

There are some instances in which Ambrose is in agreement
with f g against the Vulgate:

Rom. xi. 1 hereditatem suam Amb. f g: populum suum Vulg.
5 gratiae saluae factae sunt Amb. f g, Ambrosiaster,
Augustine, Origen, Jerome: *om.* saluae Vulg. Codd.
Bamberg., Cauensis, Armach.

I Cor. i. 22 saluare Amb. f g, Cyprian, Hilary: saluas facere Vulg.
ii. 15 diiudicat Amb. f g r, Origen, Jerome, Augustine,
Priscillian, Vigilius, Sedulius: iudicat Vulg.

vii. 39 mulier uincta est legi Amb. f g Sedulius: *om.* legi
Vulg. Amb. (*De Viduis*, I, 2).

Eph. ii. 15 conderet Amb. f g r Spec.: condat d e Vulg. Pelagius.

At I Cor. iv. 5 Ambrose unites with the Vulgate in reading
'inluminabit', against f g, which read 'inluminet'; Jerome, Augustine,
d have 'inluminavit'.

In two places in I Corinthians Ambrose is in agreement with d e
against the Vulgate:

ii. maiestatis Amb. d e Spec. Ambrosiaster, Hilary, Jerome,
Origen, Cassiodorus: gloriae f r Vulg. Tertullian, Origen,
Hilary, Vigilius, Jerome.

ix. 22 infirmibus Amb. d e: infirmos Vulg.

Phil. ii. 6. Ambrose reads 'qui cum in forma dei esset'. The translation of 'being in the form of God' (ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων) in the Latin MSS. was 'qui cum in forma dei constitutus': d e g (+ uel esset g) qui cum in forma dei esset Vulg. 'Forma' is the usual word found in this passage, and is so read in Ambrosiaster, Vigilius, Victor, Lucifer, Hilary, Jerome, Augustine, Novatian, Origen. The original Old Latin version as quoted by Cyprian, *Test.* II, 23, III, 39, was 'in figura constitutus', and a Gallican version of the Nicene Creed gives 'corpus atque figuram hominis suscepit', also in an anonymous commentary on the Nicene Creed, c. A.D. 365-80.¹ 'Effigie' is found as a rendering of μορφή in Tertullian, *Contr. Marc.* v, 20; *Contr. Prax.* 7: in effigie dei constitutus.

In Hebrews Ambrose has some points of contact with d e, against the Vulgate:

- ii. 2 remunerationem Amb. d e: retributionem Vulg.
- 14 filii participes sunt Amb. d e: pueri communicauerunt Vulg.
- 16 adsumpsit Amb. d e: adprehendit Vulg.
- iii. 1 sanctissimi Amb. d e: sancti Vulg.
- iv. 14 sacerdotem magnum Amb. d e: pontificem magnum Vulg.
- v. 10 uocatur Amb. d e: appellatur Vulg.
- vi. 13 repromisit Amb. d e: promittens Vulg.
- 26 princeps sacerdos Amb. d e: pontifex Vulg.
- vii. 27 hostiam Amb. d e: hostias Vulg.
- ix. 27 singularis summus sacerdos Amb. d e, Augustine: solus pontifex Vulg.

There are four instances in which Ambrose deserts d e:

- ii. 14 carnis et sanguinis Amb. Theodoret, Origen, Augustine, Jerome, in agreement with Gk. Codd. K L: sanguinis et carnis d e, Eusebius, Athanasius, Chrysostom, Cyprian: sanguini et carni Vulg.

¹ See C. H. Turner, *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Juris Antiquissima*, I, 174 (Oxford, 1899).

INTRODUCTION

- v. 5 honorificauit Amb.: magnificauit d e: clarificauit Vulg.
xi. 26 maiores diuitias Amb. Vulg. Codd. Amiat. Fuld.: maiorem honestatem d e Amb. (*De Paradiso*, III): mercedem repromissionum Amb.: remunerationem Vulg.: in remuneratione d e.

4. *Catholic Epistles*

I Petr. ii. 23. Cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercutit. Ambrose cites this passage in this form in three other places: *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 59, viii. 58, and *De Offic. Min.* I, xxxi, 93. This interesting gloss is found only in *Canones Apostolici*¹ in Greek: τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπτεν. It is attested also by Irenaeus, Maximius Tauronensis, Pelagius (in *Ep. Tit.* i. 7). Ambrose quotes this passage, following the ordinary Greek text, in *Explicat. Ps.* xxxvii. 45, as follows: 'cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur', in agreement with the Vulgate.

I have noted two places in which Ambrose is in agreement with Cod. r:

I Petr. iii. 4 ante deum Amb. r, Vigilius, Fulgentius: in conspectu dei Spec. Vulg.

I Joh. v. 6 spiritus est ueritas Amb. r, Spec. Cyprian, Leo, Vigilius, Fulgentius: Christus est ueritas Vulg.

I Joh. v. 16. Ambrose, with p t, reads 'petat', Vulgate has 'petet' and r 'postulabit'.

At I Petr. ii. 24 Ambrose is in agreement with p r t in reading 'uiuamus', Augustine, Fulgentius, Gregory Magnus. Vulgate reads 'uiuereamus'.

5. *Apocalypse*

Cod. gig. (Gigas Holmiensis), an Old Latin text, is the chief representative of the European type for the Apocalypse. Sometimes Ambrose has close affinity with this Codex against the Vulgate.

¹ Turner, *Ecclesiae Occidentalis Monumenta Juris Antiquissima*, II, xvi, 33.

- Apoc. ii. 17 dabo + manducare Amb. gig. Tyconius, Victorinus, Anonymus in Apocal. Auctor Quaestt. ex utraque, T q 102 col. 97*b* (Sabatier), Origen: + φαγεῖν 16 cursive MSS.: *om.* manducare Vulg.
- iii. 16 nudus et caecus Amb. gig.: caecus et nudus Vulg.
21 in sede mea Amb. gig. Spec. Vigilius: in throno meo Vulg.: super thronum patris mei Cyprian.
- vi. 10 iudicas et uindicas Amb. gig. Cyprian, Hilary: uindicas et iudicas Amb. Cod. F Vulg.
- xiii. 6 in blasphemiam Amb. gig. Tyconius, Origen: in blasphemias Vulg.
- xxi. 4 delebit Amb. gig. Irenaeus: absterget Vulg.
- xxii. 5 inluminabit Amb. gig. Tyconius, Primasius: inluminet Vulg.
19 demserit Amb. Primasius: dempserit gig.: diminuerit Vulg.

Ambrose and the Vulgate agree against gig. in the following places:

- xxi. 3 de throno Amb. Vulg.: de caelis gig. Tyconius, Primasius.
4 ultra erit Amb.: erit ultra Vulg.: erit amplius gig.
- xxii. 1 splendidum Amb. Vulg.: splendidae gig.
2 duodecim Amb. Vulg.: duodecies gig., Hilary.

I have noted three places in which Ambrose deserts gig. Vulg.

- iii. 18 consulo tibi Amb. Victorinus, Anonymus in Apocal.: suadeo tibi gig. Spec. Vulg. Origen.
- xv. 4 timebit te domine gig. Vulg. Primasius: *om.* te domine Amb.
- xx. 12 aperuerunt Amb.: aperti sunt gig. Vulg. Tyconius, Primasius.

There are three readings in which Ambrose combines with gig. and the Vulgate:

- xiv. 6 alterum angelum Amb. gig. Vulg. (Gk. A S²) Cyprian, Primasius.

INTRODUCTION

- xxii. 1 aquae uiuae Amb. gig. Primasius, Vigilius, Cassiodorus.
2 sanitatem Amb. gig. Vulg.: curationem Primasius, Fulgentius.

D. THE GREEK TEXT IMPLIED BY ST AMBROSE

The collation is based on the Textus Receptus.¹ Professor Burkitt² has pointed out that the importance of the Textus Receptus is derived not from the accident that it was the text of the early editions, or of any one of them, but from the fact that it is in all essentials the text of the New Testament as publicly read in the Greek Church ever since the fifth century. For this reason, in collating the variations of the MSS., the Textus Receptus should be used in preference to any modern critical text. In view of the importance of the Textus Receptus in the history of the New Testament text, I feel I ought to say something about the various stages which led to its production in 1633.

Robert Estienne of Paris,³ whose name is latinized by himself as Stephanus, started a valuable piece of work in issuing editions of the New Testament in Greek. His first edition appeared in 1546, his second in 1549. His third edition, published in 1550, was a more elaborate undertaking. It contained a revised text giving in the margin various readings from his fifteen MSS. mostly at Paris, and the Complutensian. It is from the third edition of Stephanus that the Textus Receptus is derived. The work of Stephanus was carried on by Theodore Beza, the great Biblical scholar who published nine editions of the New Testament between 1560 and 1604. Beza was in possession of two very important MSS.: Codex Bezae D of the Gospels and Acts which he obtained from the monastery of St Irenaeus at Lyons, and the Codex Cleromontanus D of the Pauline Epistles. He also had access to the collation

¹ This derives its name from a passage in the preface to the Elzevir edition of 1633: 'Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum: in quo nihil immutatum aut corruptum damus.'

² Article 'Texts and Versions' in *Encyclopaedia Biblica*, IV, 4983.

³ See F. G. Kenyon, *Handbook to the Textual Criticism of the New Testament* (1901), 230f.

GREEK TEXT IMPLIED BY ST AMBROSE

made by his printer, Henry Estienne, for his father Robert. Beza's editions differed but slightly from the fourth edition of Stephanus. The last stage in this process is represented by the Elzevir editions, the first of which appeared in 1624. The second edition was produced in 1633, and five others from either the Leyden or the Amsterdam branch of the firm between that date and 1678. The edition of 1633 is by far the best.

The Graeco-Latin codices were written with the Greek on the left and the Latin on the right, as in the case of Codex Laudianus (vi cent.). In some respects Codex Bezae is the most remarkable of the Greek MSS. of the New Testament. Both the Greek and the Latin sides of the Codex Bezae have a character of their own. Professor Burkitt has pointed out in a very learned article¹ on this MS. that D is not simply a Greek rendering of the Latin side of the MS., nor is this simply a rendering of the Greek side. He says: 'The microscopical investigations of modern scholars have detected some 2000 discrepancies between the Latin and the Greek, so that we are led to conclude that, however much the Latin side may have influenced the Greek and *vice versa*, the two sides of the MS. are in a sense texts of different origin that have been fitted together.' This might take place in various ways. Professor Burkitt suggests that the most obvious is that the immediate ancestor of Codex Bezae was a Greek MS. of which a Latin translation was made by someone who was familiar with one of the current Latin versions. On this hypothesis some renderings on the Latin side were the result of literal translation from the opposite side, others will differ from the Greek side and agree with the current ecclesiastical Latin.

The result of my examination of the quotations of St Ambrose with reference to the underlying Greek text may be summed up as follows:

The selected readings show quite often a close agreement with the Textus Receptus: Matt. v. 48, vi. 22, vii. 14, xi. 15, 19; Luc. iv. 5, vi. 1, vii. 28, 35, x. 1, 19, xi. 13; Joh. iii. 36b, xvi. 13; Act.

¹ *Journal of Theological Studies*, III (July 1902), 502ff.

INTRODUCTION

ix. 5, xxii. 28; Rom. viii. 2, xi. 35; I Cor. vii. 39, xii. 31, xiii. 2; II Cor. iv. 6, v. 17; Eph. v. 14, 30, vi. 12; Phil. iv. 7; Col. iii. 4; II Thess. ii. 3; Heb. ii. 14, vii. 21; Apoc. ii. 17.

In some places in which the Ambrosian text departs from that of the *Textus Receptus*, the reading agrees with Cod. B and its allies. The following examples are worthy of note: Matt. xxv. 40; Luc. x. 19, xxiii. 42; II Cor. iv. 14; Gal. iv. 7; Eph. i. 20, ii. 19; Phil. iv. 13; I Thess. iii. 11. Sometimes Ambrose shows agreement with Cod. D (Gospels and Acts) against the readings in the *Textus Receptus*: Matt. v. 11, xv. 26, xxi. 37; Luc. v. 14, viii. 15, xii. 58, xvi. 9; Act. ii. 38. Ambrose is an important witness to certain readings which are peculiar to Codex Bezae. Two of these readings appear in the *Textus Receptus*: Matt. v. ii, ἐνεκεν δικαιοσύνης; v. 48, ἐν τοῖς οὐρανοῖς (T.R.); xiii. 48, τὰ κάλλιστα; xxi. 37, πρὸς αὐτούς; Marc. xiv. 36, at end of verse + θέλεις; Luc. iv. 38, + Ἀνδρέου; viii. 15, om. καλῆ καὶ (T.R.); x. 20, τὰ δαιμόνια; xii. 58, κατακρίνη; xxi. 26, ἐν τῷ οὐρανῷ; Joh. xii. 47, om. καὶ μὴ before φυλάξῃ; xvi. 21, λύπης for θλίψεως.

The 'Western' interpolations in the Gospels, in number about twenty, are all absent from the Sinai palimpsest as well as from Codd. S B; some of these passages are also wanting in the European Latin MSS., but are found in some Greek codices. Of these 'Western' interpolations, Ambrose quotes the following passages: Luc. ix. 55, 56; Joh. v. 4 (the angel at the pool); Joh. viii. 10, 11, from the section Joh. vii. 53–viii. 11 (the woman taken in adultery). There is a most interesting note on these interpolations by Professor Burkitt in *The Old Latin and the Itala* (Texts and Studies, iv, no. 3), 40f.

Matt. iv. 4, non in pane uiuit homo, sed in omni uerbo dei. The T.R. reads: ἄλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ. 'sed in omni uerbo dei' is in agreement with D Lat. b, Syriac and Jerome.

Matt. v. 11, propter iustitiam. Among the Greek MSS. D stands alone in the substitution of δικαιοσύνης for ἔμοῦ: it finds support, however, in the Latin a b c Speculum, Cyprian, Ambrosiaster and Hilary₂. The T.R. reads ἔμοῦ.

Matt. v. 48, *pater uester qui in caelis*; Ambrose is in agreement with D and T.R. which read ἐν τοῖς οὐρανοῖς, supported by the Latin b c g k, the Syriac and Peshito Versions, and Lucifer.

Matt. vi. 22, *lucerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit*. T.R. and B read ὁ ὀφθαλμός + σου, that finds support in Origen, Augustine and Hilary. Ambrose is in agreement with S, which omits οὖν, also Scrivener's Eu. L. readings given in his appendix to Cod. Augiensis, Latin a c ff, Vulgate and Hilary. His reading is also supported by the Syriac, Ethiopic and Armenian Versions.

Matt. vii. 14, *arta enim et angusta est uia, quae ducit ad uitam*. The T.R. reads ὅτι στενὴ ἡ πύλη. Codd. D L K omit ἡ πύλη, supported by Speculum, Origen, Cyprian, Eusebius, Augustine, and Jerome.

Matt. vii. 24, *similis erit homini sapienti*. Westcott and Hort read ὁμοιωθήσεται, supported by Cyprian, Cyril and Chrysostom, Vulgate 'adsimilabitur'. Latin a b c read 'similis est'. T.R. and Cod. C read ὁμοιώσω αὐτόν, Latin f k, Syriac and Gothic Versions. This reading is supported by Cyprian, Arnobius, Hilary, Lucifer; Augustine has both readings: *similabo* Augustine₃, *similis est* Aug. *De Serm. Dom.* II, 87.

Matt. xi. 15, *qui habet aures audiendi audiat*. Ambrose is in agreement with the T.R., Codd. C L S, which insert ἀκούειν after ὤτα; so also Latin MSS. a b f, Vulgate. This reading is supported by Justin, Origen, Clement and Hippolytus.

Matt. xi. 19, *iustificata est sapientia a filiis suis*. The T.R. and Codd. B² C D read τέκνων, and 'filiis' occurs in the Latin MSS. a c k f ff₂ g_{1,2} h, and Vulgate, Syriac and Gothic Versions (Sinaitic MS. and Curetonian), supported by Irenaeus, Origen, Augustine, Epiphanius and Hilary. Codd. B¹ S read ἐργων—cursive MSS. 124 174 988 2145, Armenian, Ethiopic (one MS. contains both forms) and Coptic Versions. Certain Latin MSS. containing the reading 'operibus' were known to Jerome: 'in quibusdam euangeliiis . . . operibus.'

Matt. xiii. 48, *elegerunt optimos in uassis suis*. The only Greek

INTRODUCTION

MS. which offers the reading τὰ κάλλιστα is D, supported by Latin MSS. a b ff2, Syriac and Armenian Versions and Augustine. The T.R. has τὰ καλά—bonos a b c k and Vulgate.

Matt. xv. 26, non licet accipere panem filiorum. The T.R. reads οὐκ ἔστι κολόν, so also Codd. B S, Latin MSS. e f g 2 k, Vulgate. The variant οὐκ ἔξεστιν occurs in D and Latin MSS. a b c ff 1, 2 g 1, Origen₂, Hilary₂, Ambrosiaster and Jerome.

Matt. xvi. 27, opera sua. The T.R. reads πρᾶξι, so also Codd. S³ B C D, Origen, Latin MSS. e S Sat. Turon. g 2 Cod. Amiatinus, and Vulgate. Ambrose agrees with the variant τὰ ἔργα in Codd. F¹ S and D Latin—supported by the Syriac, Coptic and Armenian Versions, Cyril and Chrysostom.

Matt. xxi. 37, nouissime autem misit eis filium suum unicum. The T.R. reads πρὸς αὐτούς—ad eos f and Vulgate. Ambrose is in agreement with the variant in D, which reads αὐτοῖς—Latin MSS. a b e ff 2 h r. This reading finds support in Irenaeus, Lucifer, Arnobius, Origen and Cyril.

Matt. xxiv. 36, neque angeli coelorum, nec filius nisi solus pater. Ambrose (*De Fide*, v, xvi, 193) states that the words 'nec filius', which are not represented in the Old Greek MSS., are an interpolation: 'primum ueteres non habent codices Graeci quia nec filius scit, sed non mirum si et haec falsarunt qui scripturas interpolauere diuinas.'

The reading οὐδὲ ὁ υἱός appears in B D S¹ and the Latin a b c D e f ff 1 h q, and the Vulgate Cod. J (Forojulienensis), vi or vii cent., Syriac, Ethiopic and Armenian Versions; *om.* T.R. This reading is supported by Irenaeus, Chrysostom, Origen, Augustine, Jerome, Hilary and Auctor op. Imp. in Matt., *Hom.* l. The reading is discussed by Jerome in Matt. xxiv. 36. 'De die autem illa et hoc nemo scit, neque angeli caelorum, nisi solus pater. In quibusdam latinis codicibus additum est, neque filius: cum in Graecis, et maxime Adamantii et Pierii exemplaribus, hoc non habeatur adscriptum: sed quia in nonnullis legitur disserendum uidetur.' The Benedictine edition (Paris, 1686–90, reprinted in Migne, *P.L.* xvi) refers to Marc. xiii. 2. The translation of *Selected Works*

and *Letters of Ambrose* by H. de Romestin (*Lib. Nic. and Post-Nic. Fathers*, x) gives the same reference. Bishop Gore (*Dissertations*, 1907, 128 n.), however, points out that in fact, as is shown by the words 'nisi solus pater', Ambrose is referring to Matt. xxiv. 36.

Matt. xxv. 29, et quod uidetur habere auferetur ab eo. Codd. N and Sangallensis read: δοκεῖ ἔχειν (from Luc. viii. 18), also the following minuscules, 33 201 241 243 251 258 259 443 474 480 660 692 697 892 945 983 1010 1012 1093 1241 1279 1293 1295 1391 1579 1689. quod uidetur habere f Vulg. This reading is supported by Tertullian, Jerome, Origen₃ and Cyril. T.R. reads ὁ ἔχει.

Matt. xxv. 40, quod uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. Ambrose agrees with Cod. B in omitting τῶν ἀδελφῶν μου, and the Latin ff 1, 2. This omission is supported by Ambrosiaster, Augustine, Gaudentius and Chromatius. T.R. has τῶν ἀδελφῶν μου.

Matt. xxvi. 39, pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc. The reading 'pater' is in agreement with Codd. L Sangallensis, minuscules 892 1582, and two cursive MSS., 1 1218, supported by the Latin a Vulgate, and by a number of early Christian writers: Irenaeus, Justin, Origen, Eusebius, Athanasius, Basil, Chrysostom, Cyprian, Hilary₂, Augustine₄, Victorinus, Leo Mag. (*Sermo* lrv). Ambrose (*De Fide*, II, v, 41) writes 'pater meus', following the reading of T.R. πάτερ μου and Codd. A B C D S, Hilary₃, Augustine. pater meus b c D f ff 2 h q r; mi pater g 1, 2 Vulgate MSS. and Augustine, Saludic, Coptic, Armenian, Ethiopic Versions.

Matt. xxvii. 4, peccauit quod tradiderim sanguinem iustum. Cod. B^{mg} reads δίκαιον, and D Latin, Vulgate, Cyprian, Augustine and Lucifer. δίκαιον is placed in brackets by Westcott and Hort. T.R. and Codd. A B C S read ἄθῳον, Origen, Cyril, Chrysostom and Eusebius.

Marc. i. 1, initium euangelii Iesu Christi filii dei. υἱοῦ θεοῦ is placed as a secondary reading by Westcott and Hort, supported by Codd. B D L and all cursives except two. T.R. and Codd. A E F H K M U read υἱοῦ τοῦ θεοῦ, supported by the Latin a b f ff 2 Vulgate, Irenaeus₂, Cyril, Origen, Jerome, Augustine and the Syriac, Bohairic, Armenian and Ethiopic Versions. These

INTRODUCTION

words are omitted in one uncial MS., S, as corrected by the reviser of the MS., and two cursives, 28 255. This omission is confirmed by Irenaeus, Origen₄, Basil, Jerome₃, Epiphanius and Victorinus.

Marc. xiii. 32, de die autem illo et hora nemo scit, neque angeli caelorum nec filius, nisi solus pater. After εἰ μὴ ὁ πατήρ three cursives, 13 61 and 124, add μόνος, supported in the Latin b c Cod. Toletanus, Irenaeus, Hilary and Augustine; *om.* T.R.

Marc. xiv. 36, sed non quod ego uolo, sed quod tu uis. The addition 'uis' finds support in Cod. D θέλεις, and the Latin a c f ff2 g 2 q, Codd. Lichfeldensis and Rushworthianus, the Saludic, Coptic, Armenian and Ethiopic Versions. It is omitted in T.R., Vulgate, Tertullian, Cyprian and Hilary.

Luc. ii. 52, Iesus proficiebat aetate et sapientia et gratia apud deum et hominem. The T.R. reads: σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ, Latin f and Vulgate. Ambrose is here in agreement with Codd. D L, which read ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ. This reading finds support in the Latin MSS. a b c e ff2 q, Origen, Cyril, Gregory of Nyssa, Theodoret₂, the *Gospel of Thomas*, xv, *Arabic Gospel and the Infancy*, liii.

Luc. iii. 16, uos baptizo in aqua in poenitentia. The words εἰς μετάνοιαν are added in Codd. C D (Matt. iii. 3), Latin MSS. a b d D ff2, Cod. S Sat. Turon., Origen, Eusebius₂ and Anonym. *Tract. de Rebapt.* 18; *om.* T.R.

Luc. iv. 5, in montem altissimum. The addition εἰς ὄρος ὑψηλόν (Matt. iv. 8) is found in T.R. Codd. A D S¹, Latin MSS. c ff2 q and Cod. Hubert. (Add. MSS. 24142), and Euang. Mediolanensis.

Luc. iv. 38, intrauit in domum Simonis et Andreae. Cod. D adds Ἀνδρέου, Latin MSS. b e ff2; *om.* T.R. Vulgate.

Luc. v. 14, ut sit in testimonium hoc uobis. In agreement with Cod. D, which reads ἵνα εἰς μαρτύριον ᾗν ὑμῖν τοῦτο, Latin MSS. a b c ff2 q, Tertullian and Marcion. T.R. reads εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Luc. vi. 1, factum est autem in sabbato secundoprimo. ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ is read in T.R., Codd. A C D E H R M U V X, most cursives and Latin MSS. a f ff2, Vulgate, Epiphanius, Chrysostom, Isidore of Pelusium; Codd. B S *om.* δευτεροπρώτῳ; e has 'sabbato mane', f 'sabbato a primo'.

Luc. vii. 28, quia maior inter natos mulierum propheta Iohanne Baptista nemo est. After γυναικῶν the T.R. Cod. A insert προφήτης, Latin MSS. f g I, 2 q, Syriac, Gothic and Armenian Versions. The addition βαπτιστοῦ (Matt. xi. 11) is found in T.R., Codd. A D, Gothic Version and Origen₂.

Luc. vii. 35, ab omnibus filiis suis. Ambrose is in agreement with T.R. τέκνων; so also Irenaeus, Augustine, Chrysostom, Syriac, Coptic and Gothic Versions. Cod. S reads ἔργων. This reading is followed by Ambrose, *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 6.

Luc. viii. 15, in corde bono. Ambrose follows the variant in Cod. D, om. καλῆ καὶ with Latin MSS. a b c e ff 2 q. The T.R. reads καλῆ καὶ ἀγαθῆ, Vulgate 'bono et optimo'.

Luc. x. 1, ad LXX discipulos. Ambrose is in agreement with the T.R. reading ἑβδομήκοντα which has strong support in Codd. A C E G H K L S U V, all cursive MSS. except 1 and 42, the Latin b f g r, the Coptic, Ethiopic and Gothic Versions, Irenaeus, Tertullian, Jerome, Eusebius₂, Basil, Cyril₂, Euthymius. There is a variant in the addition of δύο in the Codd. B D M R, cursives 1 42, the Latin MSS. a c D e and Vulgate, in addition to the Curetonian, Syriac and Armenian Versions. Westcott and Hort insert δύο, but within brackets. There is also Patristic evidence for this insertion; Augustine, Hilary, Isidore of Pelusium, Bede, Clement (*Recog.* 1, 40), and Epiphanius. Scrivener considers the evidence against δύο to be 'overwhelming both in numbers and weight' (*Introd. Criticism of the New Testament*, p. 546).

Luc. x. 19, ecce dedi uobis potestatem. T.R., Codd. A C D read δίδωμι, Latin c, Justin, Eusebius, and Irenaeus. Ambrose is in agreement with Codd. B C¹ L S X, which read δέδωκα, the Latin b e f g I q and Origen₂, Cyril₂, Hilary and Lucifer.

Luc. x. 20, nolite gaudere quia daemonia uobis subiecta sunt. Ambrose agrees with the variant in Cod. D, which reads τὰ δαιμόνια; this reading is supported by Ambrosiaster and Augustine. T.R. has τὰ πνεύματα, 'spiritus' Vulgate. This reading is supported by *Apostolic Constitutions*, Eusebius, Basil, Hippolytus, Cyril, Theodoret and Origen. The Latin b reads 'spiritus maligni'.

INTRODUCTION

Luc. xi. 13, cum uos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris, quanto magis pater uester de caelo dabit spiritum sanctum petentibus se? Ambrose, *De Spir. Sanct.* 1, 5, refers to the variant: 'nec fallat quod nonnulli codices habent etiam secundum Lucam: quanto magis pater uester de caelo dabit bonum datum petentibus se?' T.R. has πνεῦμα ἄγιον. Cod. D reads ἀγαθὸν δόμα, Latin b and Origen₂. Cod. L has πνεῦμα ἀγαθόν, 'spiritum bonum' c ff2, Vulgate; Didymus and the Syriac Version read 'spiritum sanctitatis'. The Ethiopic Version reads 'bonum datum spiritus sancti'. After ὁ πατήρ Cod. C inserts ὑμῶν, Latin MSS. b e q, Vulgate; *om.* T.R.

Luc. xii. 58, ne forte condemnet te apud iudicem. Cod. D reads κατακρίνη, Latin MSS. b c D e ff2 q r. The T.R. reads κατασύρη—'tradat' f S Sat. Turon. Augustine, 'trahat' Vulgate.

Luc. xvi. 9, facite uobis amicos de iniquo mamona. The variant D reads τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ, Latin a D, Origen. The T.R. has τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, supported by Clement, Basil, Augustine₄, John Damascene, Chrysostom₅, Theodoret and Methodius. 'de mamona iniquitatis' b e f, Vulgate and Irenaeus. Tertullian reads 'mamona iniustitiae'.

Luc. xviii. 30, et non recipiat septies tantum in hoc tempore. Cod. D reads ἑπταπλάσιονα, Latin a b c e ff2 q, supported by Irenaeus, Tyconius, Cyprian₄, Augustine and Bede. T.R. reads πολλαπλάσιονα, Vulgate 'multa plura'.

Luc. xxi. 26, nam uirtutes in caelo commouebantur. Ambrose agrees with the variant in Cod. D ἐν τῷ οὐρανῷ, Latin a c ff2 Cod. L (Rehdigeranus). The T.R. reads τῶν οὐρανῶν.

Luc. xxiii. 42, cum ueneris in regnum tuum. Ambrose agrees with Codd. B L εἰς τὴν βασιλείαν, the Latin MSS. C e f ff2, Vulgate, Hilary. T.R. reads ἐν τῇ βασιλείᾳ, found also in Codd. A C R S, Latin a b q, and supported by Origen₂ and Eusebius.

Joh. i. 3, in ipso uita est. The present tense here is in agreement with Codd. D S, which read ἐστίν, so Latin a b e f ff2. This reading is supported by Origen, Augustine, Clement, Cyprian and

Hilary₂. T.R. reads ἦν—'erat' Vulgate, but two Vulgate MSS., Amiatinus and Fuldensis, read 'est'.

Joh. i. 32, quia uidi spiritum descendentem sicut columbam manentem super eum. Ambrose (*De Myst.* iv) again reads 'manentem', in agreement with Cod. S μένον, Latin MSS. b e, supported by Chrysostom and Jerome. Ambrose (*Ep.* xli, 21) reads 'mansit' in agreement with the T.R. ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν.

Joh. i. 34, ego uidi et testimonium perhibui quoniam hic est electus dei. quid ergo? For υἱός Cod. S reads ἐκλεκτός. This reading finds support in the Latin e ff2 and the Syriac Version. T.R. reads υἱός.

Joh. iii. 36b, sed ira dei manet super eum. Ambrose is in agreement with the T.R. μένει. Codd. E H K S V, minusc. 69, Latin MSS. a c f ff2 D Lat. Vulgate and Armenian Versions. Augustine, *Enchiridion*, xxxiii, quotes this passage and lays stress on the use of the present tense: 'non ait, ueniet, sed manet.'

Joh. v. 4, angelus domini descendebat secundum tempus in natatoriam, et mouebatur aqua: et qui prior descendisset in natatoriam post commotionem aquae, sanus fiebat a languore quocumque tenebatur. The Greek of the T.R. runs as follows: ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρα καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ· ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιῆς ἐγένετο ὃ δὴποτε κατείχετο νοσήματι. This 'Western' interpolation is found in Codd. A C³ D G H K L M S U V, Sangallensis and Tischendorfianus II. This verse appears in the Latin MSS. a b c e ff2, Codd. Cauensis, Toletanus, Amiatinus, Fuldensis, Bernensis 671 and the Book of Mulling, but not in the Vulgate. The variants in the Latin texts have been recorded in the apparatus criticus. The earliest Patristic authority for this interpolation is Tertullian, *De Baptismo*, 5. It is quoted by Chrysostom, *Hom. in Sanctum Pascha*, 5, and Gregory Nazianzen, *Orat.* xl, 33, alludes to the passage.

Joh. v. 25, uenit hora quando audient mortui uocem filii dei. After ὥρα the T.R. reads καὶ νῦν ἐστίν, om. in Cod. S, also Latin a b, Tertullian.

INTRODUCTION

Joh. vi. 53, non habetis uitam aeternam. Cod. S adds αἰώνιον, Latin Cod. Hubertianus. This reading is supported by Augustine, Cassiodorus and Chrysostom; *om.* αἰώνιον T.R.

Joh. xii. 32, cum exaltatus fuero. The variant ὄταν for ἔστω is found in Cod. Euang. 159 (Rome, Vat. Urb. 2), a cursive MS. (xii cent.) 254, Eust. (xi cent.) and 48 Bodleian misc. 3 (xii cent.). This reading is supported by Origen, Athanasius, Basil and Ambrosiaster. It is also read in the Latin MSS. a e ff2. T.R. reads ἔστω.

Joh. xii. 47, et si quis audierit sermonem meum et custodierit eum. Codd. A B D K L S read καὶ μὴ φυλάξῃ, Syriac, Coptic, Ethiopic and Armenian Versions, Athanasius; Cod. D *om.* μὴ. The Latin MSS. a b e ff2 Vulg. read 'et non custodierit'. The T.R. has μὴ πιστεύσῃ, also in Codd. E F G H M, Latin MSS. f q, Syr^{mag} and Gothic Version.

Joh. xiv. 30, non inueniet in me nihil. Two cursive MSS., Vat. 360, Vat. 1548, read εὐρήσει οὐδέν, as Latin a; after οὐδέν Cod. D inserts εὐρεῖν. This reading is supported by Athanasius, Basil, Cyril, Hilary and Gregory of Nyssa. T.R. has οὐκ ἔχει οὐδέν, with Latin MSS. b e ff2 and Vulgate.

Joh. xv. 16, ut uos eatis et fructum plurimum afferatis. Cod. A inserts πολὺν before καρπὸν; *om.* T.R.

Joh. xv. 26, quem ego mittam a patre meo. Cod. A¹ inserts μου, so also Latin MSS. a b c D ff2, Speculum, Syriac and Coptic Versions. Ambrose (*De Spir. Sanct.* iii, i, 8) *om.* 'meo', in agreement with T.R.

Joh. xvi. 13, deducet uos in omnem ueritatem. T.R. ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, Codd. A B, Latin MSS. a ff2 e, Speculum, Origen, Hilary, Novatian, Tertullian, Basil, Epiphanius, Chrysostom, Theodoret, Fulgentius. The variant found in Codd. D L S W (Freer: Washington, iv-v cent.) Keridethi (viii-ix cent.), Latin MSS. b c D ff2: ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ. This reading is supported by Cyril and Victorinus. The Vulgate rendering 'docebit uos omnem ueritatem' probably represents διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν, a reading found in St Cyril of Jerusalem (*Cat.* xvii, 11) and in Eusebius; but this is not supported by any

extant MS. of the Gospel. It is quite likely that Jerome may have used a MS. containing this reading which is now lost. Aug., *Tract. in Joh.* c. 1: docebit uos, inquit, omnem ueritatem: uel quod in nonnullis codicibus legitur deducet uos in omni ueritate.

Joh. xx. i, et uidit lapidem amotum ab ostio. Cod. S, minusc. 1 5 19 22 157 209 insert ἀπὸ τῆς θύρας before ἐκ τοῦ μνημείου, as the Latin MSS. D f r, Coptic, Syriac, Ethiopic and Armenian Versions; *om.* T.R.

Act. ii. 38, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine domini Iesu Christi. Cod. D inserts τοῦ κυρίου, so the Latin MSS. e gig. This addition is supported by Cyril, Jerome, Basil, Theodoret₃, Cyprian, Hilary, Lucifer, Augustine, Vigilius and the Syriac and Armenian Versions; *om.* T.R.

Act. ix. 5, durum tibi est aduersum stimulum calcitare. The additional words σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν (Act. xxii. 10, xxvi. 14) are found in the T.R. This addition finds support in the Latin D gig. h p, and Cod. Cauensis; *om.* Vulgate.

Act. x. 19, ecce uiri quaerunt te. Westcott and Hort's reading is ἄνδρες δύο, and τρεῖς appears in the margin. The addition of δύο is suspected to contain an error of transcription and is omitted in Codd. D H L P with the cursive MSS. 24 31 111 182 183 184 185 189 220 221 224, with the Latin D p. The Vulgate reads 'uiri tres' in agreement with the Greek Cod. B and the T.R.

Act. xx. 24, dummodo consummem cursum meum, et ministerium uerbi. Cod. D reads τοῦ λόγου, also Latin g. This addition is supported in gig. and by Lucifer; *om.* T.R.

Act. xx. 28, in quo posuit uos spiritus sanctus episcopus regere ecclesiam dei. The T.R. reads τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ. There is a great variety of readings here.

(1) τοῦ θεοῦ is supported by B S and about twenty cursive MSS. 'Dei' is read by all MSS. and editions of the Vulgate except the Complutensian published in 1522 at Alcalá in Spain, which reads both in the Greek and Latin τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ. 'Dei' was taken from the Vulgate by Erasmus and after him by Tyndale and the later English Versions. The following support this reading:

INTRODUCTION

Athanasius, Epiphanius, Oecumenius, Orosius, Fulgentius, Cassiodorus, Primasius, Aetherius and Bede.

(2) τοῦ κυρίου is read in Codd. A C D E, cursives 13 15 18 36 40 69 73 81 95 130 136 163 180 182 219 and the Latin MSS. D e gig. p. This reading is supported by Eusebius, *Apostolic Constitutions*, Didymus, Athanasius (one MS.), Irenaeus, Lucifer, Augustine, Jerome, Sedulius and Theophylact₃.

(3) τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ appears in Codd. C H L P, cursives 24 31 III 183 185 187 188 189 221 224 and more than one hundred other cursive MSS. (Scrivener, *Introd. Criticism of the New Testament*, 621).

(4) θεοῦ καὶ κυρίου is the reading of MS. Roe (xii cent.) in the Bodleian Library.

(5) Χριστοῦ is supported by the Peshito and Arabic, in three MSS. of Athanasius, twice in Theodoret and once in Fulgentius. Lachmann, Tischendorf and Tregelles decide in favour of κυρίου. On the other hand, θεοῦ was adopted by Alford, and Michaelis was of the opinion that this was probably the true reading. Westcott and Hort consider θεοῦ to be the genuine reading.

Rom. viii. 2, lex enim spiritus uitae in Christo Iesu liberauit me. The T.R. and Codd. A C D K L read με, so also the Vulgate, Syriac, Gothic and Armenian Versions, supported by Athanasius, Chrysostom₂, Theodoret, Cyril, Origen, Tertullian and Jerome. σε is read in Codd. B F S.

Rom. x. 3, et suam quaerentes iustitiam. The T.R. and Codd. F G K L S read καὶ τὴν δικαιοσύνην ζητοῦντες, Latin d f, and the Gothic and Ethiopic Versions. This reading is supported by Origen, Irenaeus, Tertullian, Chrysostom₄, Theodoret and Augustine. Codd. A B D P omit δικαιοσύνην, supported by Cyril, Basil₂, Ambrosiaster and Augustine.

Rom. xi. 1, numquid reppulit deus haereditatem suam? The T.R. reads τὸν λαὸν αὐτοῦ. The variant τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ is read in Codd. F G, and finds support in Ambrosiaster, Tyconius and Sedulius.

Rom. xi. 32, conclusit deus omnia in incredulitate. The T.R.

reads τούς πάντας. τὰ πάντα is the reading of Cod D. and the Latin MSS. e g, and Vulgate.

Rom. xi. 35, aut quis prior dedit illi et retribueter illi? (Job xli. 11, E.V.), T.R.: ἢ τίς προσέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; It is interesting to note that both here and in I Cor. iii. 19, when St Paul quotes Job v. 13, his citations are taken from the Hebrew and not from the LXX, which has τίς ἀντιστήσεται μοι καὶ ὑπομενεῖ; (v. 2). The Hebrew (R.V.) reads: 'Who hath fruit given unto him that I shall repay him?' Ambrose (*De Fide*, IV, xi, 148) states that some MSS. have προσέδωκεν: 'Quod si Graecos magis codices sequendos putamus, qui habent τίς προσέδωκεν αὐτῷ; uides quoniam cui nihil addi potest, non dispar a pleno est.' Tischendorf quotes this passage, but gives no reference to a MS. containing this variant. I have consulted various authorities and have not been able to trace any MS. giving this reading.

Rom. xiii. 13, in cubilibus et in impudiciis. Ambrose is in agreement with Cod. B, which reads ἔρισι καὶ ζήλοις, with the Latin d e g, Speculum and the Vulgate. This is placed as a secondary reading by Westcott and Hort, ξριδι καὶ ζήλω is the primary reading and is found in T.R.

I Cor. ii. 1, praedicans uobis mysterium dei. μυστήριον is read in Codd. A c S¹ and is the primary reading in Westcott and Hort, and is supported by Ambrosiaster and Augustine. The T.R. and Codd. B D F L P: μαρτύριον, supported in Origen₂, Cyril, Jerome and Bede, the Syriac, Ethiopic and Armenian Versions. The Vulgate reads 'testimonium'.

I Cor. ii. 12, nos autem non spiritum huius mundi accepimus. Codd. D E F G read τοῦ κόσμου τούτου, Latin MSS. f g, Coptic and Armenian Versions. This finds support in Ambrosiaster, Augustine, Hilary₂ (some MSS.), Basil, Cyril and Origen₂. T.R. reads τοῦ κόσμου.

I Cor. v. 5, in die domini nostri Iesu Christi. Ambrose quotes the same form again in *De Fuga Saeculi*, II, 8, in agreement with the Greek τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, read in Codd. A F G P, Latin e f g, Origen, Lucifer, Theodoret, John Damascene and

INTRODUCTION

Pelagius. Another reading omits ἡμῶν in Codd. D E, Latin d e, Cod. Demidovianus, supported by Ambrosiaster. T.R. and Codd. L S read τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, Vulgate, supported by Augustine, Jerome, Cassiodorus, Tertullian, Pacian, Origen, Basil and Chrysostom. The ordinary reading in Westcott and Hort gives κυρίου (Cod. B), Eusebius, Tertullian and Hilary₂.

I Cor. vii. 39, mulier uincta est legi quanto tempore uir eius uiuit. After δέδεταί T.R., Codd. D^{2,3} F L P S³ add νόμῳ, so also the Latin MSS. f g, Cod. Fuldensis, Chrysostom, Theodoret and Ambrosiaster. Codd. A B D¹ S¹ *om.* νόμῳ, Ethiopic and Armenian Versions, supported by Origen₂, Tertullian, Cyprian and Augustine. Ambrose (*De Viduis*, 1) *om.* legi.

I Cor. x. 29, iudicatur ab infideli conscientia. The T.R. reads ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως. For ἄλλης Cod. F reads ἀπίστου, Latin d e g, supported by Primasius, Augustine, Pelagius and Bede. The Vulgate reads 'alia conscientia'.

I Cor. xii. 31, aemulamur meliora charismata. The T.R., Codd. D E F G K L read κρείττονα. There is quite strong evidence for this reading from the Latin d e g t, Speculum, and Patristic support in Chrysostom₄, Photius, Ambrosiaster, Sedulius, Cassiodorus and Origen, and the Armenian Version. The reading μείζονα has the support of Codd. A B C S, Vulgate, Origen₂, Theodoret, Cyril, Jerome and the Ethiopic Version.

I Cor. xiii. 2, nihil mihi prodest. The T.R. reading is οὐδέν εἰμι, so also Codd. B C D³ L S. Ambrose is here in agreement with Cod. A, which reads ὠφελούμει for εἰμι, Cod. Armachanus, supported by Augustine₂, Jerome and Ambrosiaster.

I Cor. xv. 51, omnes quidem resurgemus. Cod. D reads ἀναστησόμεθα. This variant is read in the Latin MS. f, Vulgate, and finds support in Jerome, Augustine, Hilary₂ and Pelagius. The T.R. reading is κοιμηθησόμεθα and has the strong support of Codd. A C K L P S, and Patristic witness in Origen, Chrysostom, Theodoret, Gregory of Nyssa, Caesarius and Tertullian. Augustine (*Ep.* ccv) alludes to the variant: 'omnes quidem resurgemus, uel sicut Graeci codices habent omnes quidem dormiemus.'

II Cor. iv. 6, in facie Christi Iesu. T.R., with Codd. D F, reads Χριστοῦ Ἰησοῦ, supported by the Vulgate, Ambrosiaster and Augustine. There is another variant in Codd. C K P S, which read Ἰησοῦ Χριστοῦ, supported by the Latin MSS. d e g t and Irenaeus, Origen, Sedulius, Theodoret and the Syriac, Gothic and Armenian Versions. The reading Χριστόν in Codd. A B is supported by Origen₂, Athanasius, Chrysostom₂, Cyprian and Tertullian; Ambrose (*De Fuga Saeculi*, vii) reads 'in facie Christi'.

II Cor. iv. 14, et nos cum Iesu suscitabit. Ambrose here agrees with Codd. B C D¹ F P S¹, which read σύν Ἰησοῦ, Armenian and Ethiopic Versions. The T.R. reads διὰ Ἰησοῦ, with Codd. D³ K L S³, Syriac and Gothic Versions, Chrysostom and Theodoret.

II Cor. v. 3, ut expoliati, non nudi inueniamur. This variant ἐκδυσάμενοι is read in Codd. D F G and Latin g, finds support in Tertullian, Augustine (*Sermo Nou. Test.* lviii, 13), Chrysostom, Ambrosiaster and Cassiodorus. Latin MSS. d e, Speculum read 'spoliati'. The T.R. reading is ἐνδυσάμενοι (Codd. B C D³ E K L P S); Vulgate reads 'uestiti'. This reading is found in the Syriac, Coptic, Armenian, Ethiopic and Gothic Versions, Jerome, Augustine (*Sermo Nou. Test.* xc, 4). Ambrosiaster, in his commentary on II Corinthians, at this place has 'induti', but states that some MSS. have 'expoliati'.

II Cor. v. 17, et omnia noua facta sunt. Ambrose is in agreement with T.R. and Codd. D E K L P, cursive MSS. 17 46 67 72, which insert καινά before τὰ πάντα. This reading finds support in Tertullian, Hilary (*De Trin.* x), Origen, Augustine, Jerome, Ambrosiaster, Sedulius and Cassiodorus. Another reading which omits πάντα (B C D F S) is followed by Clement, Athanasius, Hilary and the Coptic, Ethiopic and Armenian Versions. Ambrose (*Ep.* lx, 6) agrees with this reading: transierunt uetera: ecce facta sunt noua.

II Cor. vi. 14, et nolite iugum ducere cum infidelibus. The variant is μετὰ ἀπίστων, Cod. F with the Vulgate and supported by Cyprian, Lucifer, Ambrosiaster and Augustine. The T.R. reads ἀπίστοις.

INTRODUCTION

Gal. iv. 7, et haeres per deum. Ambrose agrees with Codd. A B C¹ S¹, which read διὰ θεοῦ, and Vulgate, Cyril, Ambrosiaster, Augustine and Bede. The T.R. and Codd. C³ D K L S³, θεοῦ διὰ Χριστοῦ, supported by Chrysostom and Theodoret⁴.

Gal. v. 13, per caritatem spiritus sancti inuicem. Codd. D F add τοῦ πνεύματος, supported by Ambrosiaster, Basil, Victorinus and the Gothic Version; 'spiritus' is read in the Sixtine and Clementine edd., Vulgate. The T.R. omits τοῦ πνεύματος.

Eph. i. 20, et constituens eum ad dexteram suam. Ambrose agrees with Codd. A B S, which read καθίσας, Vulgate, supported by Tertullian, Victorinus, Cyril, Eusebius and Jerome. The T.R. ἐκόθισεν appears in Codd. D F K L and the Latin MSS d e g, Chrysostom, Theodoret and Hilary.

Eph. ii. 19, sed estis ciues sanctorum. Codd. A B C D¹ read ἐστὲ συμπολίται. ἐστὲ is omitted in T.R., Codd. D³ K L P, and Syriac Version, Tertullian and Jerome. Ambrose, *De Paenit.* ii, iii, 14 *om.* estis.

Eph. v. 14, et illucescet tibi Christus. There are three readings here:

(1) ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός is found in Codd. A B D³ F K L P S and the T.R. Ambrose quotes the passage again in *Exposit. Ps.* cxviii. 30, also in agreement with this reading, which is supported by Clement, Origen², Athanasius, Jerome, Vigilius and Augustine.

(2) ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός. This appears in Cramer's *Catena, ad loc.* (p. 196, l. 31), but it is a copyist's error, the extract being from Chrysostom (J. A. Robinson, *Epistle to the Ephesians*, 300).

(3) ἐπιφάσεις τοῦ Χριστοῦ is the reading in Cod. D; the Latin side of this codex has 'continges Christum'. Chrysostom was acquainted with this reading and it may have been in the MS. which he used in writing his commentary; 'continges Christum' is read by Victorinus, in some MSS. of Ambrosiaster and in the Latin of Origen.

Eph. v. 30, de carne eius et de ossibus eius. The additional words ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ appear in the T.R. and Codd. D F K L P S³, and also find support in Irenaeus, Chryso-

stom, Theodoret, Victorinus, Jerome and Vulgate. The words are derived from Gen. ii. 23. They are omitted in Codd. A B S, Cod. Paris. 14 (Colb. 2844), xi cent., Vienna Theol. 302 (xii cent.) and in E. von der Goltz's MS., a remarkable cursive of the ninth or tenth century in the Laura on Mt Athos. This MS. (Cod. 184) contains the Acts, Catholic Epistles and Pauline Epistles, and once contained the Apocalypse (see J. A. Robinson, *Epistle to the Ephesians*, p. 293).

Eph. vi. 12, quia non est nobis luctatio. The T.R. reads ἡμῖν, which is found in Codd. A D³ K L P S; this reading is also supported by the Latin d e f g, Vulgate, Tertullian, Cyprian, Jerome, Ambrosiaster and Augustine, and by Clement, Origen and the Greek writers generally. The variant is ὑμῖν, Codd. B D¹ F G² and some cursive MSS. 'uobis' is read by Speculum, Lucifer, Priscillian and Ambrosiaster. 'nobis' is the true reading (J. A. Robinson, *op. cit.* 290).

Philipp. iii. 3, nos enim sumus circumcisio qui spiritui deo seruimus. Ambrose is in agreement with the T.R. θεῷ, also Codd. D¹ P S¹, Latin d and Vulgate, with Codd. Demidov. Amiat. Fuld. This reading is supported by the Syriac and Gothic versions, Theodoret and Origen. Codd. A B C D³ F K L S¹ read θεοῦ, Athanasius, Eusebius and Syriac^{mgn}, Coptic Versions. After quoting this passage, Ambrose (*De Spir. Sanct.* II, v, 45) mentions the variants in the Latin codices, some of which have been falsified by heretics: 'quodsi qui de Latinorum codicum uarietate contendit, quorum aliquos perfectos falsauerunt, Graecos inspiciat codices et aduertat qui scriptum est: οἱ πνεύματι θεῷ λατρεύοντες, quod interpretatur qui spiritui deo seruimus'. Augustine (*Contra Duas Epp. Pelag.* III, 22) gives the variants as contained in the Latin Codices.

Phil. iv. 7, et pax dei. The T.R. reads ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ. The variant in Cod. A reads Χριστοῦ for θεοῦ—Ambrose (*De Fide*, I, x, 64) has 'pax Christi'. This reading is found in Latin Codd. Oxo-niensis and t, supported by Cyril and Procopius.

Phil. iv. 13, in eo qui me confortat. Ambrose here agrees with Codd. A B D¹ S, ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. The Latin d e and Vulgate,

INTRODUCTION

supported by Victorinus, Ambrosiaster and Augustine. The T.R., in agreement with Codd. D³ K L S³ reads με Χριστῶ, Lat. g, supported by the Syriac and Gothic Versions, Athanasius, Eusebius₂, Gregory of Nyssa, Chrysostom and Theodoret.

Col. iii. 4, uita nostra. The T.R. and Codd. B D², ³ K L read ἡ ζωὴ ἡμῶν, supported by Hilary, Jerome and Origen. There is a variant in Codd. C D¹ F S ὑμῶν. The Vulgate reads 'uita nostra'.

I Thess. iii. 11, et dominus noster Iesus. Ambrose is in agreement with Codd. A B S ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, Codd. Amiatinus, Demidovianus, Sixtine and Clementine edd., Vulgate. The Vulgate omits 'noster'. The T.R. adds Χριστός, which appears in Codd. D³ F K L, supported by the Syriac, Gothic and Armenian Versions.

I Thess. iv. 17, et nos qui uiuimus. The T.R. reads οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι. Ambrose agrees with Codd. F G, which omit οἱ περιλειπόμενοι, supported by the Latin MSS. fg, Amiatinus, Toletanus, and Tertullian, Ambrosiaster. The Vulgate reads 'relinquimus'.

II Thess. ii. 3, homo iniquitatis. In agreement with the T.R. ἀμαρτίας, found also in Codd. A D F G K L and Vulgate, supported by Irenaeus, Origen₄, Hippolytus, Eusebius, Chrysostom, Ambrosiaster, the Syriac, Gothic and Ethiopic Versions. The variant in Codd. B S is ἀνομίας, supported by Origen, Cyril and Nicephorus.

II Thess. ii. 8, dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Codd. A D¹ F L² S read ὁ κύριος Ἰησοῦς. This reading is also supported by Origen₃, *Apostolic Constitutions*, Athanasius, Cyril, Jerome, Basil, Chrysostom, Irenaeus, Tertullian, Hilary, Augustine and Ambrosiaster. The T.R. omits Ἰησοῦς, so also Codd. B D³ K L¹, supported by Origen, Theodoret and Vigilius.

I Tim. i. 1, et Christo Iesu. Ambrose is in agreement with Codd. A D¹ F G, cursives 71 72 179, Syriac and Saludic Versions and Vulgate. The T.R. and D³ read καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, supported by Theodoret and John Damascene.

Philemon 9, *Christi Iesu*. Ambrose agrees with Codd. A C P S, the Ethiopic Version, Ambrosiaster and Jerome. The T.R. and Codd. D³ E F G K L read Ἰησοῦ Χριστοῦ, Syriac and Armenian Versions. The Vulgate reads 'Iesu Christi'.

Philemon 20, *refice uiscera mea in Christo*. Codd. A C D¹ F G L P S have ἐν Χριστῷ, Syriac, Gothic, Ethiopic and Armenian Versions. This reading finds support in Chrysostom, Theodoret, Jerome and Ambrosiaster. The T.R., Codd. D³ E K read ἐν κυρίῳ, with the Vulgate and Codd. Amiatinus, Demidovianus.

Heb. ii. 9, *ut sine deo pro omnibus gustaret mortem*. There is an important variant, χωρὶς for χάριτι, read in Codex Offenbachianus, ninth-century fragments at Hamburg and in the British Museum (ed. Tischendorf) and no. 424. Ambrose evidently had a Greek MS. which contained this reading and he is followed by Theodoret, Fulgentius and Vigilius. Origen quotes this passage six times and he read this variant in four places. The T.R. reading χάριτι is supported by Origen₂, Eusebius, Chrysostom and Cyril.

Heb. ii. 14, *carnis et sanguinis*. Ambrose is in agreement with T.R. and Codd. K L σαρκὸς καὶ αἵματος, Latin f, Syriac and Gothic Versions, supported by Origen, Augustine, Jerome and Theodoret₄. Codd. A B C D S read αἵματος καὶ σαρκός, Latin MSS. d e, Codd. Amiatinus, Fuldensis, and Vulgate, supported by Cyprian, Athanasius₂, Chrysostom and Eusebius₂.

Heb. iii. 2, *Moyses in domo eius*. Cod. B omits ὄλω, supported by Cyril. The text in T.R. runs: ἐν ὄλω τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

Heb. vii. 21, *tu es sacerdos in aeternum*. Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, T.R. Codd. B C S minusc. 33 436, Latin MSS. f, Amiatinus, Demidovianus, Toletanus and Vulgate. Ambrose quotes this passage again in *De Fuga Saeculi*, III. The additional words κατὰ τὴν τάξιν Μελαχισέδεκ are read in the T.R. Codd. A B D E K L P, the Latin MSS. d e, Cod. L (Langobardus), Coptic, Syriac and Ethiopic Versions, supported by Jerome, Eusebius, Chrysostom, Theodoret, John Damascene and Primasius.

I Pet. ii. 5, *in sacerdotium sanctum*. Ambrose agrees with the T.R. Codd. A B C S, which read ἱεράτευμα ἁγιον, also Armenian

INTRODUCTION

and Ethiopic Versions, supported by Origen₂, Procopius and Hilary. Westcott and Hort read εἰς ἱερότευμα.

I Pet. ii. 21, quia et Christus pro uobis mortuus est ut relinquens uobis exemplum. Ambrose is in agreement with Cod. S ἀπέθανεν, Syriac and Armenian Versions, supported by Fulgentius, Ambrosiaster, Quaestt. N.T. ap. Augustine, and John Damascene. The T.R. reading is ἔπαθεν (Codd. A B C S), Vulgate, Tertullian, Cyprian₂ and Jerome. Codd. A B C S read ὑμῶν, ὑμῖν, also Latin MSS. Amiatinus, Demidovianus, Toletanus, John Damascene, Oecumenicus. The T.R., with Codd. K L P, ἡμῶν, ἡμῖν, supported by Tertullian and Cyprian₂.

I Joh. v. 6, per aquam et spiritum uenit Christus Iesus. Ambrose agrees with the variant which substitutes πνεύματος for αἵματος found in two cursive MSS., 103 104, supported by Cyril and Augustine. The T.R. read ὕδατος καὶ αἵματος (Codd. B K L), Vulgate and Syriac Versions, supported by Tertullian, Cyril and Auctor Rebapt. Another variant after αἵματος inserts καὶ πνεύματος, read in Codd. A S, cursives 13 36, Cod. Toletanus, the Syriac and Coptic Versions.

Apoc. i. 8, sum A et ω, dicit dominus deus. The T.R. runs: Ἐγὼ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ κύριος. The words ἀρχὴ καὶ τέλος are found in gig. Vulgate and Origen. In three places Ambrose agrees with this reading (*Ep.* LXIII, 49; *De Abrah.* II, iv, 21; *Exaem.* I, iv, 15); *om.* Codd. A C P, Ethiopic and Armenian Versions, Arethas, Primasius. Codd. A e P S read κύριος ὁ θεός, supported by Hippolytus, Andreas, Origen and Primasius.

Apoc. ii. 17, dabo manducare manna. The T.R. reads φαγεῖν, which appears in the following cursive MSS., 025.1 35.61^{msn} 104 468 620 637 1957 2015 2023 2037 2038 2041 2067, the Latin gig. and Cod. Toletanus, supported by Origen, Tyconius, Victorinus Anonym. in Apoc. (Sabatier *ad loc.*) and Auctor. Quaest. ex utroque T.Q. 102, col. 97b (Sabatier *ad loc.*); *om.* φαγεῖν Codd. A C, Vulgate, Coptic and Ethiopic Versions, Primasius.

Apoc. xiv. 6, et uidi angelum. The T.R. reads ἄλλον ἄγγελον,

GREEK TEXT IMPLIED BY ST AMBROSE

with Codd. A C P S, Add. MSS. 11,837 (xiv cent.), Andreas, Cyprian₂; *om.* ἄλλον Cod. S¹, Origen.

Apoc. xx. 6, beatus qui habet partem in prima resurrectione. The T.R. reads μακάριος καὶ ἅγιος. The following minuscule MSS. omit ἅγιος: 14–27 inclusive, 29–35 inclusive, 37–44 inclusive, 46–54 inclusive, 56–67 inclusive, 70–92 inclusive, 146–55 inclusive, supported by Ambrosiaster and Origen.

Apoc. xxii. 5, et non indiget lucernae uel solis lumine, quoniam dominus inluminabit eos. Ambrose is in agreement with the T.R., which omits φωτὸς before λύχνου, supported by Codd. P and Basilianus, Arethas and Andreas. Codd. A S insert φωτὸς before λύχνου, Vulgate, Coptic and Ethiopic Versions, supported by Tyconius and Primasius. The T.R. with Harl. 5678 (xv cent.) reads φωτίζει, also Cod. Amiatinus, Syriac Version, Andreas and Arethas. Another reading, Cod. S, has φωτιεῖ, Vulgate, Coptic Version and Primasius.

Apoc. xxii. 13, finis atque principium, primus et nouissimus. Ambrose agrees with the T.R. ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, in cursive MSS. 1 35 175 205 242 617 1934 1957 2016 2017–23 2036 2037 2038 2067, Armenian Version, Origen and Arethas. Cyprian reads 'primus et nouissimus, initium et finis' in agreement with Codd. A B S, supported by Origen, Primasius, Tyconius, Athanasius and the Syriac Version.

E. SYNTAX AND VOCABULARY

The Verb

Tense

Present for future. Rom. i. 17, uiuit. Augustine, Vulgate, Greek have future. Heb. xiii. 4, iudicat. Vulgate and Greek have future tense.

Future for present. Matt. xxii. 30, erunt. Vulgate and Greek have present tense.

INTRODUCTION

Person and number

First person for second. I Pet. ii. 24, sanati sumus.

Second person for third. I Joh. iv. 20, non diliges quem uides . . . petis . . . non uides.

Third person for second. Luc. vi. 21, esuriunt et sitiunt.

Third person singular for first person plural. II Cor. vi. 9, 10, ignoratur et cognoscitur . . . uiuit . . . habeat et omnia possideat.

Singular for plural. Matt. xxvi. 52, percusserit . . . feretur; Joh. xxi. 6, mitte.

Plural for singular. Col. ii. 21, ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis.

Mood

Imperative. *noli* and *nolite* with the imperative. Matt. i. 20, vi. 2, x. 28, xviii. 10, xix. 14, xxiv. 23; Luc. vii. 13, viii. 48, x. 4, 20; Joh. xx. 17; I Cor. xv. 34; Gal. vi. 7; I Tim. iv. 14; I Joh. iv. 1. Ambrose uses the imperative *uide* and *caue* with *ne* and the subjunctive; 'uide ne' occurs in Luc. xxi. 8 and I Cor. x. 12. Examples of this construction are found in *Epp.* xl, 13, lxvi, 8. The only examples cited for 'uide ne' are found in Plautus (Sister Miriam Annunciata Adams, *The Latinity of the Letters of St Ambrose*, Cath. Univ. of America Patristic Studies, xii, 12). Luc. xxi. 34 caue ne.

Subjunctive. *ne* with the perfect subjunctive occurs in Act. x. 15, ne dixeris. The present subjunctive is used in Luc. i. 30, ne timeas, and Act. x. 20, ne dubites. The use of *ne* with the present subjunctive is frequent in the ante-classical period, rare in classical and post-classical prose, but more frequent in the Augustan poets.

Verbs used in special senses

abire. Luc. xvi. 31, nec si quis ex mortuis ad illos abierit credent. Here *abire* = resurgere or resuscitari. 'Abierit' is a curious rendering of ἀναστῆναι. The Latin MSS. c e q also read 'abierit': the Vulgate has 'resurrexerit'.

amare and *diligere*. The distinction between φιλεῖν and ἀγαπᾶν is of importance, *amare* being the Latin rendering of φιλεῖν and *diligere* the rendering of ἀγαπᾶν. The following are passages in which the Greek ἀγαπᾶν is used or quoted by Ambrose, rendered by *diligere*: Matt. v. 44; Luc. vii. 47; Joh. iii. 16, xiv. 23; Rom. viii. 28, 37. Ambrose quotes Joh. xvi. 27, xxi. 15, 17; in these passages the Greek has φιλεῖν. In Joh. xxi. 15, 17 he uses *diligere*, also Joh. xvi. 27: diligit b D e f and diligitis—b f dilexistis—but the Vulgate rightly reads ‘amat. . . amatis’. In the passage Joh. xxi. 15–17, our Lord’s first questions have ἀγαπᾶν, while St Peter’s answers both have φιλεῖν. The distinction seems to be that ἀγαπᾶν is more used of that reverential love, grounded on high grace in character, which is love towards God and man; whereas φιλεῖν expresses more the personal love of human affection (Alford, *Greek Testament*, I, 917). At Joh. xxi. 15 Ambrose reads ‘diligote’; so also Cyprian, *Ep.* II, and Maximius Tauronensis, but the Vulgate and other authorities read ‘amote’. In Joh. xxi. 17 Ambrose points out the distinction in the use of *diligere* and *amare* with reference to our Lord’s own words: ‘denique tertio dominus non iam, diligit me? sed amas me?’

illustrare = λαμπρύνειν, to light up, illuminate, illustrate or explain. *illustrare*, which also means to render famous, renowned, is a classical word found in Pliny, Cicero and Quintilian. Rom. xi. 13, ‘illustrabo’, so also Origen. Ambrose uses this word here instead of *honorificare* or *glorificare*. Latin MSS. c d e read ‘honorificabo’, which is also the Vulgate reading; ‘glorificabo’ f g.

uetare, a rendering of κωλύειν, is a classical word found in Cicero, Virgil and Horace. Act. x. 47 has ‘numquid aquam uetare possumus’. This word occurs in a citation of Irenaeus, but finds no parallel in MSS. *prohibere* is used in Cod. Bezae, g p and Vulgate.

uideri. The use of *uideri* as the equivalent of ὁρᾶσθαι, which occurs rarely in classical Latin, becomes more frequent in late Latin. Act. ii. 3, et uisae sunt; xxvi. 16, ad hoc enim tibi uisus sum; the Vulgate uses *apparere* in each passage. *uidere* in this sense is found again in Ambrose, *Epp.* xxix, 5, 7; xxxv, 14, 15, 16; xxxvii, 12.

INTRODUCTION

Compound verbs

clarificare: Joh. xii. 28, xiii. 31, xvi. 14, xxi. 19.

compati: II Tim. ii. 11; Heb. xi. 25.

congemiscere: Rom. viii. 22.

conglorificare: II Tim. ii. 5.

conregnare: II Tim. ii. 12.

consurgere: Col. iii. 1.

conuiuere: II Tim. ii. 11.

conuiuificare: Eph. ii. 5.

glorificare: Rom. viii. 17, 30.

honorificare: Joh. v. 23; Heb. v. 5.

iustificare: Rom. iii. 30, viii. 4.

laetificare: II Cor. i. 2.

lucrifacere: I Cor. ix. 22.

magnificare: Luc. xviii. 43.

mortificare: Rom. viii. 13; Col. iii. 5.

sanctificare: Joh. xviii. 17 (*bis*).

uiuificare: Luc. v. 10; I Cor. xv. 45; II Cor. ii. 6; Col. ii. 13.

The Noun

The great majority of nouns employed in the New Testament text of Ambrose are found also in the Latin MSS., in other ecclesiastical writers and in the Vulgate, but a few deserve our special consideration.

aer. I Cor. ix. 26, non ut aera credens. The word *aer* has two accusatives, the pure Latin form *aerem* found in Varro, Cato and Pliny; the other is the Greek accusative *aera*, occurring in Cicero, Seneca and Pliny. The Latin MS. e (Sangermanensis) has *aera*, so also Sedulius, Cod d (Cleromontanus) and the Vulgate have *aerem*; this form is supported by Cyprian, Irenaeus, Augustine and *De Singul. Cler.* 22, ap. Cyprian. Cod g (Berneianus) gives both forms, *aerem* and *aera*.

castellum. Luc. xix. 3 a, ite in castellum quod contra est. There are three equivalents for the Greek κώμη: *castellum*, *uicus*, and *municipium*. κώμη occurs thirty-five times in the Gospels. H. F.

Pelham (*Old Latin Biblical Texts*, II, ccxxviii, 137) gives a table. Of the MSS. tabulated, e a k give consistently *castellum*, and a glance at the table clearly shows that *castellum* is characteristically African. For *municipium* we have a choice of the older settled provinces like North Italy and Gaul. *uicus* is too common to give any definite criterion. In all the thirty-five passages *castella* or *castellum* occurs in either e a or k in each case, and never *uicus* or *municipium*; *castella* or *castellum* seven times in a, eighteen times in b; *uicus* seven times in a, twice in b, eighteen times in D; *municipia* or *municipium* occurs eight times in a, once in b. According to Pelham, the proper equivalent for κώμη is undoubtedly *uicus*, just as *castellum* = φρούριον, but the usage is variable. Either *uicus* or *castellum* would express the distinctive character in the Greek κώμη, as contrasted with πόλις. As between *uicus* and *castellum* there was no difference in political status, but *castellum* is properly a fortified place, and is used of walled villages as opposed to the open *uicus*, and of small military stations. The rendering of κώμη by *municipium* is said to be a great departure from strict usage.

gloriatio. II Cor. i. 12, haec est enim gloriatio nostra. The word *gloriatio* was used by Cicero (Lewis and Short). In II Cor. i. 12 Origen and Jerome have 'gloriatio'; the Vulgate reads 'gloria'. 'gloriatio' occurs in Vulgate, Rom. iii. 7.

mundus is the regular equivalent of κόσμος¹ in all the Latin texts, European documents having generally *hic mundus*, corrected in the Vulgate to *mundus* alone. On the other hand, *saeculum* is the characteristic African rendering for κόσμος in St John, for example Joh. viii. 2, e and Cyprian (*Ep.* LXIII) have 'lumen saeculi', not 'lux mundi' as in the European documents. κόσμος means the world as an ordered whole, as opposed to chaos. The use of 'world' to translate both κόσμος and αἶών can be justified on the ground that we cannot think of time void of objects and events,

¹ In classical Greek κόσμος meant ornament, decoration, especially of women: Herodotus V, 92, and of men, Herodotus III, 123. It also had the meaning of rules, regulations, and was the title of the chief magistrate in Crete (Liddell and Scott, *Greek Lex.* I, 985). With the meaning of world-order, universe, κόσμος is found first in Pythagoras, *Placita Philosophorum*, II, 11.

INTRODUCTION

while on the other hand we do not know any objects and events not in time. For us 'time' is a necessary form of thought.¹

In the New Testament text of Ambrose *mundus* occurs in the following places: Joh. i. 9, 29, iii. 16, 17, 19, viii. 12, ix. 5, xii. 19, 46, xiii. 10, xiv. 27, 30, xvi. 7, 21, xvii. 14, 36, xxi. 25; I Cor. i. 20, 21, 27, ii. 12, iii. 19, iv. 13, v. 9, vi. 2, 14, vii. 31; Col. ii. 8; Apoc. xi. 15. At Marc. xvi. 15 Ambrose reads 'in orbem uniuersum' in agreement with Cod. O (Fragmenta Sangallensia). Vulgate has 'mundum uniuersum'. At Phil. ii. 15, the Ambrosian text has 'in saeculo', in hoc mundo Cod. Armach. d e f, in mundo Vulg. and I Joh. ii. 6 in saeculo h, in mundo Vulg. Aug. Orig. Ambrst., in hoc mundo Cyprian, *Test.* III, 11. 'hic mundus' is found in Joh. i. 9, iii. 19, ix. 5, xii. 46, xvi. 21; I Cor. i. 21, ii. 12, 19, vi. 2; Col. ii. 8. The other passages have 'mundus' alone.

saeculum. The Latin 'saeculum' is the equivalent of the Greek αἰών, commonly rendered 'world'. But αἰών also means 'age': 'for ever and ever' is the rendering of εἰς αἰῶνας αἰώνων or εἰς τὸν αἰῶνα. The term denotes the world as a complex, the parts of which are presented to us in successions of time; from this notion is derived its use to denote a selection of the parts so presented collectively, called an 'age' or 'time'.² The Latin *tempora* is also an equivalent of the Greek αἰῶνες. It is interesting to note that Ambrose speaks of God as the ordainer of 'times' or 'ages': *De Fide*, I, v, 36, 'cum conditor ipse sit temporum'. *saeculum* occurs in the following passages in the New Testament text of Ambrose: Matt. xiii. 49, xxvii. 20; Luc. xvi. 8, xviii. 30; Act. i. 25; I Cor. ii. 8, iii. 18; Eph. i. 21, iii. 9; Col. i. 26; Heb. i. 2, vi. 5, xiii. 4; Apoc. xi. 15. *in aeternum* as a rendering of εἰς τὸν αἰῶνα occurs in Joh. xi. 26, xiii. 8, xiv. 6; Heb. v. 6, vii. 21; in Matt. xi. 19, in sempiternum.

turpiloquium. Col. iii. 8. *turpiloquium* (αἰσχρολογία) first occurs in Tertullian, *De Pudicitia*, 17 (*fin.*). *turpiloquium* is found in the Latin MSS. d e g and Armachanus, supported by Ambrosiaster and Vigilius. Vulgate reads 'turpem sermonem de ore uestro'.

¹ H. de Romestein, *Works of St Ambrose*, in Nicene and Post-Nicene Fathers, x, 206 n.

² H. de Romestein, *op. cit.* p. 206.

The Preposition

ab is used with *peregrinari*. II Cor. v. 6, peregrinamur a domino; v. 8, peregrinari. In classical Latin the verb has not the meaning to be absent from but to be a stranger, a sojourner in a place.

ad is used with the accusative for the dative with verbs of saying. This usage is found frequently in ecclesiastical writers who modelled the construction on that of the Greek εἰπεῖν πρὸς τινα. Luc. i. 18, et dixit Zacharias ad angelum; i. 61, responderunt ad illam; ix. 13, ait autem ad eos; x. 1, ad LXX discipulos dic hoc; Joh. viii. 10; Iesus et eleuans caput ad mulierem ait.

de is used for *ab* or *ex*. Matt. i. 20, de spiritu sancto; xv. 27, de mensa; Marc. xvi. 32, de cruce; Luc. i. 5, de uice; iv. 38, de synagoga; v. 36, de uestimento nouo; vi. 19, de eo; vii. 19, de discipulis suis; ix. 5, de ciuitate illa; Joh. i. 16, de plenitudine; iii. 6, de spiritu spiritus est; iv. 13, de aqua; v. 37, de caelo; I Tim. i. 5, de corde puro; Heb. iv. 14, de caelis; I Joh. iv. 2, de deo (Cyp., *Test.* II, 8, Priscillian); Apoc. xxi. 4, de oculis. Ambrose, *De Obit. Theod.* 30, reads 'ex oculis'; xxii. 19, de uerbis his...de libro uitae. Ambrose, *De Spir. Sanct.* II, v, 37, in quoting Matt. i. 20, reads 'de spiritu sancto', but in the same work, II, v, 41, ex spiritu sancto. *de*: a b f, Vulg. Irenaeus, Tertullian and Cyprian. Ambrose, *De Fide*, II, v, 41, comments as follows: 'For although most authorities read "de spiritu", yet the Greek from which the Latin is translated has ἐκ πνεύματος ἁγίου, that is, "ex spiritu sancto".'

Augustine gives a good explanation of the use of the two prepositions *ex* and *de*. *De Nat. Bon.* 27: '*Ex ipso* (of Him) does not always mean the same as *de ipso* (from Him). That which is from Him can be said to be of Him, but not every thing which is of Him is rightly said to be from Him. Of Him are the heavens and the earth, for He made them; but not from Him, because not of His substance.'

in with the ablative to express 'time when' deviates from classical construction, which requires no preposition. Luc. i. 20, in tempore suo; i. 24, in diebus quibus; iii. 1, in diebus illis; xvii. 24, in illa

INTRODUCTION

nocte. Ambrose sometimes departs from the rule of classical Latin in using the prepositions *in*, *a* and *de* with *domus*: Luc. i. 40, vii. 36, 44, xvii. 21, xxvi. 6; Joh. xiv. 2; I Pet. iv. 17, a domo dei, Luc. i. 27, de domo.

super, *supra*, with the accusative: Matt. xi. 29, supra uos; Luc. viii. 6, supra petram; viii. 15, supra terram; ix. 5, supra illos; xi. 33, supra candelabrum; xxi. 6, super lapidem; Joh. i. 32, iii. 36, super eum; Eph. i. 21, super omnem principatum; iv. 26, super iracundiam tuam. In I Cor. xiii. 5 Ambrose reads 'super iniquitate'.

The Adjective

Superlative for positive. Luc. xx. 13, dilectissimum; Matt. xxiv. 30, maxima; xiii. 48, optimos; Rom. v. 19, plurimi.

An adjective is used as a substantive: Matt. xviii. 10, notabilia caeli.

impraeuaricabilis. Heb. vii. 24, hic autem impraeuaricabile habet sacerdotium. Augustine renders ἀπαράβατον by the word 'intransgressibile' (*De Pec. Mer.* 1, 27). Vulgate reads 'sempiternum'. ἀπαράβατον is not found in the LXX and occurs here only in the New Testament. *impraeuaricabilis* is a rare word. It occurs in a charter of Pepin, King of Aquitania (d. 838), relating to the monastery of St Florence: 'impraeuaricabilia praecepta' (Du Cange, *Glossarium*, IV, 312).

'Europeanisms'

The first scientific classification of the Old Latin MSS. of the Gospels is due to Dr Hort.¹ He divides these into three classes:

(1) *African*. He points out the close connexion of the Cod. k (Bobiensis) and Cod. e (Palatinus) with the numerous and accurate quotations of St Cyprian. Cod. k is closer to the text of Cyprian than Cod. e, but both these are on a different level from the remaining Latin MSS. k and e may therefore be considered to give us a picture of the form in which the Gospels were read at Carthage in A.D. 250.

¹ In his letter to the *Academy*, 4 August 1880.

(2) *European*. Under this heading he would place a, a2, b, c, ff2, h, i, n, r and p of the Gospels; g_{1,2} and S of Acts; ff of St James, and g of Apocalypse. The European MSS. group themselves round the two important codices a (Vercellensis) and b (Veronensis); of these b occupies a central position, the other MSS. differ from one another more than they differ from it. The Latin of D (Codex Bezae) is 'European'.

(3) *Italian*, the name being derived from the famous passage in St Augustine, *De Doctrina Christiana*, II, 15, written in A.D. 397: 'in ipsis autem interpretationibus Itala ceteris praefertur, nam est uerborum tenacior cum perspicuitate sententiae.' Burkitt, however, points out that the object of his essay¹ is to show that the text of the Gospels found in St Augustine's later works is not an Old Latin text at all but the Vulgate itself and that this uses the Itala commended by him in the passage in the *De Doctrina Christiana*.

Burkitt,² while upholding Hort's classification of the Old Latin MSS. into (1) African, (2) European, claims for both types of text a common origin 'which at the same time must have been sufficiently remote to allow for the development of their characteristic differences'. He rejects the theory that there was an original European Version independent of the African text, and speaks of the European text as a 'continuous development or rather degeneration from the African standard. Codex b is the half-way house between the two types of text.' He sums up his conclusions in these words: 'b is the oldest representative of that stage of the European text from which most of the later forms of the Old Latin and finally the Vulgate are descended.'

There are marked difference between the European and African texts, but too much stress must not be laid on these differences, and particularly with reference to the 'Africanisms' of the Old Latin Bible. For example Cod. C (Colbertinus), a twelfth-century

¹ *Old Latin and the Itala*, in *Texts and Studies*, iv, 55 f.

² *Encyclopaedia Biblica*, art. 'Texts and Versions', iv, 4992-8. Von Soden thinks that the two had a separate origin (*Die Schriften des Neuen Testaments*, I, 1545-50).

INTRODUCTION

MS., shows certain isolated readings in St Luke (xxxiii and xxxiv) which are distinctly of an African character and general Europeanism; other Latin MSS. such as Irish or semi-Irish documents of the eighth or ninth centuries; Cod. Euangeliorum Gatiensis,¹ formerly at St Gaten, now at Paris. In addition, Dom de Bruyne has recovered certain African readings from chapter headings in various MSS. whose connexion with Africa had never been suspected.²

In the Ambrosian text of the New Testament, the following differences have been noted: *congregare* is a characteristic Europeanism and is supported by most European MSS., whereas African texts have *colligere*.

Matt. iii. 12, congregabit Ambrose Irenaeus Vulgate: colligit Tertullian.

Matt. vi. 26, congregant Ambrose a b Vulgate: colligunt k Cyprian₂.

Matt. xii. 30, colligit Ambrose K Cyprian Augustine₆: congregat a b f Vulgate.

Matt. xiii. 12, congregabit Ambrose Irenaeus Vulgate: congregavit a b D f: colligit Tertullian.

Matt. xxiii. 37, congregare Ambrose a b f ff₂ Vulgate: congregat e: colligit Cyprian.

Luc. xii. 17, congregabo Ambrose f ff₂ Vulgate: congeram a: colligam e.

Luc. xvii. 37, congregabuntur Ambrose b f ff₂ Vulgate: conueniunt a: colliguntur e.

eiicere is the regular European rendering of ἐκβάλλειν; the African Codex k has *expellere* or *excludere*.

Matt. vii. 5, eiicere Ambrose f Vulgate: expellere k.

Matt. vii. 22, eiecimus Ambrose a b f Vulgate: exclusimus k Cyprian.

Matt. xii. 24, eiicit Ambrose: eicit a b f Vulgate.

¹ Ed. J. M. Keer, Freiburg i. B. (1910).

² *Revue Bénédicte* (1910), 273-324. Quoted in Souter, *The Text and Canon of the New Testament* (1913), p. 38.

Matt. xii. 27, eiicio Ambrose a b f Vulgate: expello k. eiciunt Ambrose: eiciunt a b f Vulgate: expellunt k.

glorificare. δοξάζειν is variously rendered in European texts by *glorificare*, *honorificare*, *honorare* and *magnificare*; *clarificare* is the African rendering. δοξάζειν is found thirty-five times in the Gospels. Ambrose quotes only five of these passages:

Luc. xviii. 43, magnificans Ambrose b ff2 Vulgate: honorificans a: honorans D: clarificans e.

Joh. xii. 28, clarificaui Ambrose b f ff2 Vulgate: clarificabo Ambrose b f ff2 Vulgate: glorificabo D Tertullian: honorificabo a e.

Joh. xiii. 31, clarificatus Ambrose b f ff2 Vulgate: honorificatus a q: glorificatus D e.

In Joh. xii. 28, xiii. 31, there is a fine oscillation between the European 'honorificare', 'glorificare', and the African 'clarificare'.

Joh. xvi. 14, clarificabit Ambrose b e Vulgate: clarificauit ff2: clarificat f.

Joh. xxi. 9, clarificaturus Ambrose b f ff2 Vulgate: honorificaturus a: honoraturus e: honorificabit D.

A table drawn up by H. J. White (*Old Latin Biblical Texts*, III, xxiii) shows that, while *clarificare* is distinctly and exclusively African in the first three Gospels, it is very puzzling to find suddenly its appearance in the text of b f and Cod. Amiatinus in the latter chapters of St John—q here agrees with a in reading *honorificare*. *glorificare* is not once found in q—White suggests that it is probable that in these chapters the text of b has been slightly corrupted from an African source, while a and q have preserved the genuine European readings. *clarificare* occurs eighteen times in b, fifteen times in f, and sixteen times in Cod. Amiatinus.

intrare is a characteristic Europeanism, whereas *introire* is found in African texts; but sometimes *introire* appears in European MSS.

Matt. x. 5, introieritis Ambrose, f ff2, Tertullian, Cyprian, Augustine: intraueritis a b I Vulgate.

Matt. xviii. 3, intrabitis Ambrose, a b f ff2, Vulgate: introibitis e.

Matt. xix. 24, intrare Ambrose, a b Vulgate: introire f.

INTRODUCTION

Luc. vii. 45, intraui Ambrose, a b f ff2, Vulgate: intrauit a ff2, Vulgate: introiuit e: introiui C D.

Luc. viii. 41, intraret Ambrose, a b f ff2, Vulgate: introiret e r: introire D.

Luc. xi. 52, introistis Ambrose, f, Vulgate: introitis b c e: intratis a: introeuntes Ambrose, a c D e: eos qui introibant b f, Vulgate.

Luc. xiii. 25, intrauerit a b f ff2, Vulgate: introiret D.

Luc. xiv. 23, intrent Ambrose, b ff2 q: intrare a, Vulgate: introeuntes e: introire D f.

Joh. iii. 5, introire Ambrose, f ff2, Vulgate, Cyprian, Augustine: intrare a r.

In the nine passages given in the above table it is clear that Ambrose always uses *intrare* except in Matt. x. 5, Luc. xi. 52 and Joh. iii. 5. At Matt. x. 5 there is a fine oscillation between the European *intrare* and the African *introire*. It is of interest to note that although the Latin of D is European it reads *introire* in the following places: Luc. vii. 45, viii. 41, xi. 52, xiii. 25, xiv. 23.

malus. Most European documents have *malus*, whereas *nequam* is thoroughly characteristic of the African text (Sanday, *Old Latin Biblical Texts*, II, lxxxii).

Matt. v. 11, malum Ambrose, Vulgate: maledicent a b: nequam k, Cyprian.

Matt. ix. 4, mala Ambrose, a b, Vulgate: nequam K, Tertullian, *De Resurr. Carn.* 15.

Matt. xii. 39, nequam Ambrose, Cyprian, k: mala a b f ff2, Vulgate.

Matt. xiii. 48, malos Ambrose a b f ff2 k, Vulgate.

Matt. xx. 15, nequam Ambrose e f, Vulgate (k *def.* at this point): nequa b ff2.

Luc. xi. 13, mali Ambrose, e f, Vulgate: I do not know any African authority for this verse.

Joh. iii. 19, mali Ambrose: mala f, Vulgate: malae b. No African MS. contains this passage.

SYNTAX AND VOCABULARY

The African Codex k reads *nequam*, but there are three exceptions: Matt. xiii. 38, 48, 49, which read *malus*. From the above table it is clear that Ambrose reads *malus*, the two exceptions being Matt. xii. 39, xx. 15, where he and the European and African MSS. unite in reading *nequam*.

mundus. European documents have usually *hic mundus* as a rendering of κόσμος, corrected in the Vulgate to *mundus* alone. *saeculum* is the characteristic African rendering for κόσμος in St John, though sometimes the African Codex e has *mundus*.

Joh. i. 9, mundum Ambrose, a b c e f ff2, Tertullian, Cyprian, Augustine, Hilary.

Joh. i. 29, mundi Ambrose, a b e f ff2.

Joh. iii. 16, hunc mundum Ambrose a e: mundum Vulgate.

Joh. iii. 17, mundus Ambrose, ff2: in mundo a: hunc mundum b f: saeculum e.

Joh. iii. 19, hunc mundum Ambrose: in hunc mundum f ff2: in hoc mundo a b: saeculum e, Cyprian.

Joh. viii. 12, lux mundi Ambrose, a b f ff2, Vulgate: lumen saeculi e, Cyprian.

Joh. ix. 5, in hoc mundo Ambrose a b: in mundo Vulgate: saeculo D e.

Joh. xii. 46, in hunc mundum Ambrose, a b e f: in mundum Vulgate: in saeculum Aug. *De Pec. Mer.* 21.

Joh. xiv. 17, mundus Ambrose, Vulgate: hic mundus a b f ff2: saeculum e.

Joh. xiv. 30, huius mundi Ambrose, a b f ff2, Vulgate: saeculi e Aug.

Joh. xvi. 8, mundum Ambrose, a b f ff2, Vulgate: saeculum e.

Joh. xvi. 21, in hoc mundo Ambrose, f: in hunc mundum a b ff2: saeculum e.

Joh. xvii. 14, de hoc mundo Ambrose, a f: de mundo b, Vulgate.

Joh. xviii. 36, de hoc mundo Ambrose, a b ff2: ex hoc mundo Vulgate: de isto saeculo e, Cyprian.

A glance at the above table shows that in the passages quoted Ambrose in each case reads *mundus*. Joh. i. 9 is of interest

INTRODUCTION

because here the African Codex e, with the African authorities Tertullian, Cyprian and Augustine, unite with the European MSS., Hilary and Ambrose, in using *mundus*.

pauper. The European rendering of πτωχός is *pauper*; the African texts have *egens* or *egenus*.

Matt. v. 3, *pauperes* Ambrose, a b f k q, Vulgate.

Matt. xix. 21, *pauperibus* Ambrose, a b D f q, Vulgate: *egenis* e, Cyprian: *egentibus* Tertullian.

Matt. xxvi. 9, *pauperibus* Ambrose, a b f q, Vulgate.

Matt. xxvi. 11, *pauperes* Ambrose, a b f q, Vulgate. Codd. e and k are both deficient at this point.

Marc. xiv. 5, *pauperibus* Ambrose, a f ff2, Vulgate: *egenis* k.

Luc. vi. 20, *pauperes* Ambrose, a b f ff2, Vulgate: *egeni* e.

Joh. xii. 5, *pauperibus* Ambrose, a b c d e f ff2, Vulgate.

II Cor. vi. 10, *egenus* Ambrose: *egeni* g, Cod. Armach., Augustine, Sedulius: *egentes* Vulgate: *pauperes* Ambrst.

II Cor. vii. 9, *pauper* Ambrose, Codd. d e g r, Ambrosiaster, Jerome, Augustine, Sedulius, Cassiodorus: *egenus* Vulgate, Vigilius.

pauper has found its way in in Cod. K, Matt. v. 3 and Marc. x. 21, not quoted by Ambrose. The European reading has also found its way into Cod. e, Joh. xii. 5, where it unites with the European MSS.

sedes (θρόνος) is the characteristic rendering in European documents, whereas *thronus* in the Psalms and New Testament is predominantly African, except at Luc. i. 52 (Burkitt, *Rule of Tyconius*, Texts and Studies, III, c).

In the Apocalypse Cod. g (Gigas Holmiensis), representing the European type of text, reads *sedes* in all places except at vi. 4, which reads *thronus*. Cod. h (Floriacensis), the African text, has *thronus*, but xi. 16 reads *sedes*. This Codex unfortunately is wanting in the passages quoted by Ambrose.

Matt. xix. 28, *thronus* Ambrose, Augustine₂, e: *sedes* a b f ff2, Vulgate, Ambrose (*De Fide*, VI, vi, 74), Augustine₁₀.

Col. i. 16, *throni* Ambrose, Speculum, Vulgate, Irenaeus, Tertullian, Vigilius, Ambrosiaster: *sedes* Ambrose₄.

Apoc. iii. 21, in sede mea Ambrose, *gig.*, Speculum: super thronum Cyprian: in throno meo Vulgate.

Apoc. vii. 2, in circuitu sedes Ambrose, *gig.*: throni Tyconius, Vulgate.

Apoc. xx. 12, ante sedem Ambrose, *gig.*: in conspectu sedis Speculum: in conspectu throni Vulgate.

Apoc. xxi. 1, de sede Ambrose, *gig.*, Vulgate. Patristic evidence for the African reading is here lacking.

Apoc. xxi. 3, de throno Ambrose, Vulgate: de caelis *gig.*, Tyconius, Primasius.

suscitare. European documents have *suscitare*, *resuscitare* or *resurgere*, while the African texts have *excitare*.

Matt. iii. 9, *suscitare* Ambrose, a b f, Vulgate: *excitare* k: *excitari* Cyprian.

Luc. iii. 8, *suscitare* Ambrose, a b f, Vulgate, Augustine (in Job iii. 8): *excitare* e, Augustine (in Job ii. 8).

Joh. ii. 19, *resuscitabo* Ambrose, a b, Speculum, Augustine₆: *suscitabo* q, Augustine₆: *excitabo* e f, Vulgate, Cyprian₂: *aedificabo* Cassiodorus.

I Cor. xv. 3, *resurrexit*, Ambrose, Augustine: *surrexit* d e g, Vulgate.

Eph. i. 20, *suscitans* Ambrose, Vulgate: *excitavit* Vigilius.

Eph. ii. 6, *suscitavit* Ambrose: *conresuscitavit* Vulgate: *excitavit* Augustine (*De Agone Christi*, xxvi, 28; *Ep.* iv, 3).

Patristic evidence or MS. evidence in the above passages, unfortunately, is lacking in some places. It is, however, quite clear that, when evidence is available, there is a marked difference between the European and African texts.

Graecisms

The extension of the use of the preposition *in* with the ablative to express the means, instrument, or manner of an action is due to the Greek construction with *ἐν*. I have noted the following examples in the New Testament of Ambrose.

Matt. vi. 6, *in abscondito*.

Luc. iv. 14, *in uirtute spiritus*.

INTRODUCTION

Luc. xxiv. 35, in fractione.

Rom. vi. 4, in nouitate uitae.

I Cor. iv. 21, in uirga . . . in comitate spirituque.

I Cor. xv. 42, in corruptione . . . in incorruptione.

I Cor. xv. 43, in ignobilitate . . . in gloria . . . in infirmitate . . . in uirtute.

The use of the conjunctions *quod*, *quia* and *quoniam*, which come to correspond generally with that of ὅτι, may be attributed to Greek influence. These words are found side by side with the same sense for the first time in Tertullian. Dr Souter¹ gives a table showing the use of *quod*, *quia* and *quoniam*. A glance at the table clearly shows that *quoniam* occurs much less frequently than the other two. He points out that *quoniam* is at home particularly on African soil, and there seems a tendency for it to spread there. The distribution of the use of these conjunctions in the New Testament text of Ambrose is as follows:

quod eight times: Rom. viii. 18; I Cor. xi. 14, xiv. 23, 25; Gal. i. 6; Eph. v. 5; I Tim. i. 9; Apoc. iii. 17.

quia twenty-four times: Matt. viii. 11; Luc. ii. 11, 49, xii. 15; Joh. iv. 22, xi. 41, 42 (*bis*), xxi. 15; Act. x. 34; Rom. vi. 6, xi. 25; II Cor. viii. 9; Gal. iv. 22; Eph. vi. 12; II Pet. iii. 8; I Joh. ii. 13 (*bis*), 14, iii. 2, iv. 13; Apoc. iii. 15, 16, 17.

quoniam fourteen times: Marc. xii. 6; Joh. xiv. 28; Act. viii. 20, ix. 15, x. 20, xiii. 33; Rom. vi. 16; I Cor. x. 1; Gal. ii. 16; Phil. ii. 11; Joh. ii. 29 (*bis*), iv. 13, v. 6.

In the *Letters*² the evidence of Ambrose as an author is as follows: *quod* one hundred and five times, *quia* fifty-seven times, *quoniam* seven.

The use of the infinitive to express:

(1) a purpose: Matt. viii. 29, uenisti ante tempus torquere nos? (ἤλθες βρασάνισαι); Matt. ix. 13, non ueni uocare iustos (οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους); Matt. x. 34, non ueni pacem mittere (οὐκ

¹ *Old Latin Biblical Texts*, vii, cxi.

² Sister Miriam Annunciata Adams, *The Latinity of the Letters of St Ambrose*, Patristic Studies, Cath. Univ. of America, XII (1927), 84.

SYNTAX AND VOCABULARY

ἦλθον βολεῖν εἰρήνην); Luc. ix. 56, non uenit animas hominum perdere sed saluas facere (οὐκ ἦλθεν ψυχὰς [ἀνθρώπων] ἀπολέσαι ἀλλὰ σῶσαι); xix. 10, uenit saluum facere (ἦλθεν . . . καὶ σῶσαι);

(2) a result: Luc. i. 25, respexit auferre (ἐπεΐδεν ἀφελεῖν).

The adverb *amodo* = ἀπὸ τοῦ νῦν: Luc. v. 10; Joh. viii. 11. At Luc. xxii. 69 Ambrose reads 'ex hoc iam', in agreement with the Vulgate.

The following are worthy of note:

I Cor. ix. 26, aera = ἀέρα.

Heb. i. 2, character = χαρακτήρ.

Col. ii. 14, chirographum = χειρόγραφον.

Act. vii. 38, in eremo = ἐν τῇ ἐρήμῳ. Vulgate reads *solitudine*.

Eph. iv. 16, harmonia = ἄρμονία.

Col. iii. 5, idololatria = εἰδωλατρία. Vulgate reads 'quae est simulacrorum seruitus'.

Matt. x. 34, machaera = μάχαιρα.

Matt. xxiii. 26, paropsis = παροψίς.

Interpolations, substitutes and omissions in the text

Interpolations

Marc. xiii. 32, solus *before* pater.

Marc. xiv. 28, ibi me uidebitis.

Luc. i. 8, dominum *before* deum.

Luc. ii. 1, orbis + terrae.

Luc. iv. 5, in montem altissimum.

Luc. iv. 38, Simonis + et Andreae.

Luc. vi. 21, esurient + sitiunt.

Luc. xxii. 32, patrem + meum.

Joh. iii. 6, quia deus spiritus est.

Joh. vi. 53, uitam + aeternam.

Joh. xv. 16, fructum + plurimum.

Rom. vi. 6, crucifixus + cruci.

I Cor. iii. 2, beatus.

I Cor. xv. 23, in aduentum eius + crediderunt.

INTRODUCTION

Col. ii. 14, exuens se carne.
I Tim. 6, 9, laqueum + diaboli.
Heb. iv. 4, confessionem + fidelem.

Substitutes

Matt. v. 11, iustitiam *for* me.
Matt. xiii. 45, optimos *for* bonos.
Matt. xxiv. 30, maxima *for* multa.
Luc. i. 9, dominum *for* deum.
Joh. i. 34, electus *for* filius.
Rom. v. 19, plurimi *for* multi.
I Cor. iii. 1, mysterium *for* testimonium.
I Cor. iv. 1, caelestium *for* dei.
Heb. ii. 9, sine deo *for* gratia dei.
Heb. iii. 1, sanctissimi *for* sancti.

Omissions

Matt. i. 5, de Rachab.
Matt. vii. 14, porta.
Matt. xxv. 40, fratrum.
Marc. xi. 22, dei.
Luc. i. 14, exaltatio.
Luc. iii. 22, dilectus *after* filius.
Luc. viii. 15, bonam [terram]—et optimo.
Luc. xii. 31, uobis.
Luc. xviii. 8, putas *after* numquid.
Joh. v. 25, et nunc est *before* hora.
Joh. xii. 47, non *before* custodierit.
I Cor. xv. 26, filius *before* subiectus.
Col. ii. 8, uidete.
Heb. xiii. 8, Christus *after* Iesus.
I Joh. i. 2, aeterna.
Apoc. xiv. 6, alterum *before* angelum.

NOTES ON SELECT QUOTATIONS

F. NOTES ON SOME SELECT QUOTATIONS FROM THE NEW TESTAMENT

Matt. xvii. 21, hoc genus daemoniorum non eicitur nisi in oratione et ieiunio. The addition 'daemoniorum' has no Greek MS. authority at all; however, it finds support in the Old Latin MSS. b and N (Fragmenta Sangalliensia), which read 'daemonium'; a c have 'daemonii'.

Luc. xi. 24, ambulat per arida loca quae non habent aquam. One set of MSS., c f q and D, with slight change of order, have 'per loca arida'; another set of MSS., b ff 2 l (Cod. Rhedigeranus) and i (Vindobonensis) has 'per loca quae non habent aquam'. a 2 combines both readings: 'per arida loca quae aquam non habent'. a is not extant at this point. Of all the peculiar readings in a 2 the conflation here is considered the most remarkable. The almost identical conflation in the text of Ambrose is of particular interest (Wordsworth, Sanday and White, *Old Latin Biblical Texts*, II, ccxxvii).

Joh. iii. 6, quia deus spiritus est. The 'Western' addition of this last clause in this passage is found in the Old Latin, both European and African texts: a e ff 2, Speculum, and Old Syriac. These words have no Greek MS. authority at all. Ambrose (*De Spir. Sanct.* III, x, 59) accuses the Arians of having removed them from their MSS. They are quoted by Tertullian, Cyprian and Augustine. Hilary and Vigilius Thapsensis give this passage as follows: 'quod nascitur de carne, caro est: et quod nascitur de spiritu, spiritus est, quia deus spiritus est, et de deo natus est.'

Joh. vii. 37, si quis sitit, ueniat ad me et bibat. 38. qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. Dr Armitage Robinson, in his edition of the *Passion of St Perpetua* (Texts and Studies, I (2), 98) has shown that the Old Latin Versions as represented by the Latin of Codex D and by Codex e connected 'qui credit in me' with the preceding 'bibat'. St Ambrose does the same in *De Spir. Sanct.* III, xx, 154, where he combines Apoc. xxii. 1, 2 and Joh. vii. 38. After quoting Apoc. xxii. 1, 2 he adds

INTRODUCTION

the following words: 'hic ut ubique fluuius de sede dei procedens, hoc est spiritus sanctus, quem bibit qui credit in Christum.' Then follows the passage Joh. vii, 37, 38. At the end of verse 38 Anselm adds the words: 'hoc autem dicebat de spiritu: ergo flumen est spiritus.' Cyprian did the same, *Test.* II, 22, where he quoted only the words: 'si quis sitit ueniat, et bibat qui credit in me.' Cf. also the author of the *De Rebaptismate*, 14: 'ut omnis qui sitit ueniat et bibat. . . ut impleatur spiritu sancto quicumque credens biberit ex utroque flumine.'

Joh. xiv. 27, pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis. Ambrose quotes this passage in the same form in *Exposit. Ps.* cxviii. xxi. 20, *Explanat. Ps.* xxxvi. 22, in agreement with a e f ff 2, S. Gat. Turon., Vulgate and Greek. Cyprian, *De Cath. Eccl. Vnit.* 24, Aug.₂, Greg. Mag., Lucifer. There is no variant in the Greek MSS., but variation in the order of the clauses is found in some Old Latin and Vulgate MSS.: pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis b q, Codd. Euang. Bigolianus and Euang. Oxo-niensis, Ambrose (*Exposit. Ps.* cxviii. 20; *Explanat. Ps.* xxxvi. 22), Cyprian (*Test.* III, 3), Optatus, Augustine₄, Ambrosiaster.

Rom. xiii. 13, sicut in die honeste ambulemus. In *De Offic. Min.* I, xlv, 20, Ambrose explains the meaning of 'honeste' in the Greek: 'quod Graeci dicunt εὐσχημόνως, hoc autem proprie significat, bono habitu, bona specie.' In this passage Jerome has 'cum honestate'; Cyprian, Tyconius and Hilary read 'decenter'.

I Cor. ix. 26, si curro, non ut in incertum, si enitor non ut aera caedens. After quoting this verse in *Explanat. Ps.* xxxvi. 56, Ambrose gives the Greek πνικτεύω and the Latin rendering 'enitor': 'quod Latine dicit "enitor", Graece ait ut uere quasi bonus pucta non aerem, sed aerias potestates et Iudaeorum capita uerberabat, quia caput omnium Iesum dominum non habebat.' The passage is cited again in *Exposit. Euang. Luc.* iv. 24 and *Hel. et Ieiun.* 79, and in each case 'enitor' is used. In *Explanat. Ps.* xxxvii. 6, 'luctor' is substituted for 'enitor', and in *De Paradiso*, 55, Ambrose reads 'percutio pugnis'.

NOTES ON SELECT QUOTATIONS

Eph. vi. 12, quia non est nobis luctatio aduersus carnem et sanguinem. There is a variant for 'luctatio'. Ambrose, *Explanat. Ps.* xxxvi. 56, makes the following comment: 'in Latinis plerisque conluctatio, in Graecis omnibus πάλη scribitur: πάλη enim Graecorum lucta est Latinorum.' Codd. d Demidovianus read 'colluctatio'. Ambrose, *Exposit. Ps.* cxviii. 45, *De Paradiso*, XII, 55, in agreement with Codd. Amiatinus, Fuldensis: 'conluctatio'; so also Cyprian and Lucifer. Tertullian and Jerome both read 'luctatio'.

Before setting out the reconstruction of the New Testament text of St Ambrose I feel that I ought to give some account of the work undertaken by two Italian scholars, G. M. Rolando and T. Cariglione,¹ who have made a very careful and learned study of the Gospel text of St Ambrose. They have selected portions of St Luke vii, ix and xxiii, and St John. In dealing with the portion from St Luke's Gospel, Rolando divides his introduction into the following sections:

- (1) The character and method of dealing with the reconstruction.
- (2) The Biblical text and its variants.
- (3) The distinction between the literal and free method of quoting.
- (4) Some words which are Ambrosian, because they are not found in the Latin or Greek MSS. or in the other Fathers.

Then follow portions from St Luke, vii, xi and xxiii, with copious notes on the text. The results of the investigation are summed up by Cariglione² at the end of his study of the Ambrosian text of St John as follows:

It is evident that only the Latin Version and no other than Itala was used in Italy before Jerome. This is clear from the fact that Ambrose in quoting the Gospel of St John adhered to MSS. which were similar to the Old Latin b a c f 2 q. These are precisely those which writers indicate as being of the European and Italian type.

¹ *Biblica* xxxvi (1945) and xxvii (1947).

² *Biblica*, xxvii, 239.

INTRODUCTION

The Ambrosian text confirms also the opinions of those who maintain that both Ambrose and his great disciple Augustine used the European and Italian text.

As regards the Greek text: it seems that the Latin text of Ambrose is nearer to the text of the Greek Codex D than are the other Old Latin MSS. known to us. It is not probable that Ambrose translated into Latin passages of the Gospel of St John from the Greek; however, he seems to have frequently adopted this method in other parts of Holy Scripture.

The same dependence upon MSS. of the Old Latin Version b a c f 2 q can be observed in the Gospel of St Luke. It is hoped that this will be confirmed also in the remaining parts of Holy Scripture used by St Ambrose.

The two scholars conclude their study with these words: 'We leave critical students free to draw further conclusions from what we have laid down here. As for us, we hope that our dissertation has provided those students with some new means which may prove useful for the study of the Old Latin text.'

THE TEXT

I. THE GOSPELS

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHEVM

i. 1. Liber generationis Iesu Christi, fili Daud, fili Abraham. **2.** Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob, Iacob genuit Iudam et fratres eius. **3.** Iudas autem genuit Phares et Zaram ex Thamar, hic generavit Ebron, et Ebron generavit Aran, **4.** et Aran generavit Aminadab, et Aminadab generavit Nasson et Nasson generavit Salmon **5.** et Salmon generavit Boos et Boos generavit Obed et Obed generavit Iesse **6.** et Iesse generavit Daud. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 3, 6, 17.

17. omnes generationes ab Abraham usque ad Daud generationes XIII et a Daud usque ad transmigracionem Babylonis generationes XIII et a transmigracione usque ad Christum generationes XIII. **18.** cum desponsata esset Maria Ioseph antequam conuenirent, inuenta est in utero habens ex spiritu sancto. **20.** Ioseph, fili Daud, noli timere accipere Mariam uxorem tuam, quod enim ex ea nascetur de spiritu sancto est. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 6; *De Spir. Sanct.* II, v, 37; 41.

21. pariet filium, et uocabis nomen eius Iesum. **23.** ecce uirgo in utero accipiet et pariet filium et uocabitur nomen eius Emmanuel, quod interpretatur: nobiscum deus. *Explanat. Ps. xxxv.* 4.

25. non cognouit eam, dum peperit filium. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 6.

ii. 6. Et tu, Bethlehem Iuda, non es minima inter principes Iuda:

i. 5 generavit Boos + de Rachab Vulg. Gk.: om. Cod. Sangallensis a **17 sec.** et ter. quattuordecim Amb. E T Vulg. Babylonis a b f ff2 Vulg.: Babylionis Amb. A **18** cum desponsata esset a k: cum esset desponsata b f Iren. **20** noli timere a Vulg.: ne timueris f Iren. Cyp.: ne timeas D accipere a f: suscipere D uxorem D K: coniugem a b f Iren.₂ Cyp. ex ea nascetur a: in ea natus est D Vulg. Tert. de spiritu sancto est a b d f Iren. Tat. Cyp. Vulg.: ex spiritu sancto est Iren.₁ **23** accipiet + puerum Amb. F uocabitur Iren.₁ Tert.: uocabunt a b f k Iren.₂ Vulg.: uocabit D: uocabitis Cyp. interpretatum a b D f K Iren. Tert. Cyp. Vulg.

ii. 6 Bethleem a b f ff2 Vulg.: Bethlem Amb. A G: Bethlehem Amb. T

ex te enim exiet princeps qui regat populum meum Israhel.
8. nuntiate, inquit mihi, ut ueniam et adorem eum. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 49; iii. 35.

iii. 3. Vox enim clamantis in deserto: parate uiam domino, rectas facite semitas eius. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 35.

7. generatio uiperarum, quis uobis demonstrauit fugere ab ira futura? **8.** facite ergo fructus dignos poenitentiae. *Explanat. Ps.* xxxvii. 2.

9. potens enim deus est de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. **II.** qui uenit post me fortior me est, cuius non dignus calciamenta portare: ipse uos baptizabit in spiritu sancto et igni. **12.** habet uentilabrum in manu sua et permundabit aream suam: et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. *Exposit. Ps.* cxviii. iii. 14, 15.

14. ego a te debeo baptizari: et tu uenis ad me. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 90.

15. sine modo: sic enim oportet nos implere omnem iustitiam. *Exposit. Ps.* cxviii. 47.

17. hic est filius meus dilectus, in quo complacui. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 94.

iv. 1. Tunc Iesus ductus est in desertum a spiritu, ut temptaretur a diabolo. *Exposit. Euang. Lucae*, iv. 7.

3. si filius dei es, dic ut lapides isti panes fiant. **4.** non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo. *Ep.* LXIII, 5.

princeps a b f: dux ff2 Vulg. Amb. F O V Aug.: iudex Cod. Fuld.: rex Cod. Egerton. om. meum Amb. L P.

iii. 3 Dñi Amb. Codd. F O V: domini Vulg.: domino a b D f k 7 demonstrauit a b f Spec. Lucif. Vulg.: monstraui Lucif. Iren. a futura ira Vulg.: ab uentura ira a c f Iren. Lucif. Hil. Aug. 9 potens deus est a b c f f i k Iren. Hil. Aug.: potest deus Vulg. suscitare a b d f Spec. Iren., Tert. Lucif. excitare k: excitari Cyp. 12 congregabit Iren. Vulg.: congregauit a b D f: congeret Spec.: colligit Tert. triticum a b D f Iren. Vulg.: frumentum Tert. Spec. 15 decet Vulg.: oportet f implere Vulg.: adimplere Amb. M N O 17 hic est b f Iren.: tu es a D dilectus *De Abrah.* 1, 67: dilectissimus in quo mihi complacui Iren. Vulg.: bene complacui a b f: beneplacui D: de quo bene sensi Opt.

iv. 4 sed in omni uerbo dei b: in omni uerbo quod procedit de ore dei f Vulg.

6. si filius dei es, mitte te deorsum. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 3.

10. dominum deum tuum adorabis, et ipsi solo seruiēs. *De Spir. Sanct.* ii, v, 47.

17. paenitentiam agite: appropinquauit enim regnum caelorum:

19. uenite, faciam uos piscatores hominum. *Exposit. Ps.* cxviii. ii. 7; xxi. 5.

v. 1. Videns autem turbas, ut legisti, ascendit in montem: et cum sedisset, ascenderunt ad eum discipuli eius. **2.** aperuit os suum. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 47, 48.

3. beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. **4.** beati pacifici, quia ipsi possidebunt terram. **5.** beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem habebunt. **6.** beati qui esurient, quia ipsi saturabuntur. **7.** beati misericordes, quoniam ipsis miserabitur deus. **8.** beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. **10.** beati qui persecutionem patientur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum. **11.** beati estis cum uobis maledicent, et persequentur et dicent omne malum aduersum uos, propter iustitiam: **12.** gaudete et exaltate, quoniam merces uestra copiosa est in caelo. *De Offic. Min.* i, xvi, 59; *De Abrah.* ii, 56.

14. non ueni legem soluere, sed implere. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 23.

25. esto consentiens aduersario tuo cito, dum es cum illo in uia . . . et mittat te in carcerem. **26.** Amen dico tibi, non exies, donec soluas nouissimum quadrantem. *Explanat. Ps.* i. 24; *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 36.

28. qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam adulterauerit eam in corde suo. *Exposit. Ps.* cxviii. i. 12.

29. si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, **30.** et si dextera tua scandalizat te, abscede eam. *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 91.

19 uos + fieri f Vulg.

v. 3 pauperes a b f k q Vulg. **4** pacifici] mites a b D f k Vulg. **5** possidebunt b Vulg.: haereditabunt D f k **5** consolabuntur b f Vulg. **7** ipsi miserabitur deus b Hil. Leo Mag. Aug. Chromat. Auctor Op. Imp.: misericordiam consequentur f: misericordiam consequentur Vulg. **11** malum b f Vulg.: nequam k Cyp. propter iustitiam a b c k Spec. Ambrst. Hil.₂ [Gk. D]: propter me f Vulg. [T.R.] **12** in caelo a b: in caelis f Vulg. **26** soluas a b D f k **28** moechatus est a b f Vulg. **30** dextera manus

34. non iurare neque per caelum 35. neque per terram neque per Hierosolimam 36. neque per caput tuum. *Exposit. Ps. cxviii. 14.*

39. qui te percutit in maxilla, praebere ei et alteram. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 59.*

44. diligite inimicos uestros et date pro calumniantibus et persequentibus uos. *Explanat. Ps. cxxxviii. 10.*

48. estote ergo et uos perfecti, sicut pater uester qui in caelis est, perfectus est. *De Offic. Min. III, iii, 11.*

vi. 2. Cum feceris elemosynam, noli tuba canere ante te. 3. nesciat, inquit, sinistra tua, quid faciat dextera tua. 5. et cum oratis, non eritis sicut hypocritae. *Exposit. Euang. Lucae, i. 18; De Offic. Min. I, xxx, 147.*

6. tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum et clauso ostio ora patrem tuum et pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi. *Explanat. Ps. xl. 41.*

22. lucerna corporis est oculus; si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit, 23. si autem nequam fuerit oculus tuus, totum corpus tuum tenebrosum erit. *Explanat. Ps. xliii. 79.*

24. non potestis duobus dominis seruire. *Ep. xvii, 14.*

26. respicite uolatilia caeli, quoniam non serunt neque metunt neque congregant in horrea, et pater uester caelestis pascit illa: nonne uos pluris estis illis? *Exaem. III, vii, 28.*

28. considerate lilia quomodo crescunt. 30. si autem faenum, tua a b f Vulg. 39 in dextera maxilla tua f h Cod. Rhedigeranus Vulg.

44 pro calumniantibus [+ uobis f] et persequentibus uos a b D f: pro eis qui uos oderunt Iren.: pro eis qui uos persequuntur K Spec. Tert. Cyp. Lucif. 48 qui in caelis b c g k [Gk. D T.R.] Lucif.: caelatis a f ff2 Cyp. [Gk. B L S Z].

vi. 2 elemosynam a b D f k Spec. Cyp. Vulg.: aelimosinam Amb. P: misericordiam Iren. 3 nesciat a b D f k Spec. Cyp.: non sciat Iren. 22 corpori tui a b c ff1 g i h k q Hil. Aug. Orig. oculus tuus est Codd. Armach. Rushworthianus k G H B T.R. Orig.₂ Hil. Aug. 23 si ergo [si autem b] om. Gk. S Ev. Z 252 273 485 a c ff1 Hil. Vulg. 24 non potestis Iren.₂ Tert. Cyp. Aug.: nemo potest a b f k [ne] Tert.₂ [οὐδεις δύναται] 26 respicite a b Vulg.: uidete Amb. c: aspiciate Cyp.: considerate f ff2 Amb. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 124: intuemini k congregant a b Vulg.: colligunt k Cyp.₂ in horrea k Vulg. Cyp.₂: horreis a b*

quod hodie est et cras in clibanum mittitur, deus sic uestit.
Exposit. Euang. Lucae, vii. 124.

vii. 4. Festucam in oculo fratris tui uides, trabem autem quae in oculo tuo est, non uides. **5.** hypocrita, eice primum de oculo tuo, et tunc uidebis eicere festucam de oculo fratris tui. *De Paenit.* II, ix, 76.

6. nolite dare sanctum canibus neque miseritis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis. **8.** qui enim quaesit inuenit et qui pulsat aperietur ei. *Exposit. Euang. Lucae*, Prolog. 6; vi. 47.

II. et pater uester qui bonus est dabit bona data petentibus se. *Exposit. Ps. cxviii. ix.* 16.

13-14. arta enim et angusta est uia, quae ducit ad uitam, lata uero et spatiosa, quae ducit ad mortem. **15.** attendite uobis a falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces. **16.** ex fructibus eorum cognoscetis eos. *Exposit. Euang. Lucae*, iv. 37.

17. arbor bona bonos fructus facit. **21.** non enim quicumque dixerit: domine, domine, ipse intrabit in regnum caelorum. *Exposit. Ps. cxviii. ix.* 15, ii. 29.

22. domine, domine, nonne in tuo nomine prophetauimus et daemonia eiecimus et uirtutes multas fecimus? **23.** discedite a me omnes qui operarii iniquitatis. **24.** omnis qui audierit uerba mea haec et fecerit ea, similis erit homini sapienti. *Exposit. Ps. cxviii. x.* 21; xv. 25; xx. 47.

30 hodie in agro est Amb. Lib. S. Galli 96 (x cent.): agri Vulg.

vii. 6 miseritis a b c f k Cyp. Opt.: mittatis Vulg. margaritas uestras ante porcos Cod. Lib. S. Galli conculcent a b Vulg. Cyp. Opt.: inculcent k Cyp.₂ **II** + data a b e f g h k q Cyp. Aug. [Gk.]: om. Vulg. petentibus se a b Vulg.: poscentibus eum k Cyp. **13-14** porta *before* arta Cyp. Jer. Spec. Aug.₂ mortem] perditionem a b Vulg.: interitum k Cyp. **17** bonos fructus a b: fructus bonos Amb. N f Vulg. **21** ipse intrabit Vulg.: hic intrabit Amb. A: intrauit e Amb. P **22** eiecimus a b f Vulg.: exclusimus k Cyp. **23** discedite k Cyp. Aug. operamini iniquitatem Amb. O Vulg. **24** similis est a b c Aug. [*De Serm. Dom.* II, 87]: assimilabitur ff2 q Cyp.: adsimilabitur Vulg.: similem aestimabo eum Spec.: similabo eum f k [Gk. Cod. C T.R.] Aug.₃ sapienti a b f ff2 Vulg. Cyp.: prudenti Aug.

viii. 2. Si uis, potes me mundare. **3.** respondit, uolo mundare.
Explanat. Ps. i. 30.

8. dic uerbo et sanabitur. **II.** quia uenient ab oriente et occidente et a septentrione et austro et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum. *De Spir. Sanct. II, 13; Exposit. Euang. Lucae, vi. 83.*

20. uulpes foueas habent et uolucres caeli nidos, ubi requiescunt.
22. relinque mortuos sepelire mortuos suos. *Exposit. Ps. cxviii. xi. 29; iii. 11.*

25. domine, salua nos, perimus. *Explan. Ps. xliii. 84.*

26. modicae fidei, quare dubitastis? *Exposit. Euang. Lucae, vi. 43.*

29. Iesu, fili dei uiui? uenisti ante tempus torquere nos? *Ep. XXII, 16.*

ix. 4. Quid cogitatis mala in cordibus uestris? *Explan. Ps. i. 52.*

12. non opus est sanis medicis, sed his qui male habent. **13.** non ueni uocare iustos, sed peccatores. *Exposit. Ps. cxviii. x. 42; xix. 2.*

21. si tetigero fimbriam eius, salua ero. *Exposit. Ps. cxviii. iii. 9.*

22. constans esto, filia, remissa sunt tibi peccata tua. *Expositio Ps. cxviii. iii. 9.*

29. fiat tibi secundum fidem tuam. *Explanat. Ps. xxxvi. 20.*

x. 5. In uias gentium ne abieritis et in ciuitates Samaritanorum ne introieritis. **6.** ite autem ad oues quae perierunt domus Israhel. **8.** aegrotos curate, leprosos mundate, daemones eiicite. **II.** discite quis in ea dignus sit et ibi manete. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 103.*

16. estote astuti sicut serpentes, et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. **19.** cum

viii. 11 quia f: quod a b Vulg.: quoniam k Cyp. a septentrione et austro [Luc. xiii. 29] Iren. recumbent b k Cyp. Iren. Vulg.: discumbent f
20 foueas Vulg. Aug.: cubicula k Cyp.: ubi requiescunt a b c q Cod. Fuld.: requiescent ff2 uolucres caeli tabernacula Vulg. **22** sine Cyp. Aug.: dimitte Vulg.: remitte k **29** torquere Vulg.: perdere Aug.: punire k Cyp.
ix. 22 constans esto a b f: confide filia ff2 Vulg. fides tua te saluam fecit a b ff2.

x. 5 introieritis f ff1 Tert. Cyp. Aug.: intraueritis a b Vulg. **16** astuti Amb. *Explanat. Ps. xxxvi. 10* Aug.: prudentes Amb. (*Exposit. Euang. Lucae, ii. 74*) a b f Vulg. Tert. Cyp. Lucif.

ergo tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. dabitur uobis in illa die quid loquamini. **20.** non enim uos estis qui loquimini, sed pater meus qui loquitur in uobis. *Exposit. Ps. cxviii. vi. 15; x. 37.*

22. qui enim usque in finem perseuerauerit, hic saluus erit. **23.** cum persecuntur uos in hac ciuitate, fugite in aliam. *Explan. Ps. xxxvi. 60.*

24. non est discipulus super magistrum neque seruus supra dominum. **26.** nihil occultum quod non manifestabitur neque opertum quod non reuelabitur. **28.** nolite timere eos qui possunt occidere carnem, animam autem non possunt, sed potius eum timete qui potest animam et corpus perdere in gehennam. *Explanat. Ps. xl. 82; lxi. 17.*

34. non ueni pacem mittere, sed machaeram. *De Spir. Sanct. III, vi, 36.*

37. qui diliget patrem et matrem plus quam me, non est me dignus. **38.** nisi qui tulerit crucem suam et post me secutus fuerit, non est me dignus. *Exposit. Ps. cxviii. v. 26; xv. 20.*

41. quicumque enim iustum receperit in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. *De Offic. Min. II, xxi, 107.*

xi. 3. Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? *Exposit. Ps. cxviii. xvii. 7.*

8. ecce enim qui mollibus uestiuntur in domibus regum sunt. **II.** maior ex natis mulieris Iohanne Baptista nemo. **12.** a diebus Iohannis Baptistae regnum caelorum cogitur et cogentes diripiunt

19 nolite cogitare a b D f k Vulg. dabitur enim Amb. G M N O a b f Vulg. die [Gk. ἡμέρα C] Syriac, Coptic Verss. Jer. Hil.: hora a b f Vulg. Gk. Amb. O loquimini Vulg.: loquetur Amb. M **22** usque in finem a b c ff I g h gat. Tert. Cyp. Aug.: om. usque Vulg. **26** reuelabitur Vulg.: reuelitur c f **28** carnem] corpus a b f k Vulg. Iren. Cyp. sed potius eum timete a b f Vulg. Tert. animam et corpus a b Spec. Cyp.: et animam et corpus D f k Cyp.₂ perdere a b D f Vulg. Tert. Lucif.: occidere k Cyp. Spec.: mittere Iren. **34** machaeram Tert.: gladium Vulg.

xi. 12 caelorum+uim Amb. B C: caelorum uim patitur k Vulg. cogentes a b: qui cogunt D: et qui uim faciunt diripiunt illud k: uiolenti rapiunt illud Vulg.

illud. **15.** qui habet aures audiendi audiat. *Explanat. Ps. xxxviii.* 35; xliii. 1, 3, 4, 6.

19. iustificata est sapientia a filiis suis. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 1.*

25. confiteor tibi, pater, domine caeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et reuelasti ea paruulis. *De Spir. Sanct. I, xi, 125.*

28. uenite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego uos reficiam. **29.** tollite iugum meum super uos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus uestris. **30.** tollite iugum meum, et onus meum, quia suaue est. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 33; xiv. 20.*

xii. 19. Non clamabit neque contendet nec quisquam audiet in platea uocem eius. **20.** donec eiciat in uictoria iudicium. *Explanat. Ps. xlvi. 11.*

24. hic non eiicit daemonia nisi in Beelzebub principe daemiorum. **25.** respondit Iesus: omne regnum diuisum contra se destruetur, et omnis ciuitas uel domus diuisa contra se, non stabit. **26.** si enim satanas satanam eiicit aduersum se diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius? **27.** quod si ego in Beelzebub eiicio daemonia, filii uestri in quo eiiciunt? **30.** qui non est mecum, contra me est: et qui non colligit mecum, dispergit. *De Paenit. II, iv, 21; 25.*

39. generatio nequam et adultera signum quaesit, et signum non dabitur ei nisi Ionae prophetae. *Explanat. Ps. xlvi. 24.*

46. quae mihi mater aut frater? mater et fratres mei sunt qui audiunt uerbum dei et faciunt **48.** quae est mater mea, et qui sunt

15 aures audiendi a b f Vulg. [Gk. C L S T.R.] Just. Hipp. Orig. Clem.: om. audiendi [Gk. B D] K **19** filiis suis a c f ff i g 1, 2 h l (Rhedigeranus) [Gk. B² C D T.R.] Vulg. Iren. Orig. Epiph. Aug. Hil.: operibus [B¹ S ἐργων] Jerome: in quibusdam euangeliis legitur...operibus **25** pater domine a f Vulg.: pater domine deus b quod Tert.: quoniam k Iren.: quia a b **28** om. ad me ff 2 Orig.₃ reficiam a b Iren. Hil. Aug.: requiescere faciam Cyp. Tycon.: requiescere k.

xii. 20 donec eiciat a b D f Vulg.: denique expulsabat k in uictoria iudicium a: in uictoriam iudicium f: uictoriam ad iudicium b: ad uictoriam iudicium Vulg. **25** facile destruetur Amb. (*De Fide*, III, xii, 92): desolatur Vulg.: desolabitur a b f **30** colliget k Cyp. Aug.₆: congregat f ff 2 Vulg.: disperget Codd. Egerton. Lichfeld.: sparget Vulg. **39** nequam k: mala Vulg.

fratres mei? **50.** qui fecerit uoluntatem patris mei, qui in caelis est, ipse mihi et frater et soror et mater est. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 94, 201; x. 25.*

xiii. 13. Videbunt et non uidebunt, audient et non audient. **16.** uestri autem beati oculi qui uident et aures uestrae quae audiunt. **32.** minimum quidem est omnibus seminibus, fit autem, cum creuerit, maius omnibus holeribus. *Explanat. Ps. lxi. 33; Exposit. Euang. Lucae, v. 96; vii. 183.*

42. ibi erit fletus et stridor dentium. *Explanat. Ps. xxxv. 29.*

47. simile est regnum caelorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregauit. **48.** cum autem esset impletum, duxerunt id ad litus et sedentes elegerunt optimos in uassis suis, malos autem foras miserunt. **49.** sic erit in consummatione saeculi: exhibunt angeli et separabunt malos de medio iustorum. **50.** et mittent eos in caminum ignis. *Exaem. v, vi, 15.*

54. unde huic ista sapientia? *Exposit. Euang. Lucae, vii. 184.*

55. nonne hic est filius Ioseph fabri? *Exposit. Euang. Lucae, iii. 1.*

xiv. 16. Date illis uos manducare, ne deficient in uia. **28.** domine, iube me uenire ad te super aquam. **31.** modicae fidei, quare dubitasti? *Exposit. Ps. cxviii. xiv. 10; xv. 28; xxi. 9.*

xv. 4. Qui enim maledixerit patri uel matri morte morietur. **5.** quicumque dixerit: munus quodcumque est ex me tibi proderit: **6.** non honorificauit patrem aut matrem. *Exposit. Ps. cxviii. x. 46.*

xiii. 13 quia uidentes non uident et audientes non audiunt et non intellegunt [neque intellegunt Vulg.] f Vulg. **16** beati a b D f Vulg.: felices k **42** fletus b f Vulg.: fletus oculorum e: ploratio k **47** reti misso ff2: retiae e: retiaculum misso k: saginae missae Vulg. congreganti Vulg.: collegit f: colligunt e: colligat k **48** duxerunt g: eduxerunt a b f ff2: educentes Vulg. posuerunt e: imposuerunt k: elegerunt a b ff2 Vulg. praeicerunt e: proicerunt ff2: reicerunt k + foras ff2 Vulg. **49** consummatione a b k Vulg. consummationem e f Amb. C G P V separabunt Vulg.: segregabunt e g k **50** caminum a b f Vulg.: foracem e k **54** sapientia haec Vulg.: sapientiam istam e k.

xiv. 6 ne deficient in uia [Matt. xv. 32].

xv. 4 maledixerit b e f Cod. Amiat. Iren. Cyp.: maledicat a D: male dixerit Vulg. **6** honorificauit ff2: honorificabit Vulg.

II. non quod intrat in os, coninquinat hominem. **19.** de corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae. **20.** haec sunt quae coninquinant hominem. *Exposit. Ps. cxviii. x. 46.*

24. non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel. **26.** non licet accipere panem filiorum et mittere catulis? **27.** quia et catuli coenam edunt de micis quae cadunt de mensa dominorum suorum. **28.** magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. *Explanat. Ps. xliii. 28.*

32. dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia. *Exposit. Ps. cxviii. xv. 28.*

xvi. 6. Cauete a fermento Pharisaeorum. **13.** quid me dicunt esse homines filium hominis? **18.** et portae inferi non praeualebunt ei: **19.** et tibi dabo claues regni caelorum. *Explanat. Ps. xl. 30.*

22. propitius esto, domine: non fiet hoc. **23.** uade retro me. *De Abrah. I, 55.*

24. qui uult post me uenire, abneget se ipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me. *Ep. LXIII, 72.*

27. reddet unicuique secundum opera sua. *Explanat. Ps. lxi. 35.*

28. sunt aliqui de istis circumstantibus qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 95.*

xvii. 5. Hic est filius meus dilectus, in quo complacui: ipsum audite. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 95.*

II conquinat e Vulg. Aug.₆: pollueret Aug.₁: communicat Aug.₁ **26** non licet a b f ff_{1,2} D Gk. Orig.₂ Hil.₂ Ambrst.: non est bonum e f g₂ k Vulg. [Gk. B S T.R.] **27** catelli Vulg.

xvi. 6 intuemini et caete Vulg. **18** aduersum eam Vulg. **23** retro me Cod. Euang. Mediol. Bib. Vallicellanus Harl. MS. 1775: retro post me a b: post me f Codd. Amiat. Fuld. Vulg. **24** abnegat a b d f Lucif.: neget Iren.: denegat e seipsum D: semetipsum f: semet ipsum Vulg.: se sibi b e Lucif.: se Iren. **27** opera sua D: opera eius a b f ff₂ C [τὰ ἔργα F¹ S] Chrys. Cyr. Avit. Syr. Copt. Arm. Verss.: opus eius Vulg. [S³ B C D T.R. τὴν πρᾶξιν] Orig. e S. Gat. g₂ Cod. Amiat.

21. hoc genus daemoniorum non eicitur nisi in oratione et ieiunio. *Ep.* LXIII, 15.

25. Simon, reges terrae a quibus accipiunt tributum uel censum? a filius suis aut ab alienis? **26.** cui dixit dominus: ergo liberi sunt filii. **27.** ut autem non faciamus illis offendiculum, mitte hamum et eum pisces qui primus ascenderit tolle, et aperto ore eius inuenies staterem, illum dabis pro me et pro te. *Explanat. Ps.* xlvi. 14.

xviii. 3. Nisi conuersi fueritis et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum caelorum. **6.** expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris. **7.** uae huic mundo ab scandalis. **10.** nolite contemnere unum de pusillis istis. **15.** si peccauerit in te frater tuus uade et corrige eum inter te et ipsum. **19.** quod duobus conuenerit super terram, de omni re quamcumque petierit, fiet illis a patre meo qui in caelis est. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 31; vii. 192; viii. 21, 57, 62.

20. ubi sunt duo uel tres congregati in nomine meo, ibi ego in medio eorum. *De Cain et Abel*, II, 7.

21. si peccauerit in me frater meus, quotiens remittam ei? usque septies? **22.** et respondit dominus non solum septies, sed etiam septuagies septies. *Explanat. Ps.* lxxxvi. 51.

xix. 6. Quae deus coniunxit homo non separet. **7.** quomodo Moyses mandauit dari librum repudii et dimittere uxorem? **8.** ad duritiam, inquit, cordis uestri permisit uobis Moyses dare librum repudii et dimittere uxores. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 2, 7.

xvii. 21 daemoniorum Amb. (*Epp.* XLII, 11; LXIII, 15): om. f Vulg. Amb. (*Explanat. Ps.* xlv. 9): daemonium b n: daemonii a c in oratione et ieiunio f Amb. (*Explanat. Ps.* xlv. 9; *Ep.* LXIII, 95): orationibus et ieiuniis C D ff2 g I l (Rehdigeranus) Cod. Aureus Aug.: per orationem et ieiunium a b n Amb. (*Ep.* XLII, 11) **27** faciamus illis offendiculum] scandalizentur Amb. (*Ep.* VII, 18): scandalizemus a b D f n Aug. dabis ff2: da eis a b n Amb. (*Ep.* VII, 18).

xviii. 3 puer iste c r Maxim. Tauron. Auctor Op. Imp.: pueri a b D ff2: paruuli f g I Spec. Cod. Aureus Vulg. Aug. Clem.: infans iste e: infans hic ff I intrabitis a b f ff2 Vulg.: introibitis e in regnum [T.R. εἰς τὴν βασιλείαν] Vulg.: in regno a b c D e ff2 g I q **6** in profundum maris Vulg.: in profundo maris c Cod. Aureus **19** conuenerit a b f ff2: consenserint Vulg.: + ex uobis b f Vulg. [ἐξ ὑμῶν] Amb. (*De Inst. Virg.* 2) Cyp. quacunque Amb. B L Codd. Aureus Rushworth. Tolet. Harl. Vulg.

14. sinite eos et nolite prohibere pueros ad me uenire. **18.** non adulterabis: non homicidium facies: non facies furtum. *Explan.* Ps. xxxvi. 52; i. 9.

20. haec omnia feci: quid mihi restat? **21.** si uis perfectus esse, uade uende omnia quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis: et ueni sequere me. **24.** facilius est camelum per foramen acus transire quam diuitem intrare in regna caelorum. *Explanat.* Ps. ii. 18; *Exposit.* Ps. cxviii. ii. 18.

27. ecce nos omnia dereliquimus et secuti sumus te. *Exposit.* Ps. cxviii. viii. 7.

28. sedebitis supra duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israhel. *Exposit.* *Euang. Lucae*, vii. 163.

xx. 15. Si ergo bonus, oculus tuus quare nequam? *Explanat.* Ps. xliii. 12.

22. potestis calicem bibere, quem ego bibiturus sum? *Exposit.* *Euang. Lucae*, v. 28.

xxi. 9. Osanna filio Dauid. **12.** et eiciebat omnes uendentes et ementes in templo et mensas nummulariorum euertit et cathedras uendentium columbas. **16.** ex ore enim infantium et lactantium perfecisti laudem. **19.** nunquam ex te fructus nascetur in sempiternum. **21.** si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: tollere et iactare in mare. **31.** meretrices et publicani praecedunt uos in regno caelorum. **33.** et saepem, inquit, circumdedi et circumfodi eam. *Exposit.* *Euang. Lucae*, vii. 176, 205; viii. 59; ix. 18.

xix. 18 non occides non adulterabis b f: non occides non moechaberis non adulterabis a: non homicidium facies non adulterabis Vulg. non facies furtum a Vulg.: om. Cyp.: non furtum facies b 20 feci] custodiui f ff2 Vulg. restat] deest Vulg. **21** omnia quae habes g2 Iren. Jer. Paulin. Aug.₁ Chromat.: omnia bona tua ff2 Amb. (*De Offic. Min.* i, xi, 37) Hil.: omnia tua b e Amb. (*De Viduis*, xii, 73; *De Fide*, i, xx, 136) Cyp.₂ Zeno-Veron. Jer.₁ Aug.₁ Max. Tauron. Paulin.: omnia quae possides f ff2: substantiam tuam D pauperibus a b D f q Vulg.: egenis e Cyp.: egentibus Tert. **24** intrare a b Vulg.: introire f in regnum dei a b e f: in regnum caelorum Vulg. **27** reliquimus Vulg. **28** thronos e Aug.₂: sedes a b f ff2 Vulg. Amb. (*De Fide*, vi, vi, 74) Aug.₁₀

xx. 15 nequam f Vulg.: nequa [a def.] b ff2.

37. nouissime autem misit eis filium suum unicum dicens: uerebuntur filium meum. *De Fide*, v, vii, 96.

xxii. 9. Mittite itaque ad exitus uiarum. *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 202.

30. in resurrectione enim neque nubent neque uxores ducunt, sed erunt sicut angeli in caelo. *Exposit. Ps. cxviii. xi. 31.*

37. diliges dominum deum tuum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 10.

42. quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? dicunt ei: Dauid. **43.** ait illis Iesus: quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum dominum? **44.** dixit dominus domino meo: sede a dextris meis, et addidit: **45.** si ergo Dauid in spiritu uocat dominum, quomodo filius eius est? **46.** et nemo poterat ei respondere uerbum. *De Fide*, v, viii, 10.

xxiii. 4. Ipsi autem digito ea mouere nolunt. **12.** quise exaltauerit humiliabitur. **26.** pharisaeae caece: munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod foris est mundum. *Exposit. Ps. cxviii. v. 9; i. 6.*

32. implete mensuram patrum uestrorum. **34.** ecce ergo mitto ad uos prophetas et sapientes. **37.** quotiens uolui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos et noluisti. **38.** ecce relinquetur domus uestra deserta. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 107, 108.

xxi. 37 eis a b c ff2 h r [Gk. D αὐτοῖς] Iren. Orig. Arnob. Cyr.: ad eos f Vulg. [T.R. πρὸς αὐτοῦς] unicum a b ff2 Vulg.: unigenitum f dicens a b c e f ff2 Vulg. Iren. Chrys.: om. Lucif. Euseb. forsitan uerebuntur b Amb. (*De Paenit.* II, v, 33): forte uerebuntur Vulg. Sixt. Ed. Iren.: uerebuntur utique ff2.

xxii. 30 neque nubent neque uxores ducunt ff2: neque nubent neque nubentur e: neque nubent neque nubentur c f g I Vulg. Tert. Jer. erunt g2 Codd. Armach. Egerton. Rushworth. Tert.₄ Aug.₁₁ Hil. sunt b f¹ Vulg. Gk.: erunt aequales angelis dei Aug.₆: om. dei Gk. b c e f ff2 Cod. Harl. 1775 Orig. Aug.₄ Syr. Arm. Verss. in caelo Vulg.: in caelis Aug.₃: caelorum e **45** in spiritu a b f Amb. (*De Spir. Sanct.* III, 13) Cyp.: om. Vulg. Gk.

xxiii. 26 munda prius f Vulg.: munda primum a D: munda primo e intus est calicis [+ et paropsidis f k Vulg.] D e f k **34** prophetas et sapientes et scribas a b D e f k Vulg. Lucif.: prophetas et sapientes et doctores Iren. **37** congregare a b f ff2 Vulg. congregat e: colligit Cyp. **38** relinquetur tibi Amb. O V: uobis Vulg.

xxiv. 16. Vt qui in Iudaea sunt fugiant in montes. **20.** et orate ne fiat fuga uestra hieme aut sabbato. *Exposit. Euang. Lucae, x. 27, 33.*

23. tunc si quis uobis dixerit: ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere. **24.** surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errore inducantur, si fieri potest, etiam electi. **28.** ubi ruina, ibi et aquilae. *Explanat. Ps. xliiii. 7; xlviii. 23.*

29. sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae cadent. *Exposit. Euang. Lucae, x. 37.*

30. uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli, in uirtute maxima et maiestate. *De Spir. Sanct. II, ii, 24.*

35. caelum et terra transibunt, uerba autem mea non praeteribunt. *Exposit. Ps. cxviii. viii. 7.*

36. de die autem et hora nemo scit, neque angeli caelorum, nec filius, nisi solus pater. *De Fide, v, xvi, 193.*

xxv. 21. Euge bone serue: quoniam super pauca fidelis fuisti, supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 83.*

27. oportuit te pecuniam meam committere nummulariis. *Explanat. Ps. xxxvi. 43.*

29. quia omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, et quod uidetur habere auferetur ab eo. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 21.*

34. uenite, benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum a constitutione mundi. *De Viduis, viii, 48.*

35. esuriui enim et dedistis mihi manducare: sitiui, et dedistis

xxiv. 30 uirtute magna Cyp.: uirtute multa a b f ff2 Vulg. maiestate a b Vulg.: gloria f: maiestate sua ff2: claritate Cyp. **35** praeteribunt Vulg. transibunt a c D **36** neque filius a b c D f ff1 h q [Gk. B D S⁴ Iren. Chrys. Orig. Aug. Jer. Hil. (Auctor Op. Imp. in Matt. Hom.) L: om. T.R.]

xxv. 21 serue bone Amb. L: serue et fidelis Amb. C **29** uidetur habere from Luc. viii. 18 [Gk. L Cod. Sangallensis and 27 minusc. δοκεῖ εἶσθαι] f g I Orig.₃ Tert. Jer. Cyr. **34** possidete a b f h Vulg. Aug.₁: haereditate possidete Amb. (De Obit. Theod. Orat. 28) D: percipite Iren. Aug.₁ Cyp.₁ paratum a b f Vulg. Cyp. Lucif. Opt. Iren.₁ Aug.: praeparatum D ff2 Iren.₁ a constitutione mundi Vulg.: ab origine mundi D Cyp. Lucif. Opt.: ab initio mundi Aug. **35** dedistis mihi bibere a h Vulg. dedistis mihi potare b: potastis me D f Iren.

mihī bibere: hospes eram et collegistis. **36.** in carcere eram, et uenisti ad me: nudus eram, et operuistis me. *De Offic. Min.* II, xxviii, 140; II, xxi, 107.

40. quod uni horum minimorum fecistis, mihī fecistis. *Ep.* I, 3.

41. intrate in ignem aeternum. **42.** esuriui et non dedistis mihī manducare, **43.** sitiui et non dedistis mihī bibere, aeger eram et non uisitastis me. **45.** quamdiu uni horum minimorum non fecistis, nec mihī fecistis. *Exposit. Ps.* cxviii. x. 17, 26.

xxvi. 6. Iesus cum uenisset in Bethaniam in domum Simonis leprosi **7.** accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi et recumbente illo fudit super caput eius. **8.** quare hoc perit? **9.** potuit enim uendari pretio et dari pauperibus. **10.** quid molesti estis mulieri? **11.** semper pauperes habetis uobiscum, me autem non semper. **13.** hoc unguentum in corpus meum ad sepeliendum me fecit. *Exposit. Euang. Lucae,* vi. 12, 29.

15. quid mihī dabitis, et ego eum uobis tradam? **21.** unus ex uobis tradet me. **25.** numquid ego sum, rabbi? **38.** tristis est anima mea. **39.** pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc, sed non sicut ego uolo sed sicut tu uis. **41.** uigilate et orate, ne intretis in temptationem. spiritus promptus est, caro autem infirma. **42.** non quod ego uolo sed quod tu uis. **45.** ecce appropinquat hora, ut filius tradatur in manus peccatorum. **48.** quem osculatus fuero, ipse est, tenete eum. *Explanat. Ps.* xxxv. 8, 14; xxxix. 16, 17, 18; xl. 16.

Cyp.₃ eram a b D f h: fui Iren. Cyp. **40** om. fratrum meorum ff1,2 Ambrst. Aug. Gaudent. Chromat. [Gk. B]: uni horum Amb. (*De Offic. Min.* xxi, 107): de his fratribus meis minimis f Vulg.: uni horum fratrum a b [T.R. τῶν ἀδελφῶν μου] **41** discedit a b f Vulg.: discede ff2: abite Iren.₂: ite D.

xxvi. 7 recumbente a b c f ff2 q: recumbentis Vulg. **38** +usque ad mortem Lat. MSS. Vulg. Gk. **39** pater Amb. (*Exposit. Euang. Lucae,* iv. 12; x. 178) a Cod. Amiat. Vulg.: om. μου Codd. L Sang. Iren. Just. Orig. Euseb. Ath. Bas. Chrys. Cyp. Hil.₂ Aug.₄ Victor. Leo Mag. (*Sermo* lrv): pater meus b c D f ff2 h q r [Codd. A B C D S T.R. +μου] Amb. (*De Fide,* II, v, 41): mi pater g1,2 Aug. Vulg. MSS. si possibile est b f ff2 g1,2 Iren. Aug. (*De Cons. Euangel.* III, 4): si fieri potest a Cod. Lichfeld. Amb. (*Exposit. Euang. Lucae,* x. 178) Tert. Cyp. Aug. (*De Trin.* I, 11) Jer. Victorin. transfer a me calicem istum b f Orig.: transeat a me calix iste a ff2 Vulg. Iren. Cyp. Aug. Hil. +uis a b ff2 g1,2 Amb.₄ Cyp. Aug. Hil. Cassiod.: om. uis D f Tert. Cyp. **45** adpropinquauit Vulg. tradetur a c D f ff1,2 g1 q r Vulg.

52. reconde gladium tuum; omnis enim qui gladio percusserit, gladio ferietur. *De Offic. Min.* III, iv, 27.

64. uidebitis ab hinc filium hominis sedentem ad dexteram uirtutis. *Explanat. Ps.* xl. 26.

69. et tu ex illis es qui cum Iesu Galilaeo erant? 70. nescio quid dicas. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 78, 80.

xxvii. I. Conuenerunt enim sacerdotes et seniores. *Exposit. Ps.* cxviii. 14.

4. quid ad nos? tu uideris. peccaui quod tradiderim sanguinem iustum. 6. non licet nobis mittere in loculum quia pretium sanguinis est. 24. innocens sum a sanguine iusti huius. *Explanat. Ps.* lxi. 25.

39. transeuntes autem blasphemabant eum mouentes capita 40. et dicentes: uah qui destruebat templum dei et in triduo illud reaedificabat: libera te, si filius dei es. 42. descendat de cruce et credimus ei. 43. confidit in deo: liberet nunc enim, si uult eum. *Exposit. Ps.* cxviii. xv. 6; xxi. 21.

53. uenit hora quando audient mortui uocem filii dei et qui audierunt uiuent et ingressi sunt in sanctam ciuitatem. *Explanat. Ps.* i. 54.

xxviii. I. Vespere sabbati quae lucescit in prima sabbati, uespere sabbati uenit Maria Magdalena et altera Maria uidere sepulchrum. 2. et ecce terrae motus factus est magnus. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 150.

9. occurrit eis Iesus dicens: hauete. illae autem accesserunt et tenuerunt pedes eius et adorauerunt. *De Isaac uel Anima*, v, 43.

52 conuerte a b f ff2 Vulg. percusserint gladio Cod. Euang. Oxoniensis [vii cent.]: acceperint Vulg. ferietur] peribunt a b f ff2 Vulg.

xxvii. I consilium inierunt Vulg.: consilium fecerunt a e f r₂ 4 iustum D [δίκαιον B^{ma} L] Cyp. Aug. Lucif. Leo: innoxium Orig. Epiph. Euseb. Gk. A B C S Orig.₂ Cyr. Chrys. Euseb. T.R. ἀθῶνον 6 loculum b c ff2: corbanam Vulg.: corban a D h r: corban f 39 transeuntes a b: praetereuntes f ff2 Vulg. capita + sua a b f ff2 Vulg. 40 destruebat a: destruebas b ff2: destruit Amb. P templum dei a b c ff1, 2 g 2 q: om. dei Vulg. Gk. reaedificabat a c ff2 q r Hil.: reaedificabas b: reaedificas f libera a b: salua f ff2 Vulg.

xxviii. 9 adorauerunt + eum f ff2 Vulg.: om. eum Cod. Fuld.

SECUNDVM MATTHEVM

13. dicite quia discipuli eius nocte uenerunt et furati sunt eum nobis dormientibus. **16.** undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Iesus. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 115; x. 183.

19. ite baptizate gentes in nomine patris et filii, et spiritus sancti. *De Paenit.* II, iv, 27.

20. ecce ego uobiscum sum ad consummationem saeculi. *Exposit. Ps. cxviii.* xii. 48.

EVANGELIVM SECUNDVM MARCVM

i. 1. Initium euangelii Iesu Christi filii dei. **2.** ecce, mitto angelum meum et uox clamantis in deserto. *Exposit. Euang. Lucae*, Prolog. iii; x. 118.

11. filius meus tu es, in te complacui. *Explanat. Ps. xliii.* 13.

13. cum bestiis erat, et angeli ministrabant ei. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 52.

25. obmutesce, et exi, immunde spiritus. *De Fide*, III, xiv, 118.

ii. 7. Quis potest dimittere peccata nisi unus deus? *De Spirit. Sanct.* III, xviii, 138.

iii. 27. Nemo enim potest uassa fortis diripere nisi prius alligauerit fortem. **33.** quae mihi mater aut frater? **34-5.** mater et frater mei sunt qui audiunt uerbum dei et faciunt. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 79.

vi. 52. Obcaecatam enim erat insipiens cor eorum. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 6.

16 Galileam Amb. M Vulg.: in Galilaeam Amb. P a f Codd. Cauensis Armach. Rushworth. **19** ite Tert. Opt.: ite ergo Lat. D: ite ergo et e Cyp.₄: euntes nunc a b Spec.: euntes ergo f Vulg. gentes Opt. Vigil.: omnes gentes a b D e f h Spec. Iren. Cyp. Opt. Vulg.: nationes Tert.

i. 1 filii dei a b f ff₂ Vulg. Iren.₂ Cyr.₁ Orig. Jer. Aug. [Gk. B D L *all cursives except two*] [Codd. A E F H K M U T.R. υιοῦ τοῦ θεοῦ]: om. Iren.₁, Orig.₄ Bas. Jer.₃ Epiph. Victorin. [Gk. S¹ *two cursives* 28 255]: sanctus dei b D e f **II** in te complacui t (Fragmenta Bernensia) Vulg.: in quem complacui D: in quo bene placuit mihi b: in te bene sensi a: qui mihi bene complacui f **13** ei a b D f: illi t Vulg.

iii. 27 alligauerit b c e f g₂ Iren. Aug.: alliget a Vulg.

vi. 52 obcaecatam f Vulg.: obtusum a b c D: collusum ff₂ insipiens om. a b f Vulg.

vii. II. Munus est quod ex me tibi prodiret. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 78.

viii. 33. Vade retro me, satanas. **38.** et filius hominis confundet eum, cum uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis. *De Fide*, III, xiii, 106; *Explanat. Ps. xliii. 33.*

ix. 3. Candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest. **49.** omnis enim uictima sale salietur. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 6; vii. 13.

x. 18. Nemo bonus nisi unus deus. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 66.

xi. 2. Quem nemo adhuc sedit hominum. **22.** habete fidem in uobis ipsis. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 177; viii. 4.

xii. 6. Quoniam misit unicum suum, dicens: uerebuntur filium meum. *De Fide*, v, xvii, 215.

xiii. 32. De die autem illa et hora nemo noscit, neque angeli caelorum, nec filius, nisi solus pater. *De Spir. Sanct.* II, xi, 116.

xiv. 5. Potuit hoc uenundari trecentis denariis et dari pauperibus. *Explanat. Ps. xl. 3.*

13. lagunam aquae portans. **28.** praecedam uos in Galilaeam, ibi me uidebitis. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 46, 182.

viii. 33 retro b D f Vulg. Amb. (*Explanat. Ps. xliii. 32; Exposit. Ps. cxviii. 15*): retro post Amb. (*Explanat. Ps. xxxviii. 23; lxi. 19*): post a k n **38** confundet a b e f ff2 q: confundetur D k Vulg. gloria a f Vulg.: gloriam b D: claritate k.

ix. 3 Candida nimis b: candida splendentia nimis f Vulg.: + uelut nix b f Vulg.: quasi nix a [T.R. ὥς χιόν Codd. A D N unc. Mosq. Tischendorf. iv]: om. Gk. B C L S D Lat. k qualia fullo super terram non potest candida facere f Vulg.: qualia quis non potest facere super terram b: qualia non potest quis candida facere super terram D.

xi. 22 si habueritis fidem a: fidem dei b f Vulg.

xiii. 32 die autem illa c f Cod. Aureus: die autem illo Vulg. solus pater a c f ff2 Iren. Hil. Aug.: nisi pater Vulg. [*cursive MSS. 13 61 124 all μόνος: om. T.R.*].

xiv. 5 pauperibus a ff2 Vulg.: egenis k **13** languam Cod. Euang. Corp. Chr. Cantab. 20.286 [vii cent.]: lagenam Amb. Ben. Ed. and Balerini: laguenam Amb. Cod. Vat. 168 S. Ger. Vulg.: lagonam Codd. Amiat. Lichfeld.: amphoram aquae D S. Ger.₂ portans a c D ff2 q: baiulans Vulg.: aquam baiulantem Tert.

SECUNDVM MARCVM

36. transfer a me calicem istum: sed non quod ego uolo, sed quod tu uis. *Explanat. Ps. i. 37.*

53. conuenerunt enim sacerdotes et scribae et seniores. *Exposit. Ps. cxviii. xiii. 14.*

xv. 1. Fecerunt sacerdotes consilium cum senioribus, ut eum traderent. *Exposit. Ps. cxviii. xiii. 14.*

29. qui praeteribant blasphemabant eum mouentes capita sua. 32. descendat nunc de cruce, et credimus. *Explanat. Ps. i. 37; xliii. 61.*

xvi. 7. Praecedam uos in Galilaeam, ibi me uidebitis. 15. ite in orbem uniuersum et praedicate uniuersae creaturae. 16. qui crediderit et baptizatus fuerit, hic saluus erit. 19. ut Christum et dominum nostrum et ad dexteram dei sedere credamus. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 81; xi. 182.*

EVANGELIUM SECUNDVM LVCAM

i. 1. Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum quae in nobis completa sunt uel quae in nobis redundant 2. sicut tradiderunt, inquit, nobis qui ab initio ipsi uiderunt et ministri fuerunt uerbi. 3. uisum est mihi, 5. fuit in diebus Herodis regis Iudaeae sacerdos quidam nomine Zaccharias de uice Abia et uxor eius de filiabus Aaron et nomen eius Elisabet 6. et erant ambo iusti, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus sine querella. 8. factum est autem, cum sacerdotio fungeretur Zaccha- 36 + uis [Cod. D θέλεις] a c f ff2 g2 q Codd. Rushworth. Lichfeld. Sah. Copt. Arm. Eth. Verss.: om. Vulg. Tert. Cyp. Hil. T.R. 53 conuenerunt f g i Codd. Harl. 1775 Tolet.: conueniunt S. Germ.₂ Vulg. Mart.-Turon. scribae et seniores Vulg.: seniores et scribae Amb. O.

xv. 1 fecerunt principes sacerdotum Codd. Fossat. Aureus: facientes summi sacerdotes Vulg.

xvi. 15 ite c q: euntes a Fragment. Sangall. O Vulg. orbem uniuersum O: uniuersum orbem c q: mundum uniuersum a Vulg. 19 om. a b k Gk. Codd. B S Clem. Rom. Just. Clem. Alex.

i. 2 sicut b D e f: quemadmodum Iren. tradiderunt ff2 Vulg. ab initio b d f Iren. Vulg.: a principio e uerbi D e f Iren.: sermonis b Vulg. 6 iustificationibus a b f Vulg.: iustitiis D e Iren. + dei b: ante deum b f Iren.: ante dominum e: in conspectu dei D.

rias in ordine uicis suae ante dominum deum **9.** secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum domini. **10.** et omnis populus foris orabat hora incensi. **11.** apparuit autem illi angelus stans a dextris altaris incensi. **13.** ne timeas, Zaccharia, quoniam ecce oratio tua exaudita est: et uxor tua Elisabet pariet filium, et uocabis nomen eius Iohannes: **14.** et erit gaudium tibi, et multi in natiuitate eius gaudebunt **15.** et erit magnus coram domino. **16.** denique multos, inquit, filiorum Israhel conuertet ad dominum deum ipsorum. **17.** praebit in conspectu domini in spiritu et uirtute Heliae. **18.** et dixit Zaccharias ad angelum: unde hoc sciam? ego enim sum senex et uxor mea processit in diebus suis. **19.** et respondit ei angelus dicens: ego sum Gabrihel angelus, qui adsto ante dominum, et missus sum haec adnuntiare tibi. **20.** et eris tacens et non poteris loqui usque in diem, quo haec omnia implebuntur in tempore suo. **22.** erat annuens illis et remansit mutus. *Exposit. Euang. Lucae, Prolog. 7; i. 3, 5, 9, 14, 21, 24, 28, 31, 35, 36, 38, 39.*

23. factum est, inquit, ut impleti sunt dies officii eius abiit in domum suam. *De Offic. Min. I, viii, 25.*

24. post hos autem dies concepit Elisabet uxor eius et occultabat se mensibus quinque dicens: **25.** quid mihi si fecit dominus in diebus quibus respexit auferre obprobrium meum inter homines. **26.** eodem autem tempore missus est angelus Gabrihel a domino in ciuitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth, **27.** ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, et nomen uirginis Maria. **28.** et ingressus ad eam angelus dixit: haue, gratia plena, dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. **29.** ipsa autem, ut uidit eum, mota est in introitu eius. **30.** et ait ei angelus domini:

9 sorte exiit ut incensum poneret Iren.: uenit ut sacrificaret a b e f **15** coram domino b f: in conspectu domini a D Iren.: ante dominum e **17** praebit a: preiuit Amb. P: praecedet b f Iren. Tert. Vulg. in conspectu eius a D Iren.: ante illum b f: ante faciem eius e: coram populo Tert. **19** ante dominum ff2: ante deum Vulg.: in conspectu dei f euangelizare Vulg. **22** annuens e ff2 q: innuens Vulg. permansit ff2 Vulg. **25** quia sic mihi fecit Vulg. **26** domino b c f Aug.: deo Vulg. Gk. **29** mota est in introitu eius ff2: introitum Amb. P e l (Rehdig.): turbata est in sermone eius Vulg. **30** ne timeas

ne timeas, Maria, inuenistis enim gratiam apud deum. **31.** et ecce concipies in utero et paries filium et uocabis nomen eius Iesum. **32.** hic erit magnus. **33.** quia regni eius non erit finis. **34.** quomodo fiet istud, quoniam uirum non cognoui? **35.** spiritus sanctus superueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit te. **38.** ecce ancilla domini; contegat mihi secundum uerbum tuum. **39.** exsurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iudae **40.** et intrauit in domum Zacchariae et salutauit Elisabet. **41.** simul enim ut audierit salutationem Mariae Elisabet exsultauit infans in utero eius, et repleta est spiritu sancto. **42.** benedicta tu inter mulieres et benedictus fructus tui. **43.** et unde hoc mihi ut ueniat mater domini mei ad me? **44.** ecce ut facta est saluatio tua in auribus meis, exsultauit infans in utero meo. **45.** beata quae credidisti. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 42; ii. 1, 4, 8, 9, 13, 16, 18, 22, 24, 33, 37.

46. magnificat anima mea dominum, **47.** et laetatus est spiritus meus in deo salutari meo. *Explanat. Ps. xlvii. 11.*

48. respexit humilitatem ancillae suae. **56.** mansit autem Maria cum illa mensibus tribus et reuersa est in domum suam. **60.** et respondit mater eius et dixit: non, sed uocabitur Ioannes. **61.** et responderunt ad illam: nemo est in cognatione tua qui uocetur hoc nomine. **62.** adnuebant ergo patri eius quem uellet uocari eum. **63.** et accepit pugillarem et scripsit dicens: Iohannes est nomen eius, et mirati sunt omnes. **64.** continuo autem resoluta est lingua eius et apertum est os eius, et loquebatur benedicens deum. **67.** et Zaccharias pater eius impletus est spiritu sancto et prophetabat

b D e Cyp. Vulg.: ne timueris f: nolite timere Iren. **34** Cod. C has cognosco with Gk. Vulg. **35** superueniet in te a b c f Spec. Tert. Cyp.: superueniet super te D: adueniet in te Iren. **38** ecce ancilla. . . uerbum tuum om. b e: contigat D: fiat a f Iren. **45** credidisti a b c f ff2 l q Aug.: credidit Vulg. **46** laetatus est spiritus meus super e: exsultauit a b f ff2 Vulg.: exsultauit Iren.: exsultet Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, ii. 26) **48** respicit Amb. L **62** adnuebant ff2: innuebant Vulg. **63** accepit pugillarem b c ff2 q: postulans pugillarem Vulg. omnes ff2: uniuersi Vulg. **64** continuo. . . os eius ff2 r (Cod. Usserianus): apertum est autem illico os eius et lingua eius Vulg. **67** prophetabat b c e g Codd. Gatianus Mart.-Turon.

dicens: **68.** benedictus deus Israhel, quia uisitauit et fecit redentionem plebis suae. **76.** et tu, puer, propheta altissimi uocaberis. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 29, 30, 34; v. 10; viii. 68.

78. in quibus uisitauit nos oriens ex alto inluminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. *Exaem.* iv, 22.

ii. 1. Factum est autem in diebus illis exiuit edictum a Caesare Augusto ut censum profiteretur uniuersus orbis terrae. **2.** haec, inquit, professio prima facta est. . . factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. **7.** et peperit filium primogenitum et pannis eum inuoluit et posuit in praesepio, quia non erat locus in eo deuersorio. **9.** ecce angelus domini stetit ante illos. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 35, 38, 39, 50.

II. quia natus est hodie saluator, qui est Christus dominus, in ciuitate Dauid. *De Fide*, iii, viii, 55.

13. et facta est cum angelo multitudo exercitus caelestium laudantium deum et dicentium: **14.** gloria in altissimis deo et in terra pax hominibus bonae uoluntatis. **15.** uideamus hoc uerbum quod factum est, sicut dominus ostendit nobis. **16.** et uenerunt festinantes. **18.** mirati enim sunt de his qui dicebantur a pastoribus ad ipsos. **19.** Maria autem conseruabat omnia haec uerba conferens in corde suo. **22.** qua causa cum dies quadraginta complerentur ex Mariae uirginis partu, tulerunt dominum nostrum Iesum in Hierusalem, ut offerrent domino secundum legem **24.** et ut darent

68 om. dominus a b Cyp. dominus deus Vulg. Gk. qui uisitauit et fecit a b D f Iren. Vulg.: qui prospexit e Cyp.

ii. 1 censum profiteretur] describeretur Vulg. orbis terrae a b D Vulg. **2** professio b c D ff2 q Cod. Rushworth.: descriptio Vulg. **7** filium suum Amb. G a f Vulg. posuit b c ff1 g1 Vigil.: reclinauit Vulg. erat ei Amb. E **II** quia a b D f: quoniam e Iren. Cyp.: quod Tert. **13** exercitus caelestium b e: exercitus caelestis a c ff2: militiae caelestis f Vulg. **14** in altissimis b c e ff2: in altis D: in excelsis a f g i l q r S. Gat. bonae uoluntatis] om. bonae ff2: boni decreti Victorin. [Rönsch, *Itala und Vulgata*, iv, 1306] **22** postquam impleti sunt b f ff2 Vulg.: cum expleti essent a tulerunt b ff2 Cod. Rushworth. Vulg.: duxerunt a: adduxerunt D f ut offerrent eum a: ut sisterent b f Vulg.: ut statuerent ff2: adsistere D: ostendere e domino a b D ff2 Vulg.: coram domino f: ante dominum e **24** hostiam ff2 Vulg.: ostiam b: hostias a: sacrificium [+domino f] D e f r par turturum a ff2: par turtures b columbarum a b f ff2 Vulg.: columborum D: columbinos e Aug. (*Quaest. XL in Leuit.*)

hostiam par turturum aut duos pullos columbarum. **25.** et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon, et homo iste iustus et timoratus, exspectans consolationem Israhel. **42.** et cum facti essent illi anni duodecim. **49.** quid est quod me quaerebatis? nescitis quia in patris mei oportet me esse? **51.** et uenit Nazareth et erat subditus illis. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 51, 53, 55, 57, 58, 63, 65; *De Abrah.* II, 53.

52. et Iesus proficiebat aetate et sapientia et gratia apud deum et homines. *De Fide*, v, xvii, 221.

iii. 2. Factum est uerbum dei super Iohannem Zacchariae filium in deserto. **4.** ego uox clamantis in deserto. **7.** generatio uiperarum, quis ostendit uobis fugere a uentura ira? **8.** facite ergo fructus dignos paenitentiae, et ne coeperitis dicere: pater noster est Abraham, dico autem uobis, quia potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. **9.** quia iam securis ad radices arborum posita est. **15.** aestimante autem populo et cogitante in cordibus suis de Iohanne, ne forte ipse esset Christus, **16.** respondit dicens: ego quidem uos baptizo in aqua in paenitentia; ipse uos baptizabit in spiritu sancto et igni. **17.** habens uentilabrum in manu sua et purgabit aream suam et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili, habens uentilabrum in manu. **21.** factum est autem cum baptizatus esset omnis populus et Iesu baptizato et orante apertum est caelum, **22.** et descendit spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: et uox de

25 consolationem b f Vulg.: consolatione ff2: exortationem a: redemptionem Cod. Aureus **49** nescitis a b D f: non scitis e Iren. Tert.: nesciebatis Vulg. **51** subditus b f ff2 Vulg.: subiectus a **52** aetate et sapientia Amb. (*De Incarn. Dom. Sac.* vii, 72) a b c e ff2 q [Gk. D L] Greg. Nyssa Orig. Epiph. Cyr. Theodoret. Gosp. Thomas Arabic Gosp. Infancy liii: sapientia et aetate f Vulg. T.R. **iii. 2** uerbum dei a b e f Vulg.: uerbum domini C D ff2 q r Codd. S. Gal. Turon. **7** generatio b ff2 q: genimina Vulg.: progenies a c d e f uentura Vulg.: futura Codd. Armach. Epternacensis L^{mn} (Lichfeldensis, viii cent.) **8** potens est deus a c D e f ff2 q r Iren.₃: potest Vulg. suscitare a b f Vulg. Aug. (*In Job*, 38): excitare e Aug. (*In Job*, 28) **16** + in paenitentia a b D ff2 q (Matt. iii. 11) Codd. S. Gal. Turon. Orig. Euseb. Anonym. de Rebapt. 18: om. f g2 Vulg. T.R. **22** filius dilectus Vulg. Gk. in te complacui Sixt. Clem. edd. Vulg.: in te complacuit mihi: om. mihi f q: sensi e: filius meus es tu, ego hodie genui te a b c D ff2 [Gk. D] Hil.₃ Faust. ap. Aug. Lact. Juv. Aug. (*De*

caelo facta est: filius meus es tu, in te complacui. **23.** et ipse Iesus erat incipiens fere annorum xxx, qui putabatur esse filius Ioseph. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 67, 73, 76, 78, 82; iii. 1.

iv. 1. Iesus autem plenus spiritu sancto, regressus est ab Iordane. **3.** dixit autem illi diabolus: si filius es dei, dic lapidi huic ut fiat panis. **4.** scriptum est quia non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo dei. **5.** et duxit illum diabolus iterum in montem altissimum et ostendit illi omnia regna orbis terrae in momento temporis. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 17, 19, 27.

6. omnia haec mihi tradita sunt et cui uolo do illa. *Explanat. Ps.* xxxvi. 28.

9. et duxit illum in Hierusalem et statuit eum supra pinnam templi. **12.** non tentabis dominum deum tuum. **13.** et consummata omni tentatione diabolus recessit ab illo usque ad tempus. **14.** et regressus Iesus in uirtute spiritus in Galilaeam. **18.** spiritus domini super me. **19.** ecce annum domini acceptum et diem retributionis. **24.** amen dico uobis nemo propheta acceptus est in patria sua. **25.** in ueritate dico uobis: multa uiduae fuerunt in diebus Heliliae. **27.** et nemo eorum mundatus nisi Neman Syrus. **28.** et repleti ira omnes in synagoga haec audientes. **29.** et surrexerunt et eiecerunt illum extra ciuitatem. **33.** et in synagoga erat homo habens spiritum immundum. **36.** uerbo imperat spiritibus.

Cons. Euang. ii, 14): 'illud uero quod nonnulli codices habent secundum Lucam hoc illa uoce sonuisse quod in Psalmo scriptum est Filius meus es tu, ego hodie genui te, quamquam in antiquioribus codicibus graecis non inueniri perhibeatur, tamen si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari possit.' *Cf. also Enchir. ad Laurent.* XLIX. **23** et ipse Iesus erat a b e f: erat autem Iesus D: Iesus autem erat Iren.

iv. 1 regressus Vulg.: reuersus a b ab Iordane f Vulg.: ab Iordanen a b **5** in montem altissimum ff2 q [Codd. A D S^t T.R.]: in montem excelsum f: om. a b Vulg. **6** tradita sunt b f Vulg. Iren.: tradita est a D e illa a D Vulg.: eum b **9** pinnam b f ff2 Vulg.: pinnaculum Amb. O Cod. Rushworth. Biblio. Mus. Brit. Reg. I. B. xii, a Willelmo de Hales script. 1254 **13** recessit b f Vulg.: discessit a **14** regressus b f Vulg. reuersus a **27** Neeman Amb. C Cod. Tolet.: Naaman Amb. E T Cod. Hubert.: Naaman Amb. B: Neanan b: Neaman f: Naman Vulg. **28** ira a b e ff2 q Vulg.: iracundia c: furore D f: indignatione Tycon. Cyp. surrexerunt b Vulg.: surgentes a: exsurgentes f **33** daemonium immundum a b f ff2 Vulg.: om. immundum c Cod. Aureus

38. surgens autem de synagoga intrauit in domum Simonis et Andreae. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 36; iii. 2, 21, 27, 35, 43, 44, 46, 48, 49, 55, 57.

39. et stans super illam, imperauit febrī, et remisit illam et continuo surgens ministrabat illis. *De Viduis*, IX, 53.

41. uere filius dei es. *De Fide*, II, xiv, 119.

v. 3. Ascendens autem in unam nauem, quae erat Simonis, rogauit ut inducerent a terra aliquantulum. 4. duc in altum. 5. praeceptor, inquit, per totam noctem laborantes nihil cepimus: sed in uerbo tuo laxabo retia. 8. exi a me, domine, quia homo peccator sum. 10. amodo eris homines uiuificans. 12. et factum est, cum esset in una ciuitate ecce uir plenus lepra, et ipse procedens in faciem rogauit eum dicens: domine, si uis, potes me mundare. 13. et extendens manum tetigit illum dicens: uolo, mundare. 14. sicut praecepit Moyses, in testimonium hoc uobis. 18. et ecce uiri portantes in lecto hominem qui fuerat paralyticus, quaerentes qua parte illum inferrent prae turba ascenderunt supra tectum et per tegulas summiserunt illum in lecto in medium ante Iesum. 20. quorum fidem, inquit, ut uidit. 21. quis enim potest peccata dimittere nisi solus deus? 22. quid cogitatis mala in cordibus uestris? 23. quid est facilius dicere: dimissa sunt tibi peccata tua, aut dicere: surge et ambula? 30. quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit? 31. non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. 32. non ueni uocare iustos. 35. uenient autem dies, cum auferetur ab illis sponsus. 36. dixit enim similitudinem ad illos: quia nemo commissuram de uestimento nouo immittit in uestimentum uetus. 37. et nemo mittit uinum nouum in utres

38 et Andreae b c D Gk. ff2: om. T.R. Vulg. 39 imperauit a b: increpauit D f q: corripuit e.

v. 10 amodo ex hoc iam Vulg. uiuificans [ζωοποιεῖν] a b e ff2: eritis captores f: eris capiens Vulg. 14 uobis a b c ff2 l q Tert. Marcion [Gk. D ὑμῖν]: illis Vulg. [T.R. αὐτοῖς] 18 partem Amb. P submiserunt Liber S. Galli 96 medio Amb. A B G 22 mala c e: om. Vulg.: iniqua D 30 bibit Amb. A G 31 egent. . . modico a b [Marc.]: egent. . . medicum b f [Luc.]: opus habent. . . modicum f [Marc.]: habent opus. . . medico D [Luc.]: egent. . . medico Vulg. qui male habent a b D f [Marc.] Vulg.: male habentes Tert. 35 auferetur b c e f ff2 q: ablatu fuerit Vulg.

ueteres. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 67, 71, 76, 79; v. 8, 9, 11, 12, 15, 17, 20, 21, 22, 26; *Exaameron*, vi, viii, 50.

vi. I. Factum est autem in sabbato secundoprimo, cum transiret per seminata, uellebant discipuli eius spicas et manducabant, confricantes eas manibus suis. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 28.

8. Iesus autem norat cogitationes eorum. *De Fide*, v, xviii, 221.

10. extende manum tuam. **12.** factum est autem in illis diebus exiit in montem orare et erat pernoctans in oratione dei. **13.** uocauit, inquit, discipulos suos et elegit duodecim ex ipsis. **17.** et descendit cum illis, stetit in loco pede plano. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 40, 41, 44, 45.

19. et uirtus exibat de eo. *De Spir. Sanct.* I, xiv, 142.

20. beati pauperes, quia uestrum est regnum dei. **21.** beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur, qui nunc fletis, quia ridebitis. **22.** beati eritis, cum uos oderint homines. **23.** secundum haec faciebant prophetae fratres eorum. **24.** uae uobis diuitibus, qui habetis consolationem uestram. **26.** uae cum bene uobis dixerint omnes homines. **31.** prout uultis ut faciant uobis homines facite illis similiter. **38.** mensuram bonam commotatam super effluentem dabunt uobis. **44.** non legunt de spinis ficus neque de tribulis uindemiunt uuam. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 47, 49, 67, 69, 71, 74, 81.

vii. 9. In nullo tantam fidem inueni in Israhel. **12.** cum adpropriet autem portae ciuitatis, et ecce efferebatur defunctus filius unicus matris suae, et haec erat uidua, et turba multa cum illa. **13.** quem cum uideret dominus, misericordia motus dixit illi: noli

vi. I secundoprimo a ff2 Vulg. [T.R. Codd. A C D E H R M U X] Isidore Clem. Epiph.₂ Chrys.: om. b c: in sabbato secundo a primo f: sabbato mane e 17 in loco pede plano] in loco campestri ff2 Vulg. **20** pauperes a b f ff2 Vulg.: egeni e **21** esuriunt et sitiunt b D ff2 q: et sitiunt om. Vulg.

24 diuitibus a b D e f Vulg.: diuites Iren. habetis a b d f: percipitis Iren.: recepistis Tert. consolationem Amb. P **26** cum bene uobis dixerint a f Vulg.: uobis cum benedixerunt b: uobis benedixerunt uos Iren. **31** prout b: sicut D f Tert.₁: quemadmodum a Iren.: quomodo e Tert.₁ similiter b f Vulg. **38** commotam b e q: confertam Vulg.

vii. 12 adpropinquasset D ff2 q: adpropinquaret Vulg.

flere. **14.** et accessit et tetigit loculum **19.** et conuocauit duos de discipulis suis Iohannes et misit ad eum dicens: tu es qui uenturus es an alium exspectamus? **22.** nuntiate Iohanni quae uidistis et audistis, caeci uident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur. **23.** beatus qui in me non scandalizatur. **24.** quid existis in desertum uidere? harundinem uento moueri? **26.** quid existis uidere? prophetam? utique dico uobis et plus quam propheta hic est. **28.** maior inter natos mulierum Iohanne Baptista nemo est: qui minor est in regno dei, maior est illo. **29.** et omnis populus audiens et publicani iustificauerunt deum baptizati baptismo Iohannis. **30.** pharisaei et legis periti consilium dei spreuerunt in se non baptizati. **32.** cantauimus uobis, et non saltastis: lamentauimus et non plorastis. **34.** uenit enim filius hominis manducans et bibens, et dicunt: daemonium habet. **35.** iustificata est ergo sapientia ab omnibus filiis suis. **36.** rogauit quidem pharisaeus dominum Iesum ut manducaret cum illo. et ingressus domum pharisaei, discubuit. **37.** et ecce mulier quae erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit quod Iesus accubuit in domo pharisaei, attulit alabastrum unguenti **38.** et stans retrosecus pedes eius, lacrimis coepit rigare pedes eius. **44.** uides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: haec autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. **47.** propter quod dico tibi: remissa sunt peccata eius multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus dimittitur, minus diligit. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 10; v. 18,

26 utique b Vulg.: etiam a f: ita e + prophetam f g 1,2 Vulg.: om. a b c e ff2
28 + propheta f g 1,2 q Syriac Gothic Armenian Verss. [Cod. A T.R.]: + Baptista [Codd. A D T.R.] Gothic Version Orig.₂ **29** baptismo Vulg.: baptismum Amb. a b c e ff2 l q + Baptistae c e Orig.₂ **30** baptizati ab eo Vulg.: om. a b c **35** ab omnibus filiis suis Vulg. T.R. Iren. Aug. Chrys. Syr. Copt. Goth. Verss. Amb. (*Exposit. Ps. cxviii. 20*): om. omnibus Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, vi. 6) [Cod. S ἔργων] **37** accubuit Vulg.: discubuit f: recumbit e: recubuit b c ff2 q **38** lacrimis suis b e f ff2 q: om. suis Vulg. **44** pedibus meis b c f g 2 Vulg. Ampilabius bp. Iconium, A.D. 374: in pedibus mihi a ff2 g 1 q: pedes meos + et capillis suis tersit Vulg. Gk. intraui b f q [εἰσῆλθον]: introiui CD: intrauit [Cod. L εἰσῆλθεν] ff2 Vulg.: introiuit e **47** remissa sunt b ff2 l q: dimittuntur c f Aug.: remittentur a r Vulg. minus dimittitur Vulg. minus²] modicum q Cyp.: pusillum e: parum r

87, 88, 92, 101, 106, 109; vi. 1, 5, 18, 19, 23; *Epp.* xl, 24; xli, 5, 11, 14.

48. dimissa sunt tibi peccata. *Exposit. Ps. cxviii. iii. 26.*

viii. 5. Ecce exiit qui seminat seminare agrum suum: et dum seminat aliud cecidit secus uiam 6. aliud supra petram. 8. qui habet aures audiendi audiat. 15. quod autem supra terram, hi sunt qui in corde bono audientes uerbum retinent et fructum afferent per patientiam. *Explanat. Ps. xxxvi. 12; xl. 39.*

17. nihil esse occultum, quod non manifestetur. *Ep. li, 2.*

21. mater et fratres mei hi sunt qui uerbum dei audiunt et faciunt. 24. at ille surgens increpauit uentum. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 36, 41.*

34. uiderunt, inquit, hoc magistri gregum et fugerunt. 41. et ecce uenit uir, cui nomen Iairus, et ipse princeps synagogae erat: et cecidit ante pedes Iesu rogans eum ut intraret domum suam. 42. quia filia sua unica erat illi fere annorum duodecim et haec moriebatur. 45. comprimunt te turbae. 46. sentio de me uirtutem exisse. 48. fides tua te saluam fecit: uade in pace. 49. uenerunt, inquit, socii dicentes principi: noli uexare illum: filia tua mortua est. 52. non est mortua puella, sed dormit. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 86; vi. 50, 54, 59, 62; vii. 179; De Bono Mortis, 57.*

ix. 5. Et quicumque non receperit uos, exeuntes de ciuitate illa etiam puluerem de pedibus uestris excutite in testimonium supra illos. 13. ait autem ad eos: date illis uos manducare, at illi dixerunt: non sunt nobis plus quam quinque panes. 20. dixit autem illis: uos quem me dicitis esse? respondit Simon Petrus: Christus dei. 22. quod oportet filium hominis multa pati et reprobari a principibus sacerdotum et senioribus et scribis et occidi et die tertia

48 dimissa sunt C D f: remissa sunt ff2: remittuntur Vulg.

viii. 5 semen ff2 Vulg. 6 super petram Vulg.: om. super a c D ff2 15 bonam terram Vulg. in corde bono et optimo Vulg. T.R.: bono et benigno f: om. et optimo a b c e ff2 q [Gk. D] patientiam b e f ff2 q r Vulg.: tolerantia C: sufferentia d 41 ad pedes a b f ff2 Vulg. intraret f ff2 Vulg.: introiret e: introire D 46 sensi c: sciui D: cognoui a b f ff2 q: noui Vulg. 49 principi + synagogae ff2 Vulg.

ix. 20 + filium dei Cod. Lib. Bib. Ambros. c. 127 22 reprobari a senioribus et principibus sacerdotum et scribis e f Vulg. occidi b D f Vulg.: interfici

resurgere. **23.** tolle crucem tuam et sequere me. *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 65, 69, 93, 100; x. 107.

26. nam qui me erubuerit et meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum uenerit in maiestate sua, et patris, et sanctorum angelorum. *De Fide*, III, xiii, 104.

27. dico autem uobis uere: sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec uideant regnum dei. **28.** in diebus octo post haec uerba. **31.** dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem. **33.** bonum est, inquit, nos hic esse. **35.** hic est filius meus dilectus, ipsum audite. **36.** et dum fit uox, inuentus est Iesus solus. **48.** quicumque receperit puerum istum in nomine meo. **50.** sinite eos et nolite prohibere: qui enim non est aduersum uos pro uobis est. **53.** quia facies erat euntis in Hierusalem. **55.** nescitis cuius spiritus estis? **56.** filius enim hominis non uenit animas hominum perdere, sed saluas facere. **58.** uulpes foueas habent et uolucres caeli nidos, ubi requiescant, nam filius hominis non habet ubi caput suum reclinet. **59.** sequere me. **60.** sine mortui sepeliant mortuos suos, tu autem uade adnuntians regnum dei. **62.** nemo mittens manum in aratrum et respiciens retro aptus est regno caelorum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 1, 6, 18, 20, 22, 26, 27, 34, 60; viii. 43.

x. I. Ad LXX discipulos dicit hic, quos designauit, et misit binos ante faciem suum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 44.

2. messis enim multa, operarii autem pauci. *De Spir. Sanct.* I, i, 10.

a e: crucifigi Iren. tertia die Amb. P B L: die tertia Amb. C resurgere Amb. V: surgere Amb. F O 23 tollat...sequatur ff2 Vulg. 26 in maiestate sua b f ff2 Vulg.: gloria a c e 55 nescitis cuius spiritus estis? a b c D e f ff2 r Vulg. Dionys. Areop. Chrys. Cyp. Aug. [Gk. D F K M]: om. Cod. S. Gal. Euseb. Bas. Cyr. Gaudent. 56 e Cyp. Vulg.: om. Gk. A B C D S: animis hominum a b g q: om. hominum Vulg. 58 ubi requiescant a b c f: om. Vulg. caput suum b c: om. suum Vulg. 62 mittens (mittit b) b f Vulg.: inmittens D: extendens a: superponens e Cyp.₂ respiciens a b f Spec. Iren.: aspiciens D Vulg.: attendens e Cyp. regno caelorum Iren.: regno dei a b f Spec. Cyp.₂: in regno dei D.

x. I septuaginta b f q r [T.R. ἑβδομήκοντα] Iren. Tert. Jer. Euseb.₂ Bas. Cyp.₂ Euthym.: septuaginta duos a c e Vulg. [Gk. + ὄσθo B D M R] Aug. Hil. Isid. Bede Clem. (*Recog.* I, 40) Epiph.₁ designauit b l Vulg.: elegit a e: ostendit D: probauit c

3. ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos. 4. nolite portare sacculum neque peram neque calciamenta. 19. ecce dedi uobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et supra uirtutem inimici et nihil uobis nocebunt. 20. nolite gaudere quia daemonia uobis subiecta sunt: sed gaudere, quia nomina uestra scripta sunt in caelo. 27. diliges dominum deum tuum et diliges proximum tuum sicut te ipsum. 28. hoc fac et uiues. 29. quis est meus proximus? 33. uenit secus eum. 34. et alligauit uulnera eius, infundens oleum et unum. 35. protulit duos denarios et dedit stabulario et ait: curam illius habe. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 26, 44, 45, 58, 69, 70, 74, 75, 80; *Explanat. Ps. xlviii.* 19.

37. uade, et tu fac similiter. *De Poenit.* I, xi, 52.

40. domine, non est tibi curae quod reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adiuuet. 41. et dixit illi: Martha, Martha, Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 9.

xi. 5. Quis uestrum habens amicum et ibit ad illum media nocte et dicit illi: amice, comoda mihi tres panes. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 26.

13. si uos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris: quanto magis pater uester de caelo dabit spiritum sanctum petentibus se? *De Spirit. Sanct.* I, 5.

17. omne regnum in se ipsum diuisum desolabitur. 23. qui non est mecum aduersum me est et qui mecum non colligit dispergit.

24. cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per arida
19 dedi b e f g I q Vulg. [Codd. B C¹ L S X] Lucif. Orig.₂ Cyr.₂ Hil. [Codd. A C D T.R. δίδωμι] Iren. Just. Euseb. supra (bis) Vulg.: super (bis) a c D e f q 20 daemonia Ambrst. Aug. [Gk. τὰ δαιμόνια]: spiritus [T.R. τὰ πνεύματα] Vulg. Apost. Const. Hipp. Euseb. Bas. Cyr. Theod. Orig.: spiritus maligni b subiecta sunt Ambrst.: subiecti sunt a b: subiciuntur Vulg.: subdita sunt f in caelo Aug. (*Enarr. Ps. cxxx*): in caelis Vulg. Amb. (*Ep. xxvi, 14*) Aug. x. 41 auferatur Amb. L: aufertur Amb. F.

xi. 13 pater + uester [Gk. C] b e q Vulg. Epiph. Aug. Cyr.₁ om. T.R. spiritum sanctum f q T.R.: bonum datum b Orig.₂ [Gk. D]: spiritum bonum c ff2 [Gk. L] Vulg. Didymus and Syriac Version read spiritum sanitatis. Ethiopic Version reads bonum datum spiritus sancti 23 colligit f Vulg.: contigit ff2: congregat D dispergit Vulg.: spergit f ff2 q 24 ambulat b f: perambulat e ff2 q Vulg.: uidet D per arida loca quae aquam non habent a 2: per loca arida quae non

loca quae non habent aquam quaerens requiem et non inueniens. **29.** generatio haec generatio nequam est: signum quaerit et signum non dabitur ei nisi signum Iona. **30.** nam sicut fuit Iona signum Nineuitis, ita erit et filius hominis. **33.** nemo lucernam accendit et in abscondito ponit neque sub modio, sed supra candelabrum. **39.** nunc uos, pharisaei, prius quod deforis est calicis et catini mundatis. **41.** date elemosynam et ecce omnia munda sunt uobis. **42.** et haec oportuit facere et illa non omittere. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 87, 91, 95, 96, 98, 100.

52. uae uobis, scribae et pharisaei, qui abstulistis clauem scientiae et ipsi non introistis et introeuntes prohibuistis. *Exposit. Ps.* cxviii. viii. 60.

xii. 6. Nonne quinque passeris ueneunt dipondio et unus ex illis non est in obliuione coram domino? **7.** sed et capilli capitis uestri omnes numerati sunt. nolite timere, multis passeribus plures estis. **10.** et omnis qui dicit uerbum in filium hominis remittetur illi, in spiritum autem sanctum non remittetur ei. **12.** spiritus enim sanctus docebit uos in illa hora quae oportet dicere. **13.** et ait quidam de turba: magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hereditatem. **14.** at ille dixit ei: homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem supra uos? *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 109, 119, 120, 122.

15. quia non in abundantia est uita eius. **17.** quid faciam? non habeo quo congregem: **18.** destruam horrea, et maiora faciam. *De Offic. Min.* I, xii, 46; III, vi, 43.

22. nolite solliciti esse animae quid manducetis neque corpori quid uestiamini. **23.** anima plus est quam esca et corpus quam uestimentum. **27.** considerate lilia quomodo crescunt. **28.** si autem

habent aquam b ff2 l: per loca arida c D f: inaquosa Vulg. [T.R. ἀνόδρωον]
52 abstulistis Cod. Euang. Rushworth.: tulistis Vulg. scientiae + et a b c D q
 Gk. D introistis f Vulg.: introitis b c e introeuntes a c D e: eos qui introi-
 bant Vulg.

xii. 6 coram domino c ff2: in conspectu dei a D e: coram deo Vulg. **7** pluris
 Amb. C E P T **12** oporteat Amb. A Vulg. **17** congregam Cod.
 Rushworth.: congeram a: congregabo ff2 Vulg.: colligam e: recondam c
22 nolite solliciti ff2 Vulg.: ne cogitaueritis c manducatis f Vulg.: edetis
 a e D uestiamini Vulg.: induamini a b D f

faenum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, deus sic uestit. **31.** quaerite regnum dei et haec omnia adicientur. **35.** sint autem lumbi uestri praecincti et lucernae ardentes. **37.** beati itaque serui illi, quos cum uenerit dominus inueniet uigilantes. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 89, 109, 119, 120, 122, 123, 125, 130, 132.

47. qui cognouit uoluntatem domini sui et non fecit secundum uoluntatem eius, uapulabit multum: **48.** qui autem non cognouit et fecit digna plagis, uapulabit minus. *Explanat. Ps.* xxxviii. 37.

49. ignem ueni mittere in terram et quid uolo nisi iam accendatur? **50.** baptisma habeo baptizari et quomodo angor usquedum perficiatur? **51.** putatis quod pacem ueni dare in terram? non dico uobis, sed separationem. **52.** erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres in duo et duo in tres diidentur. **53.** pater in filium et filius in patrem diidentur, mater in filiam et filia in matrem, socrus in nurum suam et nurus in socrum suam. **58.** dum uadis cum aduersario tuo ad magistratum, in uia da operam liberari ab illo, ne forte condemnet te apud iudicem et iudex tradat te exactori et exactor mittat in carcerem. **59.** dico tibi: non exies inde, donec etiam nouissimum quadrantem reddas. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 131, 133, 149.

xiii. 6. Arborem ficī quidam habuit plantatam in uinea sua. **7.** ecce anni tres sunt, ex quo ueni quaerens fructum in ficulnea hac et non inuenio: succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat? **8.** remitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam et mittam cofinum stercoris. **10.** erat autem docens in synagoga

31 *om.* omnia a e Gk. S adicientur + uobis ff2 Vulg. **47** uoluntatem + et non praeuoluntatem Vulg. multum e q Codd. Egerton. S. Gat. Turon.: multis e f Vulg. **50** urguor D: turbor b c ff2 q: coartor Vulg. **51** separationem [διαιρησιμόν] Vulg.: diuisionem D: diuisiones e **58** uadis D Vulg. Aug. operam b D Iren.: opera e f condemnet b c D e ff2 q r [D κατακρίνη] tradat f S. Gat. Turon. Aug.: tradet Amb. P: trahat Vulg. [T.R. κατασύρη]: det iudici Iren. **59** amen dico a b D f k [Matt. v. 25]: *om.* b D e f [Luc.] nouissimum quadrantem a b D f ff2 h: minutum Vulg. reddas b c D e Cod. Rushworth. Vulg.: soluas r Cyp. Tert.

xiii. 7 anni tres b D f: tricennium a e Iren. ficulnea hac b d f: ficu hac a **8** remitte c ff2: dimitte Vulg.: sine a e cofinum stercoris a b D ff2 Mart.-Turon. Aug.: stercora Vulg.

eorum sabbatis. **11.** et ecce mulier quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo et erat inclinata. **12.** dimissa es ab infirmitate tua. **15.** hypocritae, unusquisque uestrum sabbato non soluit bouem suum aut asinum et ducit adaquare? *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 160, 165, 167, 172, 174; viii. 24.

16. hanc autem filiam Abrahae, quam ligauit satanas decem et octo annis. *Exposit. Ps. cxviii. viii. 42.*

18. cui simile est regnum dei, et cui simile esse illud aestimabo? **19.** simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et creuit et facta est arbor, et uolucres caeli requieuerunt in ramis eius. **20.** cui simile aestimabo regnum dei? **21.** simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farina, donec fermentatum est totum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 175, 187.

25. cum intrauerit, inquit, pater familias et clauserit ostium, incipietis foris stare et pulsare ostium dicentes: aperi nobis, et respondens dicit: nescio uos unde estis. **26.** tunc incipietis dicere: manducauimus coram te et bibimus et in plateis nostris docuisti. **27.** et dicit uobis: recedite a me omnes operarii iniquitatis. *De Cain et Abel*, I, 18.

29. uenient ab oriente et occidente et ab aquilone et austro et recumbent in regno dei. **30.** et ecce sunt nouissimi qui erant primi, et sunt primi qui erant nouissimi. *Exposit. Ps. cxviii. xii. 17, 23.*

xiv. 11. Qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. **23.** exi in uias et circa saepes et compelle ut intrent, ut

15 sabbato a b e f Vulg.: die sabbato D ducit adaquare b f Vulg.: ducit et adaquat a e Iren. **16** ligauit D: alligauit a b f Iren. Vulg.: alligauerat c e Iren. aestimabo c Cod.: Egerton. adsimilabo a a² e: similabo D: simile esse existimabo b f q r: simile existimabo ff2 **19** quod acceptum b c f ff2 Cod. Amiat.: quod accepto a² q: quo accepto a D: quod cum accepisset e arbor a b D ff2: in arborem magnam Vulg. **21** in farina a a² b: in farinam c ff2 q: in farinae mensuras e: in farinae mensuras tres D: in farinae mensuris tribus f fermentaretur totum a² (corr.) Aug.: fermentatum totum e **25** intrauerit f ff2 Vulg.: introierit D +et pulsare b D q Lucif. Faust. **26** coram te f ff2 Vulg.: in conspectu tuo D e **27** +nescio uos f Vulg.: om. uos b ff2 Iren. recedite c D: recede ff2: discedite e Vulg. Amb. (Ps. cxviii. 17) **29** recumbent b c D e ff2 q Iren.: discumbent a f: accumbent Vulg.

xiv. 23 compelle f Vulg.: compellere ff2: coge a D e intrent b ff2 q:

impleatur domus mea. *Explanat. Ps. xl. 12, 26. 26.* si quis uenit ad me et non odit patrem aut matrem et filios et fratres et sorores, etiam animam suam, non potest meus discipulus esse. **30.** hic uoluit aedificare et non potuit consummare. *Exposit. Euang. Lucae, viii. 146, 189.*

xv. 4. Quis ex uobis homo, qui habet centum oues, et si errauerit una ex illis, nonne dimittit nonaginta nouem in deserto et ibit ad illam quae errauit? *Exposit. Euang. Lucae, vii. 207.*

7. gaudium erit in caelis super uno peccatore paenitentiam agente quam in nonaginta et nouem iustis qui non indigent paenitentia. *Exposit. Ps. cxviii. v. 44.*

II. homo quidam habuit duos filios et dixit illi adolescentior: da mihi portionem substantiae. **13.** peregre profectus est in regionem longinquam. **14.** facta est fames per regionem illam. **15.** abiit itaque et haesit uni ciuium. **16.** et cupiebat reliquis implere uentrem suum. **17.** in se autem reuersus dixit: quantis panibus mercenarii patris mei abundant. **18.** pater, peccaui in caelum et coram te, **19.** iam non sum dignus uocari filius tuus: fac me sicut unum mercenariorum tuorum. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 213, 216, 217, 220, 224, 227, 228.*

21. pater, peccaui in caelum et coram te. *Exposit. Ps. cxviii. xv. 34.*

24. filius meus mortuus est, et reuixit: perierat et inuentus est. *Explanat. Ps. xxxvii. 10.*

31. tu mecum semper fuisti. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 242.*

xvi. 8. Filii huius saeculi prudentiores sunt quam filii lucis in hac generatione. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 9.*

intrare Vulg.: introire D f 26 aut filios Amb. B C L P aut fratres Amb. C.

xv. 4 errauerit una b c f ff2 q: perdidit unam Vulg. **7** paenitentiam agente a b c e f ff2 q: habente paenitentiam Vulg. in nonaginta b c: super nonaginta Vulg. **14** fames ualida Vulg.: om. ualida b ff2 **19** mercenarionem b c D q: ex mercenariis a e: de mercenariis Vulg. **24** mortuus erat Vulg.: mortuus fuerat a b c e.

9. facite uobis amicos de iniquo mamona, qui uos recipiant in aeterna tabernacula sua. 10. qui fidelis est in minimo et in maius fidelis est. 13. nemo seruus potest duobus dominis seruire. 16. lex autem et prophetae usque ad Iohannem. 18. omnis qui dimittit uxorem suam et ducit alteram moechatur: et qui dimissam a uiro ducit, moechatur. 19. homo autem quidam diues induebatur purpuram. *Exposit. Euang. Lucae*, Prolog. 4; ii. 68; vii. 122, 244; viii. 2, 13.

25. fili, recordare quia recepisti bona in uita tua et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolationem habet, tu uero cruciaris. 26. et in his omnibus inter uos et nos chaos magnum firmatum est, ut hi qui ueniunt hinc transire ad uos non possint neque inde huc transmeare. 31. si Moysen et prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis ad illos abierit credent. *Exposit. Ps.* cxviii. viii. 4, 53.

xvii. 3. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum. 4. si septies conuersus fuerit ad te, dimitte illi. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 21, 23.

5. adauge nobis fidem. *De Paenit.* 1, xi, 48.

6. si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori mori: eradicare et iactare in mare, et obaudiet uobis. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 28.

7. transi, recumbe. 8. para quod cenem et praecinge te et ministra mihi. 9. numquid gratiam habet seruus, si fecit quod imperatum est ei? *Exposit. Ps.* cxviii. xvi. 33.

10. serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. *De Viduis*, xii, 74.

xvi. 9 iniquo mamona a D Orig. [D τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ]: mamona iniquitatis b e f Iren. Vulg. [T.R. τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας] Clem. Bas.⁷ Aug.⁴ John Damascene Chrys.⁵ Theod. Method.: mamona iniustitiae Tert. tabernacula + sua b [Gk. P] Syr. Ethiop. Verss. 25 consolatur a f Vulg. cruciaris] adfigaris D: ueris e 26 ueniunt a b ff2 q Spec.: uolunt Vulg. 31 abierit c e q: surrexerit f: resurrexerit Vulg.

xvii. 5 adauge b f Vulg.: auge a: adde D: adice e Iren. 6 dicitis Amb. Lib. Vaticanae r68 (ix cent.) iactare] plantare a e: transfretare ff2: transplantare b f Vulg. 9 quae imperata sunt b e q Cyp.: praecepta sunt a D f: imperauerat Vulg.

21. regnum dei intra uos est. **27.** edebant enim et bibebant, uxores ducebant et nubebant. **31.** in illa hora qui fuerit in tecto et uassa eius in domo ne descendat tollere illa, et qui in agro similiter non redeat retro. **32.** memores estote uxoris Loth. **34.** in illa nocte erunt duo in lecto uno, unus adsumetur et alius relinquetur. **35.** duo in lecto uno et duae molentes et duo in agro, unus adsumetur et alter relinquetur. **36.** et respondentes dixerunt; ubi, domine? **37.** ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur aquilae. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 112; viii. 33, 37, 46, 54, 55.

xviii. 8. Tunc ueniens filius hominis numquid inueniet fidem super terram? **16.** sinite pueros uenire ad me et nolite eos uetare: talium est enim regnum dei. **18.** interrogauit autem quidam princeps dicens: magister bone, quid faciendo uitam aeternam possidebo? **19.** dixit autem ei Iesus: quid me dicis bonum? nemo bonus nisi solus deus. **20.** honora patrem et matrem. **25.** facilius camellum per foramen acus transire quam diuitem intrare in regnum. **28.** omnia reliquimus et secuti sumus te. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 57, 64, 70, 73; x. 19, 50.

29. nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut uxorem, aut filios propter regnum dei **30.** et non recipiet septies tantum in hoc tempore: in saeculo autem uenturo uitam aeternam possidebit. *De Virginibus*, I, xii, 64.

35. factum est autem cum adpropinquasset Hiericho, quidam caecus sedebat secus uiam. **43.** et confestim uidit, et sequebatur illum magnificans dominum. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 80, 83.

27 edebant a b D f Vulg.: manducabant e Iren. uxores ducebant et nubebant b: uxores ducebant et dabantur ad nuptias Vulg. **37** corpus a b D f: cadauer e Iren. congregabuntur b f ff2 Vulg.: colliguntur e: conueniunt a.

xviii. 8 super terram a b D Iren.: in terra e f Vulg. Cyp.₂ fidem Liber S. Gall. 96 Vulg.: pacem Amb. P **18** faciendo b ff2: faciam D: faciens Vulg. **25** intrare Vulg.: introire D e in regnum dei a b f ff2 Vulg.: caelorum Amb. C **28** reliquimus Cod. S. Gal. Turon: dimisimus Vulg. **30** septies tantum a b c e ff2 D Iren. Tycon. Cyp.₄ Aug. Bede: multo plura Vulg. [T.R. πολλαπλασιασious]: centuplum f Iren. + possidebit a b e ff2: om. Vulg. in saeculo uenturo a e f Vulg.: in saeculo futuro Jer. Mart.-Turon. **43** magnificans b f ff2 Vulg.: clarificans e: honorificans a: honorans D.

xix. 1. Et perambulabat in Hiericho. **2.** et ecce uir nomine Zachaeus. **3.** quia statura pusillus erat. **4.** quia illa parte erat transi-
 turus dominus. **8.** ecce dimidium bonorum meorum, domine, do
 pauperibus: et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum.
10. uenit itaque filius hominis saluum facere quod perierat. **23.**
 quare non dedisti pecuniam meam ad mensam? **29.** et factum est,
 cum adpropinquasset Bethphage et Bethaniam, ad montem qui
 uocatus oliueti, misit duos discipulos dicens: **30.** ite in castellum
 quod contra est, in quo introeuntes inuenietis pullum asinae alli-
 gatum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 209; viii. 82, 83, 86, 94; ix. 1;
De Cain, II, 4.

34. dominus operam eius desiderat. *Sermo Contr. Auxent.* 8.

40. si hi tacuerint, lapides clamabunt. *Exposit. Euang. Lucae*,
 viii. 15.

xx. 4. Baptismum Iohannis unde est, de caelo an ex hominibus?
9. uineam plantauit homo. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 23, 24.

13. quid faciam? mittam filium meum dilectissimum, forsitan
 hunc uerebuntur. *De Fide*, v, xvii, 215.

18. omnis qui super hunc lapidem ceciderit, conquassabitur,
 supra quem ceciderit autem, mundabit eum. *Explanat. Ps. xl. 28.*

23. quid me tentatis? **24.** ostendite mihi denarium: cuius
 imaginem et inscriptionem? respondentes dixerunt: Caesaris. et ait
 illis Iesus: **25.** reddite quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt dei,
 deo. **28.** si frater alicuius mortuus fuerit. **42.** dixit dominus domino
 meo. *Exposit. Euang. Lucae*, ix. 37; xi. 1.

xxi. 6. Non relinquatur lapis super lapidem qui non destruatur.
Exposit. Euang. Lucae, x. 6.

xix. 8 bonorum meorum a b f Vulg. Ambrst. Aug.,: ex bonis meis Iren.:
 rerum mearum Aug.,: ex substantia mea e Cyp.: substantiae Tert. pauperibus
 a b f Vulg.: egenis e **30** castellum e Vulg.: castellus D: uicum a pullum
 asinae c f ff2 q r Vulg. **34** operam eius desiderat c ff2 q: domino neces-
 sarius est a f: eum necessarium habet Vulg.

xx. 4 est e: erat a f Vulg. [Gk. ἦν] **13** dilectissimum q r: dilectum D f Vulg.:
 carissimum a c ff2: unicum e + cum hunc uiderint e f Vulg. [Gk. A R]: om.
 a c ff2 l (Rehdigeranus) q **18** emundabit Amb. (*Explanat. Ps. xl. 28*): com-
 minuet a D f ff2 Vulg.: commouet e: conteret Aug. **24** at ille ait illis f: et
 ait illis Vulg.: qui dicit a.

8. uidete ne seducamini: multi enim uenient in nomine meo, dicentes quia ego sum Christus. *De Fide*, v, xvi, 207.

20. cum uideritis circumdari ab exercitu Hierusalem. 23. uae illis quae in utero habent et ubera dant in illis diebus. 25. et erunt signa in sole et luna et stellis. 26. nam uirtutes in caelo commouebuntur, 27. et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus. 29. uidete ficulneam et omnes arbores: 30. cum producunt ex se fructum, scitis quia prope est aestas. 33. caelum et terra transibunt. 34. caute ne grauetur cor uestrum in uino et crapula. *Exposit. Euang. Lucae*, x, 15, 22, 24, 36, 38, 44, 49.

xxii. 10. Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem, occurret uobis homo amphoram aquae portans. *Exposit. Euang. Lucae*, x, 46.

15. desiderio desiderauit manducare hoc pascha uobiscum. 27. ego autem sum in medio uestrum. *Explanat. Ps. i.* 35; xxxvii. 38.

29. et ego quidem dispono uobis, sicut disposuit mihi pater regnum. *Exposit. Euang. Lucae*, x, 49.

31. Simon, ecce satanas expostulauit ut uentilet uos sicut triticum. 32. ego autem rogauit patrem meum, ut non deficiat fides tua. *Explanat. Ps. xliii.* 41.

36. qui habet sacculum tollat, similiter et peram: et qui non habet uendat tunicam suam et emat sibi gladium. 37. quoniam hoc quod scriptum est oportet impleri in me, quod et cum

xxi. 8 sum + Christus c e ff2 q S. Gal [*Gk. minusc. 157*]: om. a f Vulg. 20 ab exercitu circumdari Amb. F O V 23 in utero habent et qui ubera dant e ff2 q Codd. Egerton S. Gal. Turon.: pregnantibus et lactantibus a: pregnantibus et nutrientibus f Vulg. 26 in caelo a c ff2 D Cod. I (Rehdigeranus): caelorum f Vulg. [T.R. τῶν οὐρανῶν] mouebuntur a f ff2 Vulg. 27 in nubibus c e f ff2 Tert.: in nube a Vulg. 33 transibunt f Vulg.: transiet a: transient b 34 caute Jer. Leo Mag.: attendite a b D f Vulg. corda uestra a b f Vulg. Gk.

xxii. 10 introeuntibus b f Vulg.: intrantibus a 31 postulauit a e Cyp.: expetiuit b f Vulg. Hil. Amb. (*De Interpell. Iob*, iii, 5) ut uentilet b e f ff2 q Hil.: ut uexaret Cyp. Aug.: ut cerneret D Tert.: ut cribraret a Vulg. triticum a b c D e f ff2 32 rogauit pro te a b f ff2 Vulg.: pro te a b f ff2 Vulg. Gk. Amb. (*De Interpell. Iob*, iii, 5; *De Fide*, iv, v, 57) 36 tunicam ff2 Vulg.: uestimentum b r: +sibi Cod. S. Gal. Turon. 37 iniustus a Vulg.: iniquus D ff2 g2 Tert.: sceleratis b 42 si possibile est Cod. Fuld. Aug.: si uis

iniustus deputatus est. **42.** pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc. **48.** Iuda, osculo filium hominis tradis? **54.** Petrus uero sequebatur a longe. **57.** non noui illum. **61.** ter me negabis. **67.** si uobis dixero, non creditis mihi. **68.** si uos interrogauero non respondebitis mihi. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 53, 55, 56, 63, 72, 74, 87, 98.

69. ex hoc autem erit filius hominis sedens ad dexteram uirtutis dei. *Explanat. Ps. xx.* 19.

xxiii. 21. Crucifige, crucifige eum. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 6.

29. beatae steriles, et uentres qui non genuerunt. *De Virginibus*, I, vi, 26.

30. cadite super nos, et collibus: operite nos. *De Spirit. Sanct.* II, ii, 22.

34. pater, dimitte illis peccatum, quia nesciunt quid faciunt. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 77.

42. memento mei, domine, cum ueneris in regnum tuum.

43. respondit dominus: amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. *Explanat. Ps. xxxviii.* 18.

46. in manus tuas, domine, commendo spiritum meum. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 126.

53. posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus erat. *Explanat. Ps. xliii.* 86.

xxiv. I. Mane autem sabbati uenerunt ualde tempore ad monumentum. **5.** uiuentem cum mortuis quaeris? *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 86; x. 147.

31. aperti sunt oculi eorum et cognouerunt eum. **32.** nonne cor a b c e ff2 Vulg. [T.R. εἰ βούλει] transfer a b f ff2 Vulg. Tert. Orig. Dion. Alex. Apost. Const. Syr. Arm. Verss.: transeat Cod. I (Rehdigeranus) Aug.: Boh. Sah. Syr. read 'let this cup pass' **69** ex hoc Vulg.: a modo a c D ad dexteram a c e D f: a dextris Vulg.

xxiii. 34 dimitte c e f ff2 r Vulg.: remitte Iren.: ne statuas hoc peccatum Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, x. 62, 113) non enim sciunt quid faciunt e f Iren. Vulg.: om. a b: ignorant enim I (Rehdigeranus) **42** in regnum tuum c e f ff2 Vulg. [Codd. B L]: in regno tuo a b q [T.R. Codd. A C R S ἐν τῇ βασιλείᾳ σου] Orig., Euseb. **46** domine] pater Vulg. T.R.

xxiv. I una autem sabbati ualde diluculo f Vulg.: una autem sabbati uenerunt ualde tempore b: prima autem die sabbatorum uenerunt ante lucem ualde a

nostrum ardebat in nobis, cum aperiret nobis scripturas? *Exposit. Ps. cxviii. xvii. 23, 29.*

35. et quomodo cognouerunt eum in fractione panis. **36.** dum haec autem loquuntur, ipse stetit in medio eorum et dixit his: pax uobis: ego sum, nolite timere. **37.** conturbati quoque et conterriti existimabant se spiritum uidere. **45.** aperuit illis sensum ut intellexerent ea quae scripta sunt. *Exposit. Euang. Lucae, x. 172, 173.*

49. et ego mitto promissa patris mei in uos: uos autem sedete in ciuitate quousque induamini uirtute ex alto. *De Spir. Sanct. II, ii, 22.*

EVANGELIVM SECVDNDVM IOHANNEM

i. I. In principio erat uerbum, et uerbum erat apud deum, et deus erat uerbum. **2.** hoc erat in principio apud deum. *Exposit. Euang. Lucae, x. 118.*

3. omnia per ipsum facta sunt: et sine ipso factum est nihil quod factum est, in ipso uita erat. **5.** et lux in tenebris lucet. *Explanat. Ps. xxxvi. 32, 35.*

9. erat lux uera, quae inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. **10.** in sua propria uenit. **14.** uerbum caro factum est, et habitauit in nobis. *Exposit. Euang. Lucae, i. 5; ii. 12, 40.*

16. quoniam nos omnes de plenitudine eius accepimus, et gratiam pro gratia. *Explanat. Ps. xlvi. 23; De Fide, IV, xi, 150.*

17. quia lex per Moysen data est, gratia autem et ueritas per Iesum Christum facta est. *De Myst. III, 13.*

35 quomodo b f Vulg.: quemadmodum Iren.: sicut a **36** et dum haec loquuntur a: + illi b: haec autem illis loquentibus f ipse a b D e ff2: ipse Iesus f: ipse autem Iesus S. Gat. Turon.: Iesus Vulg. T.R.: om. Gk. B D L S: om. et dixit . . . timere a b D ff2 s Tert. Amb. M uobiscum Amb. F O V **37** existimabant b f ff2 Vulg.: putabant a: putauerunt c **45** ut intellexerent b f ff2 Vulg.: ad intellegendum a ea quae scripta sunt b ff2 q: scripturas f Vulg. **49** mitto b f ff2 Vulg.: mittam a promissa b ff2: promissum f Vulg.: reppromissum a S. Gat. Turon.

i. I uerbum a b e f Spec.₂ Iren. Vulg.: sermo Tert. Cyp. **3** in ipso uita est a b e f ff2 [Codd. D S] Orig. Aug. Hil.₂ Cyp.: erat c f Codd. Fuld. Amiat. T.R. Vulg. **5** lux a b e f Iren.: lumen Iren.₁ Cyp. in tenebris lucet a f Iren.₂ Vulg.: lucet in tenebris b e Cyp. **9** in hunc mundum a b c e f ff2 Tert. Cyp. Hil. Aug.: in mundum Vulg.

18. unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. 22. quid dicis de te ipso? 23. ego uox clamantis in deserto. 27. post me uenit uir, qui ante me factus est. 29. ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi: 30. hic est de quo dixi: qui post me uenit ante me factus est, quia prior me erat. 32. uidi spiritum descendentem sicut columbam et manentem super eum. 33. nesciebam eum, sed qui misit me baptizare ipse dixit: supra quem uides spiritum sanctum descendentem de caelo. 34. uidi et testimonium perhibui quoniam hic est electus dei. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 25; ii. 40, 73; iii. 24; v. 93; vii. 87.

43. sequere me. 45. quem scripsit Moyses in lege et prophetae inuenimus Iesum filium Ioseph qui est a Nazareth. 46. ueni et uide. *Exposit. Ps. cxviii. iii. 41.*

47. ecce uere Israheliten, in quo dolus non est. 48. cum esses sub arbore ficu, uidi te. 49. rabbi, tu es filius dei, tu es rex Israhel. 51. et uidebitis angelos descendentes et ascendentes ad filium hominis. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 18; viii. 68, 90.

ii. 3. Vinum non habent, fili. 4. respondit Iesus: quid mihi et tibi est, mulier? nondum uenit hora mea. 5. quodcunque dixerit uobis facite. 17. zelus domus tuae conrodit me. 19. soluite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 26, 38.*

18 unigenitus filius b e f Iren.₁ Tert. Vulg.: unigenitus filius dei Iren.₁: unigenitus deus Iren.₁: unicus filius solus a qui in sinu patris b c e f Iren.₃ Tert.₁: sinum patris a Tert.₂ enarrauit a b Iren.₂ Vulg.: narrauit e f: disseruit Tert.₂: exposuit Tert.₁ 29 ecce agnus dei, ecce qui a b Cyp. Amb. (*Explanat. Ps. xxxix. 14; Exposit. Ps. cxviii. v. 5; Ep. LXXXV, 6*) tollit a b e f Vulg.: aufert Iren. Cyp. peccatum a b f Iren. Vulg.: peccata e Cyp. 30 est de quo dixi e Vulg.: erat de quo dicebam Iren. 32 manentem b e [Cod. S] Amb. (*De Myst. iv*) Jer. Chrys.: mansit a f ff2 Vulg. T.R. Amb. (*Ep. xli, 21*) 33 om. sanctum a b f ff2 Vulg. Gk. 34 electus dei e ff2 [Gk. S] Syr. Vers.: dei filius electus b: electus filius dei a: filius dei Vulg. 48 sub arbore ficu e ff2 q: sub arbore ficulnea b: sub ficulnea f: sub ficu Vulg. 49 filius Amb. P^{mag}: om. L 51 ad filium b e q: supra filium f Vulg.

ii. 3 Vinum non habent a b f ff2 Vulg.: cum defecisset uinum q + fili e ff2 l (Rehdigeranus) 17 conrodit] comedit a b f Vulg. 19 soluite a b Spec. Vulg. Aug.: destruite f: diruite Tert.: euertite Tert. resuscitabo a b Spec. Aug.₆: suscitabo Amb. M N T P Q Aug.₆: excitabo e f Vulg. Cyp: aedificabo Cassiod.

iii. 5. Amen, amen, dico tibi, nisi quis renatus fuerit per aquam et spiritum non potest introire in regnum dei. *Explanat. Ps. xc. 18; xl. 36.*

6. quod autem est ex carne, caro est, quia de carne natum est, de spiritu spiritus est: quia deus spiritus est. *De Spir. Sanct. III, x, 63.*

16. quia sic dilexit deus hunc mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat uitam aeternam. *De Paenit. XI, 148.*

17. ut saluetur mundus per ipsum. *Exposit. Euang. Lucae, x. 96.*

18. qui credit in me non iudicatur: qui autem non credit iam iudicatus est: quia non credidit in nomine unigeniti filii dei.

19. hoc autem est iudicium, quia uenit lux in hunc mundum et dilexerunt magis homines tenebras quam lucem, erant enim mala ipsorum opera. **21.** qui autem facit ueritatem uenit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. *Explanat. Ps. i. 51; xxxvi. 35.*

30. illum oportet crescere, me autem minorari. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 81.*

36. qui credit in filium, habet uitam aeternam; qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira dei manet super eum. *De Paenit. I, xi, 53.*

iii. 5 spiritu b f Vulg.: spiritu sancto a ff2 Spec. Aug. (*Ep. cclxv*) Vigil. Chromat. Gelas. (*Ep. vii*) **5** introire f ff2 Vulg. Cyp. Aug.: intrare a r in regnum dei b Vulg. [τοῦ θεοῦ]: om. dei a f: in regnum caelorum e [Gk. Σ^1 τῶν οὐρανῶν] Hipp. Euseb. Apost. Const. Clem. Chrys.₃ Orig. Tert. **6** ex spiritu spiritus est b e f q Vulg. Cyp. Hil. Aug. + quia deus spiritus est a e ff2 Spec. Tert. Cyp. Aug. Hil. Old Syr. Vers. **16** hunc mundum a q Spec.: mundum Vulg. unigenitum ff2 Vulg.: unicum a b D e q Spec. mitteret ff2 **18** qui credit in me Iren. Hil. Orig.: qui credit in eum [εἰς αὐτόν] a b D e f Spec. Vulg. Lucif.: in ipsum ff2 iudicatur a e ff2 Vulg. Spec. Iren. Tert. Lucif.: iudicabitur b d credit Amb. A C **19** dilexerunt homines magis D f Vulg. Iren.: dilexerunt homines potius a b ff2 q Lucif. lucem a D e f Vulg. Iren. Cyp.₂ Lucif.: lumen b **21** sunt facta f Vulg.: sunt operata D e: sunt operatae b **36** incredulus c Vulg.: qui non credit b D f ff2 q r Aug. Iren.: in dicto b: audiens est filii a: non obaudierit filio e non uidebit a b f ff2 Ignat. Apost. Const. Bas. Iren. Tert. Cyp. [οὐκ ὄφεται]: non habet Iren. [Gk. Σ^1 ἔχει] D Cod. Fossat. Bas. Chrys. Theod. Aug. manet a c f ff2 Vulg. Armen. Vers. [T.R. μένει]: manebit e g 1, 2 Cyp.: permanebit b [Gk. M μένει] Bas. Cyr. Chrys. Syr. Copt. Eth. Verss.

iv. 13. Qui biberit de aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum. **18.** quinque enim uiros habuisti. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 22; viii. 38.

22. quia salus ex Iudaeis est. **23.** ueniet hora, et nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem. nam est quando ueri adoratores adorabunt patrem in spiritu et ueritate. **24.** nam et pater tales quaerit qui adorent eum. spiritus est deus: et eos qui adorant eum, in spiritu et ueritate in semetipso. *De Fide* v, iv, 51; 52.

34. meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui me misit. **50.** uade, filius tuus uiuit. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 72; v. 84.

v. 4. Angelus domini descendebat secundum tempus in natatoriam, et mouebatur aqua: et qui prior descendisset in natatoriam post commotionem aquae, sanus fiebat a languore quocumque tenebatur. *De Myst.* iv, 22.

17. pater meus usque modo operatur et ego operor. **19.** quae ego, inquit, opera facio et ille facit. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 7; vii. 173.

23. honorificent filium, sicut honorificant patrem. qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. **25.** uenit hora quando audient mortui uocem filii dei: et qui audierint uiuent. **26.** sicut enim pater uitam habet in semetipso: sic dedit et filio uitam habere in semetipso. *De Fide*, iv, xvi, 133; *Explanat. Ps.* i. 154.

35. ille erat lucerna ardens et inluminans. *Exposit. Ps.* cxviii. xiv. 8.

iv. 13 dabo a ff2 Vulg.: dederō b e f q **23** ueniet a e ff2 q: uenit b c D
Vulg.

v. 4 om. domini b e ff2 Codd. Cauensis Tolet. Book of Mulling cata tempus e natatoriam a b ff2 Cod. Egerton: piscinam c Sixt. Clem. Edd. Vulg. Aug. mouebat aqua a b ff2: turbabat aquam e Chrys. descendisset e ff2 Codd. Bern. Tolet. Sixt. Clem. Edd. Book of Mulling: descendebat a b ff2 Chrys. post commotionem aquae Chrys.: post turbationem aquae e sanus fiebat a b ff2 Sixt. Clem. Edd. Vulg.: sanus efficiebatur e Cod. Bern.: sanitatem consequebatur Chrys. a languore quocumque tenebatur Cod. Bern. Book of Mulling: om. Amb. (*De Spir. Sanct.* 1, 7): a quacunq̄ detinebatur infirmitate c ff2 Sixt. Clem. Edd. Vulg.: de quacunq̄ tentus fuisset infirmitate e **25** hora + et nunc est [T.R. καὶ νῦν ἐστὶν] ff2 Vulg.: om. a b [Gk. S] Tert.₂ **26** pater habet uitam Vulg.: pater uiuens D in semetipso Vulg.: in se a b D e.

37. neque speciem eius uidistis. **38.** ad hoc descendi de caelo, non ut faciam uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui me misit. *De Myst.* iv, 25.

vi. 6. Hoc autem dicebat tentans eos: sciebat enim quid facturus esset. **31.** panem de caelis dedit eis manducare. *Exposit. Ps.* cxviii. x. 27, 28.

39. haec est autem uoluntas eius qui misit me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo: sed resuscitem illud in nouissimo die. *De Excessu Frat. sui Sat.* II, 89.

44. nemo uenit ad me nisi pater meus, qui misit me, adtraxerit eum. **51.** ego sum panis. *Exposit. Euang. Lucae,* vi. 67, 97.

53. nisi manducaueritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non habebitis uitam aeternam. *De Paradiso,* ix, 42.

55. caro mea uere est esca et sanguis meus uere est potus. **69.** domine, ad quem ibimus? uerba uitae aeternae habes: et nos credimus. *Exposit. Euang. Lucae,* viii. 8, 56.

vii. 6. Tempus nondum aduenit. *Exposit. Ps.* cxviii. xix. 17.

16. mea doctrina non est mea sed eius qui me misit. *Explanat. Ps.* xliii. 10.

23. mihi irascimini, qui totum hominem saluum feci in sabbato? *Exposit. Euang. Lucae,* v. 39.

37. si quis sitit, ueniat ad me et bibat. **38.** qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. **39.** hoc autem dicebat de spiritu quem incipiebant accipere qui credituri erant in eum. *Explanat. Ps.* xxxvi. 61.

52. hic panis quem ego dabo caro mea est. *De Fide,* II, ix, 78.

viii. 10. Remansit solus Iesus et eleuans caput ad mulierem ait:

vi. 39 me+ patris Gk. Cod. E Vulg.: om. patris b D e f q with Gk. MSS. A B D L S Ath. Chrys. Cyr. Aug. **44** adtraxerit a b D ff2: traxerit Vulg. **53** manducaueritis ff2 Vulg.: ederitis b e q aeternam [αἰώνιον Gk. Cod. S: om. T.R.] Cod. Hubert. Aug. Cassiod. Chrys.₁ **55** esca a b D e q: cibus ff2 Vulg.

vii. 23 irascimini a b D q: indignamini ff2 Vulg. saluum b e f Aug.: sanum Vulg. **38** dixit Amb. B Vulg.

viii. 10 cum adleuasset autem caput Iesus dixit ei e: erigens autem se Iesus dixit mulieri D: cumque se erexisset Iesus c ff2: dixit ad eam e ff2 qui accusabant [Gk. E] Clem. Vulg. Copt. Eth. Verss.: qui te accusant Cod. Forojuliensis: ubi

ubi sunt qui te accusabant? nemo te lapidauit? **II.** et illa respondit: nemo. dixit ei Iesus: nec ego te damnabo: uade, et amodo ne pecces. *Ep.* xxv, 7.

12. ego sum lux mundi: qui me secutus fuerit, non ibit in tenebris, sed habebit lumen uitae. *Amb. Council of Aquileia* (Migne, *P.L.* lxxii, 454).

14. et si ego testimonium perhibeo de me, uerum est testimonium meum. *De Fide*, x, 124.

25. tu quis es? respondit: principium, quod et loquor uobis. *Exposit. Euang. Lucae*, x, 112.

29. solus non sum, sed ego, et qui misit me pater. *De Fide*, II, xi, 98.

31. si manseritis in uerbo meo **32.** cognoscetis ueritatem, et ueritas liberabit uos. *Exposit. Ps.* cxviii. x, 27.

40. quod me quaeritis interficere, hominem. *De Fide*, v, xv, 186.

44. uos ex patre diabolo estis. **56.** Abraham diem meum uidit et gauisus est. *Exposit. Euang. Lucae*, i, 6; x, 102.

58. ante Abraham, inquit, ego sum. *De Fide*, III, ix, 60.

ix. 4. Veniet nox, quando nemo potest operari. **5.** cum in hoc mundo sum, lux huius mundi sum. *Exposit. Ps.* cxviii. vii, 33.

x. 9. Per me si quis introierit saluabitur. **II.** pastor bonus animam suam ponit pro ouibus suis. *Explanat. Ps.* ii, 24, 30.

sunt accusatores tui Gelas. 1: qui te perduxerunt ff2 nemo te lapidauit ff2: nemo te condemnauit D Cod. Amiat. Vulg. Aug.: iudicauit e **II** et illa respondens dixit ff2: respondit illa Aug.: et illa dixit illi D: + domine Gk. Vulg. Lat. MSS. dixit ei Iesus c e ff2 g2 [Gk. U Tischendorfianus iii, Bodl.]: dixit autem Iesus Cod. Amiat. Vulg.: et ille dixit D: et ait ad illum Cod. Fossat. damnabo ff2 [Gk. E F G K]: condemnabo c Codd. Amiat. Fossat. Aug. Jer. Mart-Tauron.: contempno D e Cod. Egerton. amodo Jer.: ex hoc iam c D ff2 r: amplius iam Cod. Amiat. Vulg.: deinceps Aug. (*De Sermon. in Mont.* I, 16): deinceps iam Aug. (*In Iohann. Euang. Tract.* xxxiii, 6) ulterius iam Gelas. 1 **12** lux mundi f Vulg.: lux huius mundi a b: lumen saeculi e Cyp. **25** principium f ff2 q Vulg.: initium a c Amb. (*Exaem.* I, 6; 29) pater f q: om. Vulg. Gk. **31** manseritis a c f Vulg. Jer., Aug., 4: permanseritis b D Cyp. Jer., **58** ante Abraham a b D: ante quam Abraham fieret f Vulg.: ante quam Abraham erat Iren.

ix. 5 in hoc mundo a b: in mundo Vulg.: saeculo D e.

x. II ponit a e f Tert. Cyp. Lucif. Lat. Vulg. pro ouibus a c D f Vulg.: + suis b c ff2: om. Vulg.

18. potestatem habeo ponendi animam meam: et potestatem habeo iterum sumendi eam. hoc mandatum accepi a patre meo. *De Bon. Mort.* x, 43; *De Fide*, v, x, 130.

29. nemo potest rapere de manu dei: **30.** ego et pater unum sumus. *Explanat. Ps.* xx. 33; *Exposit. Ps.* cxviii. ii. 12, 22.

xi. 26. Non morietur in aeternum. **38.** nam cum uenisset ad monumentum Lazari et dixisset: **39.** tollite lapidem, ait Martha: iam faetet, quatrimum enim habet. **40.** nonne dixi tibi, quia si crederis uidebis gloriam dei? *Explanat. Ps.* xxxviii. 58; xxxix. 19.

41. pater, gratias ago tibi, quia audisti me. **42.** et ego sciebam quia semper me audis; sed propter turbam quae circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti. *De Fide*, iv, vi, 69.

xii. 5. Potest enim uenundari trecentis denariis et dari pauperibus. *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 30.

19. ecce mundus totus post eum abiit. **24.** nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum offert. *Explanat. Ps.* xl. 15; xliii. 16.

28. et clarificamini, et iterum clarificabo. **29.** tonitruum factum est illi. *De Fide*, II, xv, 131.

32. cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum. *Exposit. Ps.* cxviii. xii. 22.

35. ambulate, dum lucem habetis. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 223.

44. qui in me credit, non credit in me, sed in eum qui me misit.

18 om. iterum e ff2 eam] animam meam g Cod. Tolet. *Gk. cursive* Evan 157 (Rome, Vat. Urb. 2, xii cent.) Aug. Novat. Hil.₂

xi. 39 faetet Codd. Amiat. Rushworth. Tolet.: fetet Amb. A B D E F Vulg.: quatrimum enim habet b c ff2: quatrimum enim est Vulg.: quatrimum Amb. B C Codd. Mart.-Turon. Tolet.: quarta dies est enim e **40** gloriam Vulg.: maiestatem a: claritatem ff2 **42** turbam a b Cod. Egerton.: populum f Vulg.

xii. 5 pauperibus a b c D e f ff2 r: egenis Vulg. **24** tritici a b c D e f ff2: frumenti Vulg. affert Cod. Fuld. and other Vulg. MSS.: afferet Amb. B C: adfert Vulg. **28** clarificauit b f ff2 Vulg. clarificabo b ff2 Vulg.: glorificabo D: honorificabo a e **32** cum a e ff2 [Gk. ὅτων Euang. 157 254 Eust. 48 Bodleian misc. 3] [T.R. ἔδν] Orig. Ath. Bas. Ambrst. Leo₁ omnia [Gk. πάντα D S¹ 56 Linc. Coll. Oxford, no. 18] Vulg. Iren. Aug. om. ipsum a b D e f r Aug.

45. et qui uidet me, uidet eum qui me misit. 46. ego lux in hunc mundum ueni: ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

47. et si quis audierit sermonem meum et custodierit eum, ego non iudico eum. *De Paenit.* I, xii, 54; 55.

49. sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit. 50. sicut dixit mihi pater ita loquor. *De Fide*, v, x, 131; xi, 33.

xiii.7. Quod ego facio tu nescis, cognosces postea. *De Spir. Sanct.* I, Prolog. 15.

8. non lauas mihi pedes in aeternum. si non lauero tibi pedes, non habetis partem meam. 9. domine, non tantum pedes, inquit, sed et manus et caput. 10. qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus. *De Myst.* vi, 31.

13. uos uocatis me magistrum et dominum: et bene dicitur: 14. quanto magis et uos debebitis lauare pedes inuicem uobis. *De Fide*, iv, v, 37; *De Myst.* vi, 33.

18. qui manducat mecum panem leuauit super me calcaneum. *Explanat. Ps.* xl. 24.

27. quod facis, fac celerius. *Exposit. Ps.* cxviii. i. 18.

31. clarificatus est filius hominis: et deus clarificatus est in eo, et deus clarificauit eum. 33. adhuc modicum uobiscum sum. *De Fide*, v, viii, 113.

37. domine, quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 8.

xiv. 2. In domo patris mei mansiones multae sunt. 3. si abiero et praeparauero uobis locum, iterum uenio ad uos et arcessiam uos ad me ipsum: ut ubi ego sum et uos sitis. 4. et quo uado scitis et

46 lux Vulg.: lumen a D e in hunc mundum a b e f: saeculum Aug. 47 custodierit [φυλάξῃ Gk. A B D K L S] Vulg.: crediderit [T.R. πιστεύσῃ also Codd. E F G H M] f q om. non a b e f ff2 Cod. Fossat. [Gk. D].

xiii.7 cognosces b c ff2: scies Vulg. 8 lauas b e: lauabis Vulg. 10 non indiget Vulg.: non habet necesse Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, viii. 78) 14 quanto magis a D ff2 Spec.: om. Vulg. inuicem D q: aliorum e: alter alterius ff2 Vulg. 18 manducat f Vulg.: edit a b: edebat D 27 celerius a b f ff2: citius Vulg. 31 clarificatus b f ff2 Vulg.: honorificatus a q: glorificatus D e.

xiv. 2 in domo patris mei a b D e f Vulg.: apud patrem Iren. Tert., arcessiam q: accessio b e ff2: accipiam Vulg.

uiam scitis. **6.** ego sum uia et ueritas et uita: nemo uenit ad patrem, nisi per me. **9.** qui me uidet, uidet et patrem meum. **10.** ego in patre et pater in me. *Explanat. Ps. i. 57; xxxv. 22; xxxviii. 17; xliii. 32.*

12. qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciat: et maiora his facietis. *De Fide, III, xi, 91; De Paenit. I, vii, 34.*

16. rogabo patrem, et alium paraclitum dabit uobis, ut uobiscum sit in aeternum. **17.** spiritum ueritatis, quem hic mundus non potest accipere, quia non uidet eum nec cognoscit eum. **18.** non relinquam uos orfanos. *Exposit. Euang. Lucae, iv. 39.*

23. qui diligit me, sermonem meum seruabit, et pater meus diliget eum, et ad eum ueniemus, et mansionem aput eum faciemus. *De Spir. Sanct. I, xi, 121.*

27. pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis: non sicut mundus dat ego do uobis. *Exposit. Ps. cxviii. xvii. 14.*

28. quoniam pater maior me est. *De Spir. Sanct. v, xviii, 225*

30. uenit huius mundi princeps et in me inueniet nihil. *Exposit. Euang. Lucae, iv. 39.*

xv. 3. Iam uos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum uobis. *Exposit. Euang. Lucae, v. 5.*

7. si manseritis in me, et uerba mea in uobis manserint, quodcunque uolueritis petetis et fiet uobis. **10.** si praecepta mea seruaueritis manebitis in mea dilectione. *Explanat. Ps. xxxix. 20.*

9 uidit Amb. B C patrem meum c q: om. meum Vulg. **12** maiora his Amb. (Ep. xxii, 19) Novat. (De Trin. xxvii): maiora horum [μείζονα τούτων] a b f Vulg.: maiora eorum ff2 **16** paraclitum ff2: paracletum b f Vulg. Aug.: consolatorem r Hil. Jer. (In Esai. xi): aduocatum a c e q Spec. Tert. Hil. Nouat. maneat Vulg. **17** hic mundus a b f: mundus Vulg.: sacculum e **27** pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis a e f ff2 S. Gal. Turon. Vulg. Gk. Amb. (Exposit. Ps. cxviii. xxi. 20; Explanat. Ps. xxxvi. 22) Cyp. (De Cath. Eccl. Vnit. 24) Aug.₂ Lucif. Greg. Mag.: remitto e Cyp.: pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis b q Cod. Euang. Bigotianus Oxoniensis Amb. (Exposit. Ps. cxviii. 20; Explanat. Ps. xxxvi. 22) Cyp. (Test. III, 3) Opt.₄ Aug.₄ Ambrst. **30** huius mundi a b f ff2 Aug.₃: mundi huius Vulg.: saeculi huius e Aug. (De Serm. Dom. II, 47) in me inueniet nihil [Gk. curs. 360 1548 εὐρήσει οὐδέν] Ath. Bas. Cyr. Hil. Greg. Nyssa: non inueniet quicquam f: nihil habet inuenire a: non habet quicquam b c ff2 Vulg.: non habet in me e [T.R. οὐκ ἔχει οὐδέν].

xv. 10 praecepta a b ff2 Vulg.: mandata D e r: patris praecepta ff2 seruaueritis f ff2 Vulg.: seruaberitis b: custodieritis a dilectione b f Vulg.: caritate a

14. uos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio uobis.
15. iam non dico uos seruos. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 228.

16. quia propterea uos misi, ut uos eatis et fructum plurimum afferatis et fructus uester maneat. *Explanat. Ps.* xliiii. 39.

22. si non uenissem, et locutus non fuisset his, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

23. qui me odit, et patrem meum odit. *De Fide*, iv, ii, 26.

26. cum uenerit autem paracletus, quem ego mittam uobis a patre meo, spiritus ueritatis qui a patre meo procedit, ille testimonium perhibebit de me. *Explanat. Ps.* lxi. 9.

xvi. 7. Cum autem abiero, mittam paracletum ad uos. **8.** et ille ueniens arguet mundum de peccato, et de iustitia, et de iudicio. **12.** adhuc multa habeo uobis dicere: sed non potestis illa portare modo. **13.** cum autem uenerit ille spiritus ueritatis, deducet uos in omnem ueritatem. **14.** ille me clarificabit quia de meo accipiet, et annuntiabit uobis. **15.** omnia quaecumque habet pater, mea sunt; propterea dixi: de meo accipiet, et annuntiabit uobis. *De Spir. Sanct.* II, xi, 118; III, vi, 35; xiv, 98.

21. mulier cum parturit tristitiam habet, quia uenit dies eius: cum autem peperit puerum, iam non meminit tristitiae propter gaudium, quia natus est homo in hoc mundo. *Explanat. Ps.* xlvii. 10.

14 praecipio a b f ff2 Vulg.: mando D e q r Cyp. **16** + plurimum [Cod. A πολὺν καρπὸν] adferatis Vulg.: feratis q: fructificetis a c ff2 r [T.R. om. πολὺν]
26 paraclitus Amb. A C Codd. Armach. Egerton. Rushworth. Tolet.: paraclytus Amb. P Codd. Cau. Hubert. Oxon. uobis a patre meo] + meo a b c D ff2 Spec. [Gk. Cod. A¹]: om. meo Amb. (*De Spir. Sanct.* III, i, 8) Vulg. [T.R. om. μου] perhibebit f ff2 Vulg.: testis erit e: testificabitur a q.

xvi. 8 mundum a b f ff2 Vulg.: saeculum e **13** deducet a b ff2 [T.R. ὀδηγήσει ὑμᾶς]: ducet Tert.: inducet e: introducet Fulgent.: diriget D q r Hil. Novat. Maximinus ap. Aug.: praebet Victorin.: disseret Spec. in omnem ueritatem a f e Spec. Orig. Hil. Novat. Tert. Bas. Epiph. Chrys. Theod. Fulgent.: in ueritate omni b c D ff2 Cyr. Victorin. [Gk. Codd. D L S W (Freer)] Keridethi: docebit uos omnem ueritatem Vulg. Aug. (*De Ciuit. Dei*, xi, 31; *De Trin.* I, 18) διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν Cyril of Jerusalem (*Cat.* xvii, 11) Euseb. **14** clarificabit Vulg.: clarificauit b e ff2: glorificauit D c: honorificauit a q **21** parturit a q: parit Vulg. dies a b c D e ff2: hora Vulg. puerum Vulg.: infantem D q tristitiae c D: pressurae ff2 Vulg.: tribulationis a f in hunc mundum a b c D ff2: in mundum Vulg.: saeculum e

22. et uos modo quidem tristitiam habetis: iterum autem uidebo uos et gaudebit cor uestrum. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 23.

23. amen, amen, dico uobis: si quid petieritis a patre in nomine meo, dabit uobis. **27.** ipse enim pater diligit uos, quia uos me diligitis. **32.** ecce uenit hora, ut dispergamini unusquisque in sua et me solum relinquatis, sed non sum solus quoniam pater mecum est. *Explanat. Ps. xxxviii. 9; xl. 36.*

xvii. 1. Pater, uenit hora. *Exposit. Ps. cxviii. xix. 17.*

3. haec est autem uita aeterna: ut cognoscant te solum uerum deum. **6.** nomen tuum manifestavi hominibus, quos dedisti mihi. **14.** de hoc mundo non sunt, sicut ego non sum de hoc mundo. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 13; x. 3; *Exposit. Ps. cxviii. xiv. 3.*

17. pater, sanctifica eos in ueritate. **19.** et ego memetipsum sanctifico pro ipsis. *De Spir. Sanct. III, iv, 25; De Fide, II, ix, 78.*

22. ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 4, 40.

24. uolo ut ubi ego sum, et illi sint mecum. *Exposit. Ps. cxviii. iii. 28.*

xviii. 1. Haec cum dixisset Iesus, cum discipulis suis transibat trans torrentem cedri, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse cum discipulis suis. *Exposit. Euang. Lucae*, iv. 13.

6. abierunt retrorsum et ceciderunt in terram. **8.** si me quaeritis, sinite hos abire. **9.** ut impleatur sermo quem dixit Iesus: quia non perdi ex ipsis quenquam praeter unum. *Explanat. Ps. xl. 30; lxi. 20.*

14. expedit unum hominem mori pro populo. **23.** si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me caedis? *Exposit. Ps. cxviii. xx. 19, 35.*

23 a patre b c ff2 S. Gat. Tur.: patrem Vulg. **27** diligit b D e f: amat ff2 Vulg. diligitis b f: dilexistis D e: amatis c **32** ueniet Vulg.: ueniet a f q in sua D ff2 q: in sua regione a b: in propria Vulg.

xvii. 14 hoc mundo a c D f q: mundo ff2 Vulg. om. sicut...mundo b c D e **22** om. sumus D e [Gk. Codd. B C D L S] **24** sum ego Amb. O.

xviii. 1 cedri a b D: caedrum e: cedron Amb. L: caedron Codd. Egerton. Hubert. Oxon.

36. regnum meum non est de hoc mundo. **37.** tu dicis quia ego rex sum. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 43, 44.

xix. 10. Potestatem habeo dimittendi te et potestatem habeo crucifigendi te. **11.** non habeas potestatem aduersum me ullam, nisi data tibi esset desuper. **15.** tolle, tolle, crucifige eum. *Exposit. Ps. cxviii. xii. 19; xx. 38.*

19. Iesus Nazarenus rex Iudaeorum. **26.** mulier, ecce filius tuus. **27.** ecce mater tua. ex illa hora susceptam eam discipulus in sua. **30.** consummata sunt, inquit, omnia.

35. et uerum testimonium eius. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 4; x. 112, 125, 171.

xx. 1. Vna autem sabbati uenit Maria Magdalena prima luce ad monumentum, cum adhuc esset obscurum, et uidit lapidem amotum ab ostio. *Explanat. Ps. xlv. 4.*

14. conuersa est retrorsum et uidit Iesum stantem: et non sciebat quia Iesus est. **15.** dicit ei Iesus: mulier. **17.** noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum. **20.** et gauisi sunt discipuli uiso domino. **21.** dicit ergo his iterum: pax uobiscum: sicut misit me pater, et ego mitto uos. **22.** et cum hoc dixisset insufflauit his et dixit: accipite spiritum sanctum: **23.** quorum remisistis peccata, remittentur, et quorum detinueritis, detenta erunt. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 147, 160, 161, 171; *De Paenit. 1, ii, 8.*

xix. 10 dimittendi a ff2: dimittere Vulg. crucifigendi a ff2: crucifigere Vulg. **11** data a b e f ff2 Cyp.: datum c q Iren. Vulg. **15** crucifige Vulg. Gk.: crucifige, crucifige Amb. N **27** suscepit r (Cod. Usserianus): acceperit ff2: accepit Vulg. **30** omnia consummata sunt Cod. Sangallensis: consummatum est Vulg.

xx. 1 Vna autem sabbati a b ff2 Vulg.: die autem prima sabbati f: postera autem die c: postridie e mane cum adhuc tenebrae essent f Vulg. Amb. (*Exposit. Ps. xlv. 2*): cum adhuc tenebrae essent a b lapidem reuolutum ab ostio monumenti f: ostio monumenti D r [Gk. S T.R. om. ἀπὸ τῆς θύρας]: lapidem sublatum de monumento a b Vulg. [b Vulg.: a monumento] **14** retrorsum b f Vulg.: retro a uidit c Aug.: uidet a b D e f ff2 Vulg. **21** dicit a b: dixit f Vulg.: ait e **23** detinueritis, detenta sunt b S. Gat.: detinueritis, detinebuntur f: retinueritis, retenta sunt Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, x. 171) Vulg.: retinueritis, erunt retenta Nouat.: tenueritis, tenebuntur a q Cyp.: tenueritis, detenta sunt D

25. nisi uidero in manibus eius fixuras clauorum et mittam digitum meum in locum. 27. infer digitum tuum huc et mitte in manus meas et latus meum: et noli esse incredulus, sed fidelis. *Exposit. Ps. cxviii. xxiii. 12; xv. 38.*

28. dominus meus et deus meus. *Explanat. Ps. xliii. 4.*

29. beati qui non uiderunt, et crediderunt. *De Excessu Fratris Satyri, II, 60.*

xxi. 6. Mitte in dexteram partem retia nauigii. 15. tu scis, domine, quia diligo te. 16. pasce agniculos meos. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 15; xiii. 3; xvi. 4.*

17. denique tertio, dominus non iam diligis me? sed amas me? interrogauit. *Exposit. Euang. Lucae, x. 176.*

18. cum iunior esses, cingebas te, et ambulabas ubi uolebas: cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non uis. 19. hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset deum. 22. si uolo eum manere donec ueniam, quid ad te? tu me sequere. *Explanat. Ps. xxxvi. 60; xlv. 11.*

25. quia quae fecit Iesus si scribantur omnia, nec ipsum capere mundum arbitror. *Exposit. Euang. Lucae, i. 11.*

25 fixuram clauorum Vulg.: figuram clauorum b: locum clauorum f: uestigium clauorum a 27 meas et] tuas in Amb. O a.

xxi. 6 Mitte e: mittite Amb. Cod. N Vulg. + partem [μέρη] a b c D e f q: om. Vulg. retia c q: retiam D e f: rete Vulg. 15 tu scis domine, quia diligo te om. a e diligo te Cyp. (Ep. II) Maximus Tauronensis: amo te [φιλω] Vulg. and other authorities 16 agnos Amb. (Exposit. Euang. Lucae, x. 175) Vulg.: oues meas a c D e f ff2 19 clarificaturus f ff2 Vulg.: honorificaturus a: honoraturus e: honorificabit D 25 eos libros qui scriberentur b ff2: qui scriberentur libri D q: et libros qui scriberentur a: eos qui scribendi sunt libros Vulg. arbitror ff2 Vulg.: existimo a: aestimo q: facile puto D + amen Vulg.: om. a b D e ff2 q Gk. MSS. A B C D S.

II. ACTS OF THE APOSTLES

ACTVS APOSTOLORVM

i. 5. Vos autem baptizabimini in spiritu sancto. *De Spir. Sanct.* I, iii, 45.

7. non est uestrum scire tempora et annos, quae pater posuit in sua potestate. **8.** accipietis uirtutem adueniente in uos spiritu sancto. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 37; viii. 34.

ii. 2. Et factus est subito de caelo sonus, tamquam ui magna spiritus ferretur, et repleuit totam domum ubi erant sedentes. **3.** et uisae sunt illis dispersae linguae tamquam ignis. *De Spir. Sanct.* I, xiv, 166.

4. et repleti sunt omnes spiritu sancto et coeperunt loqui uariis linguis quomodo spiritus dabat eloqui his. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 180.

36. et dominum eum fecit, et christum fecit deus hunc Iesum, quem uos crucifixistis. *De Fide*, I, xv, 95.

38. paenitentiam agite, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine domini Iesu Christi, in remissionem peccatorum: et accipietis gratiam spiritus sancti. *De Spir. Sanct.* I, xii, 127.

iii. 2. Qui erat claudus ab utero matris suae. **6.** argentum et aurum non habeo, sed quod habeo do tibi: in nomine Iesu Nazareni surge et ambula. *Exposit. Ps. cxviii.* viii. 6.

i. 7 et annos] uel momenta Vulg. **8** adueniente Victor.: superuenientis gig. Vulg.

ii. 2 ui magna spiritus ferretur Victor.: ferretur flatus uehemens Cyp. Aug.: aduenientis spiritus uehementis Vulg.: uiolentis e: ualidi gig. **3** uisae sunt D Cyp. (*Test.* III, 101) Vigil. Aug. Auctor Promiss.: apparuerunt Vulg. dispersae] diuersae e gig. Cyp. Aug.: diuitiae D: dispertitae Vulg. **4** uariis Victor. Vigil. Thaps.: aliis D e gig. Cod. Demidov. Vulg. **38** +domini [Gk. D gig.: om. T.R.] Cyr. Jer. Bas. Theodoret.₃ Cyp.₁ Hil. Lucif. Aug. Vigil. gratiam D Aug.: donum Vulg.

iii. 2 qui erat D e gig. Lucif.: quidam uir qui Vulg. **6** Nazarei Amb. P: Nazorei d: Nazoraei e.

iv. II. Hic est lapis qui reprobatus est a uobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli. **12.** non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. *De Fide*, v, ii, 39.

16. quid faciemus istis hominibus? *Exposit. Ps.* cxviii. iii. 43.

31. repleti sancto spiritu, loquebantur uerbum dei cum fiducia. *De Spir. Sanct.* I, vii, 87.

v. 3. Anania, cur impleuit satanas cor tuum ad mentiendum spiritui sancto, ut fraudem faceres de pretio agri? **4.** ita nonne manens tibi manebat, et uenditum in tua erat potestate? non es hominibus mentitus, sed deo. **9.** quid utique conuenit uobis tentare spiritum domini? *De Spir. Sanct.* II, ix, 56.

vii. 38. Hic est, qui fuit in ecclesia, in eremo, cum angelo. *De Fide*, I, xiii, 83.

56. ecce uideo caelos apertos et filium hominis stantem ad dexteram dei. *Exaem.* v, vii, 16.

60. domine, ne statuas illis hoc peccatum. *Exposit. Euang. Lucae*, x, 62.

viii. 20. Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam gratiam dei putas te pecunia consequi posse. **21.** non est tibi pars neque sors in hac fide. *Exposit. Euang. Lucae*, ix, 19.

ix. 4. Saule, Saule, quid me persequeris? *Exposit. Ps.* cxviii. xiv. 6.

iv. 12 non est aliud nomen Ambrst.: non est enim nomen aliud h Cyp. Aug. oporteat Codd. Amiat. Demidov. Armach. Vulg. Iren. Aug. Priscill. Ambrst.: oportet D e gig. Cyp. **31** repleti Vulg.: impleti D Aug.: + omnes Vulg.: om. Cod. Oxoniensis (Bodl. 3418) omni fiducia gig.

v. 3 impleuit [Gk. ἐπλήρωσεν] e Cyp. Valerian. Vigil. Thaps.: tentauit Codd. Amiat. Tolet. Vulg.: repleuit gig.: adimpleuit D mentiri te Cod. Demidov. Vulg. agri Vulg.: praedii D gig. Lucif. Vigil. Thaps.: possessionis e **4** uenditum D e gig. Lucif. Aug. Vigil. Thaps.: uenumdatum Vulg.

vii. 38 deserto e p: solitudine gig. Vulg. **56** caelum apertum Aug. stantem ad dexteram e Spec. Aug.₂: dextris dei stantem D h: stantem a dextris dei gig.

viii. 20 interitum e gig. p Tert.: interitu Amb. P L: in perditionem Vulg. gratiam Tert. Cyp.: donum gig. Vulg. **21** hac fide gig. Aug.: sermone isto Vulg.: uerbo e: ratione Tert.

5. ego sum Iesus quem tu persequeris. durum tibi est aduersus stimulum calcitare. 6. domine, quid me facere oportet? *Explanat. Ps. xxxix. 21.*

15. uade, quoniam uas electionis est mihi hic ad ferendum nomen meum coram gentibus. *De Spir. Sanct. II, x, 101.*

34. sanat te dominus Iesus. *Exposit. Ps. cxviii. xiv. 27.*

x. 13. Facta est uox ad eum: surge, et manduca. 14. et Petrus dixit: absit, domine, nunquam manducaui commune et immundum. 15. et uox rursus ad eum: quod deus mundauit, tu ne commune dixeris. 16. hoc autem factum est per te, et receptum est uas in caelum. 19. ecce uiri quaerunt te. 20. surge, itaque, et descende, et uade cum eis: ne dubites, quoniam ego misi illos. *De Spir. Sanct. II, x, 103.*

34. quia non est personarum acceptor deus. 37. uos scitis quod factum est uerbum per totam Iudaeam: incipiens a Galilaea post baptismum quod praedicauerit Iohannes, Iesum a Nazareth: 38. quomodo unxit eum spiritu sancto. *De Spir. Sanct. I, x, 101.*

47. numquid aquam uetare possumus, ne baptizentur hi qui spiritum sanctum acceperunt? 48. iussit eos baptizari. *De Tobia, xviii, 60.*

xi. 16. Vos autem spiritu sancto baptizabimini. 17. ergo si eandem gratiam concessit illis deus sicut et nobis, ego quis eram qui possem prohibere deum? *De Spir. Sanct. I, viii, 90; x, 64.*

ix. 5 durum est tibi contra stimulum calcitare [Act. xxvi. 14] D gig. h p Codd. Armach. Tolet. and T.R.: om. Vulg. 6 oportet e h Codd. Amiat. B (Bambergensis, ix cent.): oporteat e gig. p Cod. Demidov. Vulg. agere Tert. 15 ad sufferendum Amb. (*De Ios. xi, 60*): ad portandum p: ut portet Vulg.

x. 13 surge + Petre Gk. Vulg.: om. Petre gig. 14 omne commune Vulg.: om. omne gig. Codd. B (Bambergensis) Cauensis Fuld. Sangallensis 15 rursum D Aug.: iterum Vulg.: +secundo Gk. Vulg. gig. Aug. mundauit D e gig. Jer. Aug.: emundauit Iren.: purificauit Vulg. 16 statim Vulg.: om. D gig. p 19 uiri tres Vulg. [T.R. Cod. B]: om. tres D Lat. p Gk. D H L P Spec. Aug. Cyr. Chrys. 20 ne dubites] om. Aug. Vigil.: nihil dubitans gig. Vulg. 37 totam D e: omnem Iren.: uniuersam gig. Vulg. 47 uetare Iren.: numquid aqua uetare pos. . . ut baptizentur? Amb. B: aquam prohibere potest quis gig. acceperunt Vulg.: acciperunt Amb. P.

xiii. 2. Separate mihi Paulum et Barnaban in opus quo uocauit uos. **3.** tunc ieiunantes et orantes, imposuerunt eis manus, dimiserunt eos. **4.** ipsi autem praemissi ab spiritu sancto deuenerunt in Seleuciam. *De Spir. Sanct.* II, x, 102.

22. inueni Dauid secundum cor meum. *Explanat. Ps.* i. 11.

32. et nos uobis annuntiamus, quae ad patres nostros re promissio facta est: **33.** quoniam hanc deus adimpleuit filiis nostris, resuscitans dominum Iesum Christum, sicut scriptum est et in psalmo secundo: filius meus es tu, ego hodie genui te. *De Fide,* v, i, 25.

46. ecce conuertimus ad gentes. *Exposit. Ps.* cxviii. ii. 10.

xiv. 22. Per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum dei. *Exposit. Ps.* cxviii. xx. 43.

xv. 8. Deus qui nouit corda hominum testimonium perhibuit, dans his spiritum sanctum sicut et uobis. **9.** et nihil discreuit inter nos et illos, mundans per fidem corda eorum. *De Sanct. Spir.* II, x, 110.

xvii. 18. Quidam autem epicurei et stoici philosophi disputabant cum eo, et quidam dicebant: quid sibi uult hic seminiuerbius? alii autem: nouorum daemoniorum uidetur pronuntiator esse. *Ep.* LXII, 21.

28. in ipso uiuimus et sumus et manemus. *Exposit. Ps.* cxviii. xix. 41.

xiii. 2 separate Vulg.: segregate gig. uocauit D p Spec. Vigil. Lucif. 3 posuissent gig.: imponentes p Vulg.: impossuissent D 4 demissi D gig. Lucif. Vig.: emissi e: missi Vulg. deuenerunt p: abierunt Vulg.: descenderunt D e gig. Lucif. Vigil. 33 dominum Iesum Christum D: dominum nostrum Iesum Hil.: Iesum Vulg.

xiv. 22 introire D e gig.: intrare Vulg.

xv. 8 Deus qui nouit corda hominum] om. hominum Vulg. Gk.: corda omnium gig.: qui cordis cognitor est deus e: qui autem corda nouit deus D 9 mundans Aug.: emundans Iren.: mundando gig.: purificans Vulg. per fidem Iren.: fidei D: fide Vulg.

xvii. 18 disputabant] disserebant Vulg.: conferebant D gig. Aug. seminiuerbius Cod. Demidov. Vulg. Cassiod.: seminator uerborum gig. p Aug.: seminator e pronuntiator gig.: adnuntiator Vulg. 28 ipso + quoque Amb. T mouemur et sumus Amb. N P T.

xx. 24. Nec faciam animam meam cariorem mihi, dummodo consummem cursum meum, et ministerium uerbi, quod accepi a domino Iesu. *Ep. LXIII, 73.*

28. attendite uobis, et omni gregi, in quo posuit uos spiritus sanctus episcopos regere ecclesiam dei. *De Spir. Sanct. II, xiii, 152.*

xxi. II. Vnum hunc cuius est zona haec sic alligabunt Iudaei in Hierusalem. *Explanat. Ps. xxxvi. 54.*

xxii. 17. Factum est reuertenti me in Hierusalem, cum orarem in templo pauorem habui, uidi illum dicentem mihi: **18.** festina et exi citius de Hierusalem: non enim recipient testimonium tuum de me. *Exposit. Ps. cxviii. xi. 8.*

22. tolle de terra talem hunc. *Explanat. Ps. lxi. 18.*

xxiii. 3. Percutere te incipiet deus, paries dealbate: et tu sedens iudicas me secundum legem et extra legem iubes me percuti? *Explanat. Ps. xxxvi. 56.*

xxv. 14. Et Festus ait: uir quidam est relictus a Felice in custodia. *Explanat. Ps. xxvi. 54.*

xxvi. 2. De omnibus quibus accusor, rex Agrippa, a Iudaeis, aestimo me felicem apud te incipiens rationem reddere. *Exposit. Ps. cxviii. ix. 15.*

16. ad hoc enim tibi uisus sum, ut constituerem te ministrum et

xx. 24 cariorem Orig.: pretiosiore[m] gig. Lucif. Vulg. ministerium + uerbi D Gk. gig. Lucif. [om. T.R.] **28** omni D gig. Iren. Lucif. Jer.: uniuerso e sanctus spiritus conlocauit uos esse Spec. ecclesiam dei [Gk. B S T.R.] Vulg. Ath. Epiph. Oecumen. Oros. Fulgent. Cassiod. Primas. Etherius Bede: ecclesiam domini D e gig. Euseb. Apost. Const. Didy. Ath. (one MS.) Iren. Lucif. Aug. Jer. Sedulius Chrys. Theophylact.₃: ecclesiam Christi Ath. (three MSS.) Theodoret.₂ Fulgent.₁: Iesu Christi Spec.

xxi. II Iudaei gig. Cod. Demidov. with Gk. Vulg.: om. Cod. Sangallensis Hierusalem Vulg.: iherusalem Amb. A C Cod. Cauensis: hyerusalem Amb. B.

xxii. 17 oranti me D e pauorem] stupore e Vulg.: soporem D 18 cito D: quam uelocius gig.: uelociter Vulg.

xxiii. 3 percutere te incipiet e gig. Lucif.: percutiet te deus Aug. Vulg. iudicans Amb. B C extra legem e: et contra legem Vulg.

xxv. 14 relictus gig. Codd. Cauensis Tolet.: derelictus Vulg.

xxvi. 2 Agrippa Vulg.: Agryppa Amb. P O: rex Amb. M Jer. (1, 305 Wordsworth and White) felicem] beatum Vulg. incipiens rationem reddere hodie e gig. **16** uisus sum] uisurus es [Gk. B C]: apparui e Aug.: appare-

testem quibus uidisti me, et in quibus uisurus es. *De Spir. Sanct.* III, xxii, 107.

22. usque in hunc diem sto protestans et minori ac maiori.

27. credis, rex Agrippa, prophetis? scio quia credis. *Exposit. Ps.* cxviii. ix. 15.

xxviii. 27. Incrassatum est cor populi huius. *Explanat. Ps.* xxxviii. 34.

bam gig. ut constituerem gig.: ut constituam Vulg.: constituere e **22** hunc diem e gig.: in hodiernum diem sto Vulg.: sto usque in hunc diem gig.: adsto p: esto h [protestans] indicans h: testificans Vulg. maiori ac minori h: minori atque maiori Vulg.

III. PAULINE EPISTLES

EPISTOLA AD ROMANOS

i. 15. Ita quod in me est, promptus sum et uobis, qui Romae estis, euangelizare. **16.** non enim erubescio euangelium: uirtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudaeo primum et Graeco. **17.** iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est: iustus ex fide uiuit. *De Fuga Saeculi*, III, 14.

20. inuisibilia enim eius per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 7.

24. tradidit illos deus in desideria cordis ipsorum, ut contumeliis afficiant corpora sua inter semetipsos. **25.** qui commutauerunt ueritatem dei in mendacium, et coluerunt, et seruierunt creaturae potius quam creatori, qui est deus benedictus in saecula. *De Fide*, I, xvi, 103.

28. tradidit illos deus in reprobum sensum. *Exposit. Ps. cxviii.* iv. 24.

ii. 4. Et diuitias bonitatis eius et patientiae contemnis. *De Paenit.* II, xi, 100.

13. non soli auditores legis iusti sunt apud deum, sed etiam factores legis iustificabuntur. *Explanat. Ps. xxxix.* 22.

15. testimonium reddente illis conscientia illorum et inuicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus. **16.** in die qua iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum dominum nostrum. **21.** qui praedicas non

i. 15 quod in me est, promptus sum D e Orig. Ambrst. Sedulius: promptum est Vulg. in uobis Amb. A **17** uiuet D g Iren. Aug. Ambrst. Aug. Zeno [Gk. ζήσεται]: uiuit Vulg. **20** eius g Tert. Orig. Ambrst. Hil.: ipsius Vulg. a creatura mundi Vulg. **24** ipsorum] eorum uel suorum g: illorum Spec. Ambrst. Aug. Collat. Carthag.: eorum Vulg.: eorum + immunditiam Vulg. **25** in mendacium Cod. Demidov. Orig. Ambrst. Hil. Aug. Vigil. Thaps. Gildas: in mendacio D e g + deus Codd. Cauensis Tolet. Reginensis Ulmensis (Add. MSS. 11852) Vigil. Thaps. saecula + amen Gk. Vulg. Spec. Orig. Hil. Aug.

ii. 4 et patientiam Cyp.: et longam patientiam Victor.: longanimitatis et mansuetudinis eius Aug. **15** illis Vulg.: eis Orig.: ipsis Ambrst.: om. D g Aug. defendentibus Cod. Armach.: defendentium [ἀπολογουμένων] Vulg. **16** + dominum nostrum D e Spec. Gk. D E Ambrst.

furandum furaris? **22.** qui dicis non moechandum moecharis? qui execraris idola sacrilegium facis? **23.** qui in lege gloriaris per praeuaricationem legis deum inhonoras? **24.** nomen enim dei per uos blasphematur. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 54, 152, 154.

iii. 4. Sit autem deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: ut iustificeris in sermonibus tuis et uincas cum iudicaris.

23. omnes enim peccauerunt et egent gloria dei. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 17; vi. 3.

30. qui iustificauit circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem. *De Fide*, II, ii, 98.

iv. 7. Beati quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata. **17.** qui uiuificat mortuos et uocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt. *Explanat. Ps.* xxvii. 78; xliii. 47.

v. 3. Tribulatio patientiam operatur, **4.** patientia autem probationem, probatio autem spem. **5.** spes autem nos confundit, quia caritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum. *Exposit. Ps.* cxviii. x. 4.

14. regnauit mors ab Adam usque ad Moysen. *Explanat. Ps.* xl. 27.

19. sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt plurimi; ita per unius obedientiam iusti constituentur multi. *De Fide*, v, viii, 110.

20. ubi enim abundauit peccatum, superabundauit gratia. *Exposit. Ps.* cxviii. x. 14.

22 moechandum Codd. Armach. Oxoniensis Sarisburensis: adulterandum adulteras Amb. (*De Fug. Saec.* 3) Aug. qui execraris Codd. Armach. Fuld. Langobardus Ambrst. **24** blasphematur Amb. A Codd. Armach. Tolet.

iii. 4 sit Orig.: absit Vulg. Stephanus 1555 Tisch. **23** gloria e f Iren. Ambrst. Jer. Aug.: gloriae g: claritatem Cyp. (*Test.* II, 27) **30** iustificauit f Cod. Demidov. Iren. Ambrst.: iustificabit Vulg. [Gk. δικαιώσει].

v. 3 tribulatio Vulg.: pressura Tert. Cyp. patientiam + autem Vulg.: uero Tert. Orig.: om. Aug. **5** caritas Vulg.: dilectio Cyp. sanctum + qui datus est Vulg. **14** Moisen Amb. A Cod. Oxoniensis C: Mosen Codd. Amiat. Oxon. Tolet. Vulg. **19** plurimi Spec.: plures Ambrst.: multi Vulg. unius + hominis d f g Iren. Aug. [Gk. Codd. D F G] **20** peccatum d e f g Iren. Orig. Ambrst. Jer. Aug.: delictum Vulg.

vi. 3. In morte ipsius baptizati sumus? **4.** ut cum ipso in nouitate uitae ambulemus. *Explanat. Ps. xxxvi. 36.*

5. si enim complantati sumus, similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus. **6.** scientes quia uetus homo noster simul confixus est cruci. *De Paenit. II, II, 9.*

10. quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit deo. **12.** non regnet peccatum in uestro mortali corpore. *Exposit. Ps. cxviii. xviii. 4 I, xx. 50. 16.* nescitis quoniam cui exhibetis uos seruos ad oboediendum, serui estis eius cui oboeditis, siue peccati in mortem, siue oboeditionis ad iustitiam? *De Iacob, I, III, II.*

vii. 2. Quoniam quae sub uiro est mulier uiuente uiro ligata est legi, si autem mortuus fuerit uir, soluta est a lege uiri. **3.** uiuo uiro uocabitur adultera, si iuncta fuerit alteri uiro: si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est a lege uiri, ita ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro. **4.** itaque, fratres mei, et uos mortificati estis legi per corpus Christi: ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit. *Explanat. Ps. xliii. 62.*

14. lex utique spiritalis est. *Exposit. Ps. cxviii. xv. 2.*

15. non enim quod uolo hoc ago: sed quod odi illud facio. *Explanat. Ps. xxxvii. 25.*

20. si autem quod nolo hoc ago, iam non ego illud operor, sed quod habitat in me peccatum. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 147.*

23. uideo legem carnis meae repugnantem legi mentis meae et captiuantem me in lege peccati. *Explanat. Ps. xliii. 10.*

24. infelix ego homo. **25.** gratia dei per Christum dominum nostrum. *Exposit. Ps. cxviii. iv. 22.*

vi. 6 scientes hoc Ambrst. Priscill.: hoc scientes Vulg.: *om.* hoc Cod. Demidov. Spec. Sedul. confixus est cruci Frag. Gotlauicensia (vi-vii cent.) Aug.: confixus est Tert.: crucifixus est Vulg. **16** iustitiae d e g: iustitiam Vulg.

vii. 2 uiuente uiro d e Tert. ligata est] iuncta est Aug.: uincta est Tert. Hil. Aug. mortuus fuerit uir+ eius Vulg.: *om.* eius d e f g Orig. Hil. Jer. Cassiod. soluta est] euacuata est Tert. Hil. Aug. Cassiod.: *om.* d e **3** uocabitur adultera Hil. Cassiod.: iudicabitur adultera f: uocabitur uel iudicabitur adultera g si iuncta fuerit alteri uiro Tert. Faust. Canones Hibern. (xlvi, 4): si iungatur alii uiro Hil. **4** resurrexit+ ut fructificaremus deo Gk. Vulg. **15** uolo+ bonum Amb. B C Codd. Fuld. Langobardus Vulg. Bede (Rom. xvii) **20** in me habitat Amb. E T.

viii. 2. Lex enim spiritus uitae in Christo Iesu liberauit me a lege peccati et mortis. *De Spir. Sanct.* I, iv, 57.

3. quia deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato, damnauit peccatum in carne. **4.** ut iustificatio legis impleretur in nobis. *De Paenit.* I, iii, 42.

7. sapientia carnis inimica est deo. **8.** qui in carne sunt deo placere non possunt. *Explanat. Ps.* xxxvii, 5.

9. uos autem non estis in carne sed in spiritu. *Exposit. Ps.* cxviii, iv, 8.

10. si autem Christus in uobis. **13.** si autem per spiritum facta carnis mortificaueritis, uiuetis. *De Spir. Sanct.* II, ix, 99; III, ix, 54.

16. qui filii dei sumus. **17.** si autem filii, et heredes: heredes quidem dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, ut et simul glorificemur. *Explanat. Ps.* xlviii, 17.

18. existimo enim quod non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam. *Exposit. Ps.* cxviii, vii, 6.

20. uanitati enim creatura subiecta est. *Exposit. Euang. Lucae,* Prolog, i.

21. creatura liberabitur a seruitute corruptionis. **22.** creatura congemiscit et comparturit usque nunc. *De Fide,* I, xiv, 87.

25. quod enim speramus, per patientiam expectamus. *Exposit. Ps.* cxviii, ix, 3.

28. scimus autem quoniam diligentibus deum omnia concurrunt in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt sancti. **29.** quos praesciuit et praedestinauit conformes fieri

viii. 7 inimica Codd. Bambergensis Cauensis Armach. Fuld. Orig. Aug. Ambrst.: inimicitia Vulg. deo Codd. Bambergensis Armach. Fuld.: in deum [εἰς θεόν] Vulg. Jer. Aug. **13** per spiritum Codd. Cauensis Armach. Tolet. Sedul.: spiritus Vulg. mortificaueritis c e f Tert. Cyp. Aug. Ambrst. Jer. Sedul.: mortificatis Iren. Vulg.: mortificetis d g Orig. **17** simul glorificemur d Cod. Demidov. Lucif. Ambrst.: conglorificemur Amb. (*De Spir. Sanct.* II, viii, 83) Codd. Amiat. Bambergensis Cauensis Fuld. Tert. Orig. **18** existimo Vulg.: aestimo Cyp.: reputo Tert. futuram Tert. Orig. Lucif. Aug.: superuenturam Cyp. Orig. Jer. gloriam Vulg.: claritatem Cyp. **22** congemiscit Codd. Cauensis Armach. Orig. Sedul. Cassiod.: ingemiscit Codd. Amiat. Langobardus Sarisburensis Amb. (*Ep.* xxv) Vulg. parturit uel dolet g: parturit Vulg.: comparturit et dolet Sedul.: condolet e Orig. **28** concurrunt Cod. Armach.: procedunt d Lucif. Ambrst. Aug.: cooperantur Vulg.

insignis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.
30. quos autem praedestinavit hos iustificavit, quos iustificavit hos et glorificavit. *Exaem.* vi, vii, 46.

31. si deus pro nobis, quis contra nos? **32.** qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. *Exposit. Ps. cxviii.* i. 19; xx. 51.

35. quis nos separabit a dilectione Christi? tribulatio an angustia an persecutio an fames an periculum an gladius? **36.** sicut scriptum est: quia propter te morti tradimur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis. **37.** sed in his omnibus superamus propter eum qui nos dilexit. **38.** confido enim quia neque mors neque uita neque angeli neque potestates neque praesentia neque futura **39.** separare nos poterunt a caritate dei quae est in Christo Iesu. *Exposit. Ps. cxviii.* vii. 6; xix. 28.

ix. 1. Veritatem dico, non mentior. *Explanat. Ps. xlviii.* 3.

3. optabam enim anathema esse ipse pro fratribus meis cognatis secundum carnem, **4.** qui sunt Israhelitae. *Exposit. Euang. Lucae,* iii. 5.

16. igitur non est uolentis neque currentis, sed miserentis dei. **18.** ergo cui uult miseretur et quem uult obdurat. *Exposit. Ps. cxviii.* x. 35.

20. quid me fecisti sic? *De Spir. Sanct.* i, xvi, 164.

28. uerbum enim consummans et breuians faciet dominus super terram. *De Tob.* xx, 79.

x. 3. Ignorantes enim deum et suam quaerentes iustitiam

35 dilectione Spec. Tert. Cyp.: caritate Amb. M 4535 N 13040 Vulg. Cyp. tribulatio Vulg.: pressura Tert. Cyp. **36** mortificamur Vulg.: adficiamur d Iren. Ambrst. Pelag.: morte adficiemur Lucif. aestimati Vulg.: existimati d²: deputati Tert. Cyp. **38** confido f Cod. Armach. Orig. Ambrst. Hil. Jer. Sedul.: confido uel certus sum g: certus sum Vulg.: scio Jer. uita neque mors Orig. angelus d e f g Ambrst. Aug. potestates Hil.: uirtus Ambrst. Aug. praesentia Ambrst. Hil. Orig. Jer. Chrys.: instantia Vulg.

ix. 3 ego anathema esse ipse Cyp. (*Test.* ii, 6): + a Christo Gk. Vulg.: om. Cod. Armach. Jer. cognati Amb. P [-te corr.] F O Vulg. **18** cui c d e f Orig. Ambrst.: cuius Codd. Amiat. Bambergensis and other Vulg. MSS. obdurat Codd. Armach. Fuld.^{ms} Aug. Sedul.: indurat Vulg.

x. 3 quaerentes Vulg. Aug.: uolentes Iren. Zeno iustitiam d f g Iren. Tert. Orig.₂ Chrys.₄ Theodoret. Aug. [T.R. F G K L S: om. Gk. A B D P] Cyr. Bas. Ambrst. Aug. statuere e g Iren. Vulg.: constituere d Orig.

statuere, iustitiae dei non sunt subiecti. **4.** finis enim legis est Christus ad iustitiam omni credenti. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 22; vii. 21.

6. ne dixeris in corde tuo: quis ascendit in caelum? id est Christum deducere; **7.** aut: quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere. **8.** prope est enim uerbum, in ore tuo et in corde tuo. **10.** ore confessio fit ad salutem. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 13, 38; iv. 74.

21. tota die expandi manus meas ad plebem non credentem et contradicentem. *Explanat. Ps. xliii.* 25.

xi. 1. Dico igitur: numquid reppulit deus hereditatem suam? absit. nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, tribu Benjamin. non reppulit deus plebem suam quam praesciuit. *Explanat. Ps. xliii.* 25.

5. reliquiae secundum electionem gratiae saluae factae sunt. **6.** si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. **7.** quid ergo? quod quaerebat Israel, hic non est consecutus. **11.** dico ergo: numquid sic offenderunt ut caderent? absit. sed illorum delictum salus est gentibus, ut illos aemulentur. **13.** uobis enim dico gentibus: quamdiu ego sum gentium apostolus ministerium meum illustrabo, **14.** si quo modo aemuler carnem meam et saluos faciam aliquos ex ipsis. **20.** tu autem fide stas. *Explanat. Ps. xxxvi.* 4; *xliii.* 48.

22. uide ergo bonitatem et seueritatem dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. **23.** si non permanserint, in incredulitate inserentur: potens est enim deus iterum inserere eos. **25.** quia caecitas ex parte

7 reducere e f g Codd. Laud. 108 Orig. Ambrst. Hil. Aug.: deducere Amb. (*De Interp. Iob*, 1, 9): eliberare Iren.: reuocare Vulg.

xi. 1 hereditatem suam [F G τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ] f g Tycon. Ambrst. Sedul.: plebem suam Amb. B Aug. Orig.: populum suum Vulg. T.R. Israelita Amb. D F Vulg. Abraham + de Amb. C Sixt. Clem. Edd. Vulg. **5** saluae f g Orig. Ambrst. Jer. Aug. Tycon. Sedul.: om. Codd. Bamberg. Cauensis Armach. Vulg. **11** delictum g Vulg.: delicto Amb. B C: dilecto Cod. Rigenensis. **13** illustrabo Orig.: honorificabo c d e: glorificabo f g Auctor de Promiss. **14** aemuler d e g Ambrst. Pelag.: ad aemulandum Vulg.: aemulari potero Aug. saluabo f g **25** caecitas d Vulg. Aug.: obtusio Hil. Ambrst.

Israel contigit, donec plenitudo gentium introiret, 26. et sic omnis Israel saluus fieret. *Exposit. Ps. cxviii. viii. 27; ix. 7; xix. 4.*

32. conclusit deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.

33. o altitudo diuitiarum sapientiae et scientiae dei: quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et inuestigabiles uiae eius! 34. quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? 35. aut quis prior dedit illi et retribuetur ei? *Explanat. Ps. i. 50.*

36. quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in saeculo. *De Fide, iv, xi, 143.*

xii. I. Obsecro ego uos, fratres, per misericordiam dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam acceptabilem placentem deo. *Exposit. Euang. Lucae, v. 6.*

14. benedicite eos qui persequuntur uos et nolite maledicere.

18. si fieri potest, cum omnibus hominibus pacem habentes.

19. mihi uindictam, ego retribuam. *Exposit. Ps. cxviii. xi. 28, 51.*

xiii. I. Non est potestas nisi a deo, quae autem sunt a deo ordinatae sunt. 2. qui resistit potestati dei ordinationi resistit. 3. uis non timere potestatem? bonum fac: et habebis laudem ex illa. 4. dei minister est tibi in bonum. *Exposit. Euang. Lucae, iv. 29.*

8. qui enim diligit proximum suum legem impleuit. 9. scriptum est enim: non adulterabis: non occides: non furaberis: non concupisces: et si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo instau-

32 omnia e g Vulg. [Cod. D τὰ πάντα: T.R. τοὺς πάντας] 33 inscrutabilia f Cod. Armach. Iren. Orig. Ambrst. Vigil.: inexplorabilia Hil.: inenarrabilia Tert.: inscrutabilia uel inreprehensibilia g: incompraehensibilia Laud. 108: incomprehensibilia Vulg. 35 (Es. xl. 13) ut retribuatur Aug.: et reddetur Spec. Victor. ei Vulg.: illi d e g Spec. Tert. Cyp. Hil. 36 in saecula + amen Gk. Vulg.: om. amen Codd. Cauen. Oxon. Tolet. Spec. Cyp. Hil.: om. in saecula Ambrst.

xii. I ut exhibeatis Vulg.: ut constituatis Cyp.₂ uiuam uel uiuentem g: uiuentem Amb. (*De Incarn. Dom. Sacr. 2*) Tert. Cyp. Ambrst. Aug. Priscill. placentem deo d e f g Tert. Cyp. Orig.: deo placentem Cyp. 14 + uos c d e Cod. Demidov. Ambrst. Aug. Sedul. persequuntur te d e Aug.: persequentibus Vulg. 19 retribuam Vulg. Tycon.: uindicabo Tert.: defendam Tert.: et ego Amb. R g Tert. Jer. Tycon.: om. et Vulg.

xiii. 8 proximum + suum d g: om. suum Vulg. 9 scriptum est enim f g: om. Vulg. sermone Jer. Aug.: uerbo hoc g [Gk. B D E F G S] Orig.

ratur. **10.** plenitudo enim legis caritas est. **12.** nox praecessit, dies adpropinquauit. *Exposit. Ps. cxviii. v. 20; xv. 34; xxii. 21.*

13. sicut in die honeste ambulemus, non in cubilibus et in impudiciis. *Explanat. Ps. xliii. 23.*

14. carnis curam nec feceritis in concupiscentia. *De Fide, III, i, 5.*

xiv. 2. Nam qui infirmus est holera manducet. *Exposit. Euang. Lucae, iv. 2.*

xvi. 20. Conterat deus satanam sub pedibus uestris cito. *Exposit. Ps. cxviii. xi. 18.*

EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA

i. 1. Paulus seruus Christi per uoluntatem dei **2.** sanctificatis in Christo Iesu. *De Spir. Sanct. II, viii, 74.*

4. gratias ago deo meo semper pro uobis in gratia dei nostri quae data est uobis in Christo Iesu, **5.** quia in omnibus diuites facti estis in ipso, in omni uerbo et in omni scientia. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 32.*

9. fidelis deus per quem uocati estis in communionem filii eius. *De Fide, IV, xi, 149.*

20. nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? **21.** nam quoniam in dei sapientia non cognoscit hic mundus per sapientiam deum, placuit deo per stultitiam praedicationis saluos facere

10 caritas Aug.: dilectio Vulg. **12** praecessit d Vulg. Aug.: transiuit Tycon. Cyp. appropinquauit Cyp. Ambrst. Orig. Tycon. Jer. Aug. Codd. Oxoniensis Tolet.: adpropinquauit d³ e Vulg.: adpropinquabit f **13** honeste Amb. (*De Offic. Min. I, 45*): decenter Cyp. Tycon. Hil.: cum honestate Jer. impudiciis [Cod. B] d e g Spec. Cyp. Vulg.: [T.R. ἐριδι καὶ ζήλω] libidinibus Iren. Tert.: luxuria Jer. **14** in concupiscentia Aug.: in concupiscentiis d e g Orig. Ambrst. Aug. Gildas: in desideriis d³ f Spec. Vulg.

xiv. 2 holera [=λόχωνα] f g Codd. Amiat. Reginensis: holus Vulg.: olera Amb. B E F T Tert. Orig. Ambrst. Jer. Aug.

xvi. 20 Conterat f g Spec. Cod. Demidov. Jer.: conteret d e Ambrst. sub pedes uestros d e Spec. Orig.: sub pedibus uestris Vulg. cito] quo celerius Spec.: uelociter Vulg.

i. 9 communionem Ambrst. Hil.: communicationem Jer. Vigil.: sanitatem g Vulg. **21** dei sapientia] in sapientia d e f g Cyp. Ambrst. Hil. Aug. saluos facere Cod. Monacensis Vulg.: saluare f g Cyp. Hil.

credentes. **23.** praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus stultitiam, **24.** ipsis uero uocatis, Iudaeis atque Graecis, Christum dei uirtutem et dei sapientiam. **27.** qui stulta mundi elegit, ut confundat sapientes et qui ea quae non sunt destruit **28.** ut quae sunt possit adipisci. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 65; vi. 33; v. 66.

30. ex ipso autem uos estis in Christo Iesu, qui factus est sapientia nobis a deo et iustitia et sanctificatio et redemptio. *Explanat. Ps.* xxxv. 8.

ii. I. Et ego ueniens ad uos, fratres, ueni non enim eminentia sermonis aut sapientiae, praedicans uobis mysterium dei. **2.** neque enim iudicauit scire quid inter uos nisi Christum Iesum et hunc crucifixum. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 181.

4. et sermo meus, et praedicatio mea non in persuasione sapientiae uerborum, sed in ostensione spiritus et uirtute. *Exposit. Ps.* cxviii. xi. 12.

7. sed loquimur dei sapientiam in mysterio absconditam. **8.** quam nemo principum istius saeculi cognouit: si enim cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent. **9.** quod enim oculus non uidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, haec praeparauit deus diligentibus eum. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 3; v. 98.

23 praedicamus d e Cyp. Hil. Aug.: annuntiamus Iren. scandalum Vulg. Cyp. Aug. Ambrst. Fulgent.: offendiculum Amb. (*Explanat. Ps.* xlv. 7) **30** sapientia Vulg.: scientia Amb. B.

ii. I eminentia Iun. Ambrst. Sedul. Jer. Bede: in sublimitate c d e f g: per sublimitatem Vulg.: in elatione Aug. praedicans Codd. Armach. Parisiacus: adnuntians Vulg. mysterium Cod. Armach. r [Gk. A C S¹] Ambrst.: testimonium Vulg. [T.R. Codd. B D F L P $\mu\alpha\rho\tau\rho\upsilon\pi\omicron\nu$] Orig.₂ Cyr. Jer. Bede **2** neque enim iudicauit d e r Ambrst. Aug. Tert.: non enim iudicauit Vulg. scire [=εἰδέναι Gk. A D F G L] d e g r Ambrst. Jer. Orig. Tert. Aug. **4** persuasione f g: persuasibilibus Vulg. Jer. **7** in mysterio Codd. Cauensis Armach. Monacensis r: ministerio Codd. Langobard. Monacensis: in sacramento Hil. Priscill.: in occulto Tert. absconditam f g Orig.: absconsas Jer.: quae abscondita est Vulg.: quae in abscondito est d e r Spec. **8** maiestatis Codd. Armach. Fuld. d e Spec. Orig. Ambrst. Hil. Victor. Vit. Jer. Cassiod.: gloriae uel maiestatis g: gloriae fr Vulg. Tert. Orig. Hil. Vigil. Jer. **9** diligentibus d e f g Orig. Lucif. Ambrst. Jer. Aug. Cassiod.: qui diligunt illum Vulg.

10. nobis reuelauit per spiritum suum. **11.** quis enim scit hominum quae hominis sint, nisi spiritus hominis qui in ipso est? sic et quae dei sunt, nemo cognouit. **12.** nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quae a deo donata sunt nobis; **13.** quae et loquimur non in suasoriis humanae sapientiae uerbis, sed in ostensione spiritus uirtute dei. *De Spir. Sanct.* II, xi, 122; 127; 129.

14. animalis enim non percipit quae sunt spiritus dei: stultitia enim illi est. **15.** spiritualis autem diiudicat omnia, ipse autem a nemine diiudicatur. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 148.

16. quis enim cognouit sensum domini, qui instruat eum? *De Spir. Sanct.* III, iii, 16.

iii. 2. Lacte uos potauit, non esca: nondum enim poteratis: sed nec adhuc quidem potestis. *Exposit. Euang. Lucae*, vi. 71.

5. sed unicuique sicut dominus dedit. **6.** ego plantaui, Apollo rigauit: sed deus incrementum dedit. *De Fide*, v, Prolog. 8.

7. sed neque qui plantat est quicquam neque qui rigat: sed qui dat incrementum deus. *Explanat. Ps. xliii.* 2.

9. cooperarii, dei cultura, dei aedificatio. *De Fide*, v, Prolog. 8.

12. si quis autem supraedificauerit super fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam: uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. *Ep. LXXXIV*, 6.

11 nemo cognouit [= ἔγνωκεν Gk. A B C D E P S] Novat. Hil. Ambrst. Jer. Aug. Vigil. Vulg. οἶδεν L Aug. (Quaestt. 97, 125) **12** huius mundi f q [Gk. D E F G] Ambrst. Aug. Hil.₂ (some MSS.) Bas. Cyr.₁ Orig.₂: mundi Vulg. [T.R. τοῦ κόσμου] **13** in ostensione spiritus Ambrst. in suasoriis humanae sapientiae uerbis Orig.: in doctrinae humanae sapientiae uerbis d e f g **14** animalis+homo Amb. L Vulg.: om. homo Tert. (*Adu. Marcion.* II, 2) Iren. Jer. enim illi est f g: et enim illi Amb. E T Vulg. **15** diiudicat Cod. Amiat. f g r Orig. Aug. Priscill. Vigil. Sedul.: iudicat Orig. Canon. Priscill. XXI Vulg.: examinat Iren. Orig.: diiudicatur Cod. Amiat. r Jer. Aug.

iii. 2 Lacte uos potauit Cyp. (*Test.* III, 3) Orig. Hil. Jer.: lac uos sed uos potauit uel potum dedi g: lac uobis potum dedi Amb. (*Exposit. Ps. cxviii.* ii. 26) Orig. Ambrst. Jer. Aug. **9** cooperarii Aug.: adiutorii Vulg. Jer. Ambrst. cultura d e Ambrst.: agricultura Pacian. Vigil. Vulg. **12** si quis Vulg.: beatorum qui Amb. (*De Fide*, v, Prolog. 8) supraedificauerit Aug.: aedificat Orig.: supraedificat Vulg. fundamentum hoc d e g Vulg. [Gk. C³ D E L P S³] Bas. Epiph. Chrys. Theodoret. Ambrst.: om. hoc Cod. Fuld. [Gk. A B C S] Cyr. Eth. Verss.

15. si cuius opus arserit, detrimentum patietur, potest tamen per ignem et ipse saluari. *Exposit. Ps. cxviii. xx. 58.*

16. templum dei uos estis, et spiritus sanctus habitat in uobis. *Explanat. Ps. xlvii. 17.*

18. si quis uidetur sapiens esse inter uos in hoc saeculo, stultus fiat ut sit sapiens. 19. sapientia enim huius mundi stultitia est apud deum. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 10.*

iv. 1. Dispensatores sumus mysteriorum caelestium. *De Fide, v, Prolog. 8.*

3. mihi enim pro minimo est ut a uobis diiudicer aut ab humano die. 4. qui diiudicat me dominus est. 5. nolite ante tempus quid iudicare donec ueniat dominus, qui inluminabit multa tenebrarum et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a deo. *Explanat. Ps. xxxviii. 13; xliii. 81.*

7. quid autem habes quod non accepisti? II. usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis uapulamur, et instabiles sumus, 12. et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur et benedicimus: persecutionem patimur 13. et sustinemus, blasphemamur et obsecramus: tamquam lustramenta huius mundi facti sumus, omnium lustramenta adhuc. *Exposit. Ps. cxviii. viii. 7.*

15. ego uos per euangelium genui. *Explanat. Ps. xxxix. 22.*

16. imitatores mei estote sicut et ego Christi. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 7.*

20. non enim in sermone, sed in uirtute est regnum dei. 21. quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in caritate spirituque mansuetudinis? *Exposit. Euang. Lucae, vii. 60; viii. 93.*

16 spiritus sanctus Vulg. Jer.: spiritus dei Aug.: deus Priscill. Opt. habitat g Vulg. Aug.: inhabitat Amb. B C: inhabitet Tert. (*Adu. Marc. v, 6*).

iv. 3 diiudicer Ambrst. Aug. Orig.: iudicer Amb. C Vulg.: interroget Tert. 4 diiudicat Amb. (*Explanat. Ps. xxxviii. 13*) Aug.: iudicat Cod. Armach. Vulg. Jer.

5 inluminabit Vulg.: inluminauit d: inluminet f g Jer. Aug. occulta Cod. Armach. d e Tert. Orig. Ambrst. Jer. Aug. Paulinus of Nola: abscondita Vulg. II uapulamur] caedimur Vulg.: colophizamur d e f g Ambrst. Aug.: colaphis Vulg.

13 lustramenta Ambrst.: purgamenta d e Amb. A M (*De Paenit. ii, i, 5*) Tert. Hil. Vulg. peripsima [περίψημα] Amb. O: peripsema g Pelag.

v. I. Auditur inter uos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes. **2.** et uos inflati estis, et non magis luctum habuistis; ut tollatur de medio uestrum, qui hoc opus fecit. *De Paenit.* I, xv, 86; II, vii, 64.

3. iudicauit ut praesens eum qui sic operatus est. **5.** tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus sit in die domini nostri Iesu Christi. *De Offic. Min.* III, xviii, 108.

8. diem festum mentis celebrabit arcano et epulabitur non in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymo sinceritatis et ueritatis. *De Nabaoth,* xvi, 67.

9. scripsi uobis in epistola, ne commisceamini fornicariis huius mundi. **II.** nunc autem scripsi uobis, non commiseri: si quis frater nominatur fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens. *De Paenit.* I, xviii, 94.

13. eos qui foris sunt deus iudicabit. *Explanat. Ps.* xl. 17.

vi. I. Audet aliquis uestrum habens negotium, iudicari apud iniquos, et non apud sanctos? aut nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? **5.** sic non est inter uos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratres? **6.** sed frater cum fratre iudicio contendit et hoc apud infideles? *Sermo Contr. Aux.* 27.

II. et haec quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Iesu Christi, et in spiritu dei nostri. *De Spir. Sanct.* II, viii, 74.

12. omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. **13.** esca uentri et uenter escis. *Ep.* LX, 6.

16. qui adhaeret meretrici unum corpus est. **17.** qui autem adhaeret domino unus spiritus est. *Exposit. Ps.* cxviii. iv. 4.

v. 5 domini nostri Iesu Christi c f g [Gk. A F G P] Cod. Fuld. Orig. Lucif. Theodoret. John Damas. Pelag.: om. nostri d e Cod. Demidov. [Gk. D E]: domini Iesu Vulg. Aug.

vi. I iudicari Vulg. apud iniquos c f Aug.: apud iniustos d e Cyp. Aug.: apud uel inter iniquos uel iniustos g **II** quidem Codd. Bamberg. Amiat. Fuld. Langobardus c f Spec. Iren. Tert. Cyp. Cassiod. Aug. error for quidam [τινές] Iren.₂ Cyp.₁ Vulg. **12** expediunt] utilia sunt Cod. Armach. Amb. (*De Offic. Min.* II, 16; *Ep.* xxv, 39) **16** adhaeret Vulg.: adhaerit Amb. P

20. tollite deum in corpore uestro. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 24.

vii. I. Bonum est enim mulierem non tangere. 4. neque enim mulier sui corporis potestatem habet, sed uir. 7. uolo sic omnes homines esse sicut et meipsum. 8. bonum est illis, si sic maneant sicut et ego. *De Viduis*, xi, 69: xiv, 82.

10. denuntio, inquit, non ego sed dominus uxorem a uiro non discedere. 12. ceteris ego dico, non dominus: si quis frater infidelem habet uxorem. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 2, 8.

15. quod si infidelis discedit, discedat? 17. per omnes ecclesias doceo. *Explanat. Ps. xxxvi.* 43.

22. qui enim uocatus est in domino seruus libertus est domini. *Exposit. Ps. cxviii.* iii. 5.

23. pretio empti estis: nolite fieri serui hominum. *Explanat. Ps. xliii.* 43.

25. de uirginibus, praeceptum domini non habeo. *De Virg.* I, v, 23.

26. bonum est propter instantem necessitatem. *De Viduis*, xiv, 82.

27. solutus es ab uxore? ne quaesieris uxorem. *Exposit. Ps. cxviii.* iii. 32.

29. et qui habent uxores ita sint ac si non habeant. 30. et qui flent tamquam non flentes et qui gaudent tamquam non gaudentes: et qui emunt tamquam non possidentes, 31. et qui hoc mundo utuntur tamquam non utantur: praeterit enim figura huius mundi. *De Fuga Saeculi*, viii, 46.

32. qui sine uxore est, sollicitus est quae domini sunt, quomodo placeat deo. 34. et mulier innupta et uirgo cogitat quae sunt domini, ut sit sancta corpore et spiritu. 37. nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens

20 tollere et magnificare Tert.: glorificate et portate c f g Cyp. Ambrst. Amb. (*De Laps. Virg.* 6): clarificate et portate Cyp. $\overline{\text{dnm}}$ Amb. E G T Cod. Monacensis t Lucif. Vigil.

vii. 10 denuntio g Tert. Ambrst. Jer.: praecipio Vulg. **17** in ecclesiis omnibus d e f g Vigil.: in omnibus ecclesiis Vulg. **22** in domino seruus Vulg.: seruus in domino Amb. M **31** figura g Vulg. Iren.₃ Cyp.₃: habitus d e Spec. Tert.₃

suae uoluntatis, et hoc iudicauit in corde suo seruare uirginem suam bene facit. **38.** et qui non iungit melius facit. **39.** mulier uincta est legi, quanto tempore uir eius uiuit, quod si dormierit uir eius, liberata est: cui uult nubat, tantum in domino. **40.** beatorum erit, si permanserit, secundum meum consilium: puto enim, et ego spiritum dei habeo. *Ep.* LXIII, 38, 39.

viii. 1. Scientia enim inflat, caritas uero aedificat. *Explanat. Ps.* xxxvi. 40.

5. nam etsi sunt qui dicuntur dei, siue in caelo, siue in terra, **6.** nobis tamen unus deus pater, ex quo omnia et nos in illum, et unus dominus Iesus, per quem omnia et nos per ipsum. **13.** non manducabo carnem, ne fratrem scandalizem. *Exposit. Ps.* cxviii. xii. 41; xxi. 19.

ix. 9. Numquid de bubus cura est deo? **10.** an propter nos utique dicit? nam propter nos scripta sunt. *Explanat. Ps.* xliiii. 59.

16. uae enim mihi si non euangelizauero. **17.** si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. *Exposit. Ps.* cxviii. xiv. 24.

22. factus sum infirmibus infirmus, ut infirmos lucrifaciam. omnibus omnia factus sum. *Exposit. Euang. Lucae,* ii. 41.

24. sic currite, ut omnes comprehendatis. *Exposit. Ps.* cxviii. iv. 27.

26. sic curro, non ut in incertum, sic enitor, non ut aera caedens:

39 uincta est Cod. Armach. Tert. Cyp. (*Test.* iii, 62) Ambrst. Sedul.: uincta est uel alligata est g: alligata est Vulg.: +legi [T.R. D²⁻³ F L P S³] f g Cod. Fuld. Chrys. Theodoret. Ambrst.: om. legi Amb. (*De Viduis,* 1) Vulg. Tert.₁ Cyp. Orig.₂ Aug. [Codd. A B D¹ S¹].

viii. 6 om. Christus d f Ambrst. Hil. **13** carnem + in aeternum Gk. Vulg. fratrem + meum Amb. O Gk. Vulg.: om. meum d e f g Cyp. Ambrst. Aug.

ix. 9 bubus Vulg.: bobus Amb. D E F Codd. Armach. Oxon. Sarisburensis **17** si enim d e Ambrst. Jer.: om. enim Orig. Amb. (*De Offic. Min.* 1, 30) **22** infirmibus d e: infirmis Vulg. lucrifaciam Cod. Armach. Aug.: lucrifaciam Vulg.: lucrarem Cyp. Orig. **26** in incertum g Spec. Vulg.: incertum d e sic enitor Amb. (*Exposit. Euang. Lucae,* iv. 24): luctor Amb. (*Explanat. Ps.* xxxvi. 6): pugillor Aug.: pugno Vulg.: repugno Orig. aera e Sedul.: aerem d Vulg. Aug. Cyp. Iren. Jer. *De Singularitate Clericorum,* 22 [Cyp.-App.]: aerem uel aera g caedens d e Spec. Iren. Cyp.-App. Ambrst. Sedul.: uerberans Vulg. Aug.

27. sed castigo corpus meum et seruitute redigo, ne cum aliis praedicauerim ipse reprobus efficiar. *Explanat. Ps. xxvi. 56; xxxvii. 6.*

x. I. Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt. **2.** et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari. **3.** et omnes eandem spiritalem manducauerunt. **4.** bibebant de consequenti eos petra: petra autem erat Christus. **5.** sed non in pluribus eorum complacitum est deo: nam prostrati sunt in deserto. **6.** haec autem in figura facta sunt nostra. *De Spir. Sanct. III, iv, 22; De Myst. VIII, 49.*

7. neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, et a serpentibus perierunt. *De Spir. Sanct. III, viii, 49.*

II. haec autem in figura continebant illis, ut essent indicia futurorum. *De Virg. I, iii, 12.*

12. et tu qui stas uide ne cadas. **17.** nos omnes unus panis sumus. **22.** numquid aemulamur domino? **23.** omnia licent, sed non omnia expediunt: omnia licent, sed non omnia aedificant. **24.** nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius. *De Offic. Min. III, ii, 13.*

29. quid enim libertas nostra iudicatur ab infideli conscientia? *Ep. xxxvii, 39.*

xi. I. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. *Exposit. Ps. cxviii. x. 7.*

3. omnis uiri caput Christus. *Explanat. Ps. xxxvii. 29.*

27 castigo f g Vulg.: liuidum facio d e Spec.₂ Iren. Paulin. ap. Aug.: castigo uel liuidum facio g: macero Orig.: adfligo Cyp.-App.: subicio Hil. efficiar Vulg. Aug.: inueniar Amb. (*Exposit. Euang. Lucae, iv. 24*) Aug. Jer. Ambrst. Cyp.-App.: fiam Tycon.

x. 3 spiritaliter Amb. (*Exposit. Euang. Lucae, vi. 97*) et g Vulg. Iren. Orig. Jer. Aug. Cyr. manducauerunt Vulg.: ederunt Ambrst. Pacian.: comederunt Jer. **4** consequenti Vulg. Iren. Jer. Aug.: sequenti d e f g Orig. Pacian. Amb. (*Exposit. Euang. Lucae, vi. 97*) Jer. Aug. **5** beneplacitum Vulg.: bene placuit deus f g: bene sensit deus Ambrst.: uoluntas fuit dei d e **II** continebant d e g Vulg.: fiebant Iren.: euenerunt Tert. futurorum] saeculorum Vulg.: saeculorum finis Cassiod. **23** licent Vulg.: licita sunt Aug. omnia licent sed non omnia aedificant om. f g [Gk. F G P] **29** nostra Cod. Armach.: mea Vulg. infideli Codd. Armach. Fuld. d e g Cyp.-App. Sedul. Primas. Aug. Pelag. Bede:

alia f t [T.R. ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως].

13. decet mulierem non uelatam orare deum? **14.** nec ipsa natura docet uos quod uir quidem si comam habeat, ignominia est illi. *De Offic. Min.* I, xlv, 222.

16. si quis contentiosus est, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia dei. *De Fide*, v, Prolog. 5.

xii. 3. Nemo enim dicit dominum Iesum nisi in spiritu sancto. **4.** diuisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus. **5.** et diuisiones ministeriorum sunt, idem autem dominus. **6.** et diuisiones operationum sunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omnibus. **8.** alii enim datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, secundum eundem spiritum, **9.** alteri fides in eodem spiritu, alii gratia curationum, **10.** alii genera linguarum. *Exposit. Euang. Lucae*, Prolog. 5; ii. 133; xi. 180.

17. si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi odoratus? *De Offic. Min.* III, iii, 18.

21. operam tuam non desidero, aut iterum caput pedibus. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 86.

22. et quae putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiosem honorem circumdamus: et quae inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiosem habent. *De Offic. Min.* I, xviii, 78.

27. uos autem corpus estis Christi et membra ex membris eius. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 209.

28. quosdam quidem posuit deus in ecclesia, primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores: deinde uirtutes, gratiam

xi. 14 comam habent Cod. Armach.: nutriat uel habeat g: comatus sit Aug. **16** ecclesia Tert. Cyp. Primas. Ambrst. Jer. Pelag.: ecclesiae Vulg. Gk.

xii. 3 dicit Orig. Jer. Aug.: loquens Priscill. **4** gratiarum Vulg. Iren.: gratiarum uel donationum g Spec. Hil.₁ Aug. Vigil.₂: donorum Hil.₁ Vigil.₁: charismatum Tycon. Iren. **5** ministeriorum d e g Spec.: ministracionum Amb. O P Vulg. f t dominus Vulg. deus d Iren. **8** enim d e Cod. Amiat. Jer. Vigil. Cassiod.: quidem Vulg.: autem Cod. Armach. Spec. Hil. *om.* secundum eundem spiritum Amb. (*Ep.* vii) Aug. Cassiod. **9** curationum Cod. Armach. f Tert. Ambrst. Hil. Aug. Vigil. Sedul.: sanitatum Aug.₁ Jer. Cassiod. **21** non desidero Cod. Armach.: non indigeo Vulg.: non es [est d e] mihi necessaria d e g Orig. Jer. Cassiod. **27** membra Vulg.: ex parte g Orig. Jer. Aug. Priscill. **28 om.** quidem d e Ambrst. doctores Vulg. Iren.: magistros

curationum, opitulationes, genera linguarum. *De Spir. Sanct.* II, xiii, 149.

31. aemulamini meliora charismata. *De Viduis*, v, 32.

xiii. 2. Si habeam omnem fidem, ut montes transferam, **3.** caritatem autem non habeo, nihil mihi prodest. *Explanat. Ps.* xlv. 9.

4. caritas patiens est, benigna est: caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, **5.** non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, **6.** non gaudet super iniquitate, congaudet autem ueritate. **7.** omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. **8.** caritas nunquam excidit. *Exposit. Ps.* cxviii. xvi. 44.

9. ex parte cognoscimus, et ex parte etiam prophetamus. *De Spir. Sanct.* v, xix, 237.

12. nunc enim per speculum uidemus, tunc autem facie ad faciem. *De Excessu Frat. sui Satyr.* II, 118.

xiv. 2. Qui enim loquitur, linguis, sed deo: nemo enim audit: spiritu autem loquitur mysteria. *De Spir. Sanct.* II, xii, 131.

12. sic et uos, quoniam aemulatores estis spiritalium, ad aedificationem ecclesiae quaerite ut abundetis. **15.** orabo spiritu, orabo et

d e: magistros uel doctores g curationum Vulg.: sanitatum d e g Jer. Aug. opitulationes Vulg.: adiutoria d Aug.: opitulationes uel adiutoria g **31** meliora d e g t Spec. Chrys.₄ Phot. Ambrst. Sedul. Cassiod. Orig. Arm. Verss. [T.R. D E F G K L κρείττονα]: maiora Vulg. [Codd. A B C S] Eth. Vers. Orig.₂ Theodoret. Cyr. Jer.

xiii. 2 non habeam d e g Spec. t Cyp. Primas. Zeno Ambrst. Jer.: non habuero Vulg. Tert. **3** nihil mihi prodest Cod. Armach. Ambrst. Aug.₂ Jer. [Cod. A οὐδὲν ὠφελοῦμαι: T.R. οὐδὲν εἶμι]: nihil sum Vulg. Cyp. Aug. (*De Bapt. Contr. Donat.* 10) Clem. Bas. Macedonius **5** non est ambitiosa Vulg.: non ambitiosa est d e Spec. Orig. Ambrst. non deonestatur g Aug. **6** super iniquitate g Cod. Armach.: in iniquitate Ambrst.: iniquitate f Spec.: iniquitatem Amb. A M P R d e t Vulg. **8** excidit Vulg.: excidet Amb. G M N: excedit Amb. P R **9** cognoscimus Vulg. Hil.: scimus Amb. (*De Excessu Frat. sui Satyr.* II, 32) d e Iren. Orig. Hil.₂ Jer. Aug. Cassiod. Priscill.: scimus uel cognouimus g **12** per speculum + in enigmate Vulg.: in enigmati per speculum Aug. Cassiod.

xiv. 2 lingua Vulg. spiritu e f Vulg. Ambrst. Sedul.: spiritus d g Aug. Vigil. **12** spiritalium Codd. Armach. Oxon.: spirituum uel spiritalium g

mente: psallam spiritu, psallam et mente. *Explanat. Ps. i. 12; xxxvi. 10.*

19. et ideo malo in ecclesia quinque uerba mente mea loqui, ut alios instruam, quam decem milia uerborum in lingua. **22.** linguae enim in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiae non infidelibus, sed fidelibus. *Exposit. Euang. Lucae, i. 42.*

23. si conueniat uniuersa ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intret autem idiota aut infidelis: nonne dicet quod insanitis? **24.** si autem prophetent omnes, intret autem quis idiota aut infidelis, conuincetur ab omnibus. **25.** occulta etiam cordis eius manifesta fiunt: et ita cadens in faciem, adorabit deum, pronuntians quod uere deus sit in nobis. *De Spir. Sanct. III, xviii, 143.*

35. domi uiros suos interrogent. *Exposit. Euang. Lucae, x. 165.*

37. si quis in uobis propheta est aut spiritalis, cognoscat quae scribo uobis. **38.** qui autem ignorat, ignorabitur. *Explanat. Ps. xxxvi. 31.*

40. omnia uestra honeste fiant. *De Offic. Min. I, xlv, 220.*

xv. I. Notum enim facio uobis, fratres, euangelium. *Explanat. Ps. xl. 39.*

3. tradidi enim uobis imprimis quia Christus mortuus est secundum scripturas, **4.** et quia sepultus est, et quia resurrexit die tertia secundum scripturas, **5.** et uisus est Cephae. **9.** non sum dignus uocari apostolus. *Exposit. Euang. Lucae, x. 173; Exposit. Ps. cxviii. iii. 3.*

19 loqui quidem non te mea g: sensu meo loqui Vulg.: loqui per sensum meum d e Ambrst. om. uerborum Amb. Cod. P **22** in signo Codd. Fuld. Langobard.: in signum Vulg. fidelibus Vulg.: his qui credunt d e Ambrst.: fidelibus uel credentibus g infidelibus] non credentibus d e Ambrst. **23** intrat Cod. Bamberg.: intrent Vulg.: introeant Ambrst. infidelis d: infideles et idiotae Ambrst.: idiotae aut infideles Vulg. dicent Vulg. quod Vulg.: quia d e g Ambrst. **24** aut d e f g: uel Vulg. conuincitur Vulg. **25** sit f Ambrst.: est d e g Orig. Vigil. **38** ignorabitur f Vulg.: ignoratus d e: non cognoscitur Hil.

xv. 3 quia d e f g Hil. Jer. Aug. Vigil.: quoniam Vulg. **4** die tertia d e Hil. [Gk. A B D E S]: tertia die Amb. M f g t Vulg. Aug. resurrexit Aug.: surrexit d e g Amb. M Vulg.

10. gratia autem dei sum quod sum: et gratia eius egena in me non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui. *De Offic. Min.* I, xxii, 165.

19. si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. **20.** nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium. *De Fide*, v, xiii, 160.

21. quoniam sicut per hominem mors, ita et per hominem resurrectio mortuorum. *De Excessu Frat. sui Satyr.* II, 90.

22. sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes iustificabuntur. **23.** unusquisque autem in suo ordine: primitiae Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. **24.** deinde finis: cum tradiderit regnum deo et patri, dum euacuauerit omnem principatum et potestatem. *Exposit. Ps. cxviii.* xii. 46.

26. et quando mors nouissima omnium destruetur. **28.** cum autem subiecta illi fuerunt omnia: tunc et ipse subiectus erit illi qui sibi subiecit omnia. **33.** corrumpunt bonos mores conloquia mala. **34.** sobrii estote iusti, et nolite peccare. *Exposit. Ps. cxviii.* x. 143.

41. sicut enim stella in claritate est, **42.** ita et resurrectio mortuorum seminatur in corruptione, surgit in incorruptione, **43.** seminatur in ignobilitate, surgit in gloria, seminatur in infirmitate, surgit in uirtute, **44.** seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. *Exposit. Ps. cxviii.* viii. 3; *Apol. Proph. Dauid*, I, vi, 23.

10 egena Onesius: uacua Vulg.: paupera d e: pauper g in meo non fuit Ambrst. **20** primitiae] initium d e g Ambrst. **22** sicut enim Orig. Aug.: quoniam enim f Iren. Vulg. iustificabuntur Vulg. Orig. Jer. Vigil.: resurgemus Hil. [Ps. cxliiii] Aug. **23** hi Vulg.: hii Amb. G M O: his Amb. R crediderunt Codd. Demidov. Fuld. Spec. Orig. Ambrst. Jer. qui in aduentu eius spreuerunt uel g **24** dum] cum Amb. M N O Vulg. potestatem Vulg.: potentiam Vict. Afr. **26** nouissimos inimicos d e Tert.: nouissima inimica Iren. Hil. Aug. Jer. **28** subiecta fuerint d e Orig. Ambrst. Hil. Jer. Vigil. Priscill. **34** sobrii estote d e f g r Spec. Pelag. Aug. Sedul.: expergiscemini Orig.₂ iusti d e f r Orig. Aug.: iuste g Vulg. **41** in claritate Iren. Orig. Cyp. Hil. Jer.: in gloria r Tert.₄ Orig.₃ Ambrst. Hil. Jer. Aug. **42** surgit d e f g Spec. Jer. Vulg. Iren. contumelia d e Spec. r Orig. Aug. Sedul.: contumelia uel ignobilitate g: ignominia Cyp. Orig. Ambrst. Hil. Aug. **43** surgit d f Spec. Iren. Jer.: surget e g Ambrst. Jer. Ruf. Aug.: resurgit Tert. Cyp. Zeno Hil.

45. primus enim Adam in animam uiuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem. 47. primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 31.

48. qualis enim terrenus, tales et terreni : et qualis caelestis, tales et caelestes. *Explanat. Ps. xxxvi.* 64.

49. igitur sicut portauimus imaginem illius terreni, portemus et imaginem huius caelestis. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 194.

51. omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur. 52. et mortui resurgent incorrupti et nos immutabimur. 53. oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam et mortale hoc induere immortalitatem. *Exaem.* v, xxiii, 98.

55. ubi est mors uictoria tua? ubi est mors aculeus tuus? *Explanat. Ps. xl.* 27.

xvi. 6. Apud uos forsitan manebo et hiemabo. 8. manebo autem Ephesi usque ad pentecosten. 9. ostium enim mihi apertum est magnum. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 25.

EPISTOLA AD CORINTHIOS SECVNDA

i. 3. Benedictus deus et pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, et deus omnis consolationis. 4. qui nos exhortatur in omni angustia ut possimus et ipsi consolari eos qui sunt in omni tribulatione per exhortationem qua et ipsi aduocamur a deo. 5. quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per

45 +sicut scriptum est Vulg. T.R. primus homo Adam Vulg. T.R.: om. homo [Cod. B] Iren. Orig. Pacian. Aug. Vigil. spiritum Vulg.: sp̄m Amb. A G: sp̄u Amb. P d g 51 resurgemus [Cod. D] d f Vulg. Jer. Aug. Hil.₂ Pelag.: dormiemus [T.R. A C K L P S κοιμηθησόμεθα] Orig. Chrys. Theodoret. Greg. Nyssa Caes. Tert. 52 immutabimur g: commutabimur Amb. (*Explanat. Ps. i.* 40) Aug. 53 incorruptelam Vulg. Iren. Tert.₄ Aug.: incorruptionem d e f g Spec. Tert. Cyp. Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, x. 186) Zeno Ambrst. Aug. 55 aculeus f g Iren. Tert. Orig. Cyp. Hil. Ambrst. Aug. Priscill. Vigil. Cassiod.: stimulus d e Vulg. Ambrst. Jer. Orosius.

xvi. 8 Ephesi Vulg.: efesi Amb. P: efessi uel in ephesso g.

i. 3 omnis d e r Ambrst. Jer.: totius uel omnis Amb. G M g: totius Vulg. 4 angustia] pressura Cod. Armach. Vulg. Ambrst. aduocamur] aduocantur Amb. N: exhortamur Vulg.: consolamur Cod. Armach. Jer.

Christum abundat etiam consolatio nostra. **12.** haec est enim gloriatio nostra, et testimonium conscientiae nostrae. *Exposit. Ps. cxviii. x. 36; xx. 48.*

23. testem deum inuoco in animam meam, quod parcens uobis non ueni Corinthum. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 61.*

ii. 1. Ne iterum in tristitia uenirem ad uos. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 61.*

2. si enim ego contristo uos, et quis est qui me laetificet nisi qui contristatur ex me? *Explanat. Ps. xxxvii. 32.*

4. nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi uobis per multas lacrimas: non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeo in uobis abundantius. *Exposit. Ps. cxviii. vii. 18.*

6. satis est, et qui talis est, obiurgatio haec quae fit a pluribus, **7.** ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeat. **10.** si cui autem quid donastis, et ego: nam et ego quod donauit, propter uos in persona Christi. *De Paenit. 1, vii, 33; xvii. 92.*

15. Christi enim bonus odor sumus deo. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 14.*

16. aliis odor uitae in uitam: aliis odor mortis in mortem. Amb., *Council of Aquileia (Migne, P.L. LXII, 461).*

17. coram deo in Christo loquimur. *De Spir. Sanct. II, vii, 73.*

iii. 2. Epistola nostra uos estis **3.** inscripta non atramento, sed spiritu dei uiui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnali-

12 gloriatio Orig. Jer.: gloria Vulg. **23** ultra Corinthum Vulg.: nondum ueni Corinthum r Ambrst.

ii. 2 me laetificet Laud. 108 Vulg.: laetificet me g **4** multa tribulatione Laud. 108 Vulg.: + uestra d e cognoscatis Ambrst. **6** satis est r Tert. Ambrst.: sufficit Vulg. obiurgatio Laud. 108: correptio r Aug.: correptio uel obiurgatio g: increpatio Tert.₂ **10** donastis f Laud. 108 Pacian. (*Ep. III*) Ambrst. Pelag. Jer.: donatis uel donastis g: donaueritis Tert. Aug.: donatis d e Spec. Vulg. Pacian. (*Ep. 1*) **16** odor uitae in uitam...odor mortis in mortem Aug.₄: odor mortis in mortem...odor uitae in uitam Aug. (*De Praedest. Sanct. 41*) Vulg. aliis (*bis*) d e g Vulg. Iren. Jer. Cassiod. Ambrst.: quibusdam (*bis*) Iren. Aug.₅ de uita Orig.: ex uita Hil. [Gk. A B C S εκ ζωής] de morte Orig. Hil. [Gk. A B C S εκ θανάτου].

bus. **6.** littera enim occidit, spiritus autem uiuificat. *Explanat. Ps.* i. 52; xxxvi. 80.

14. quod non reuelatur nisi in Christo fuerit euacualium.

16. cum uero conuersus huiusmodi fuerit ad dominum, auferetur uelamen. **17.** ubi spiritus domini, ibi libertas. *Exposit. Ps.* cxviii. iii. 22; xviii. 28.

18. nos itaque omnes reuelata facie gloriam domini specularantes, ad eandem imaginem reformamur a gloria in gloriam sicut a domini spiritu. *De Spir. Sanct.* III, xiv, 102.

iv. 6. Quoniam deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, inluxit in cordibus nostris ad inlumptionem scientiae claritatis dei, in facie Christi Iesu. **8.** pressuram patimur, sed non angustamur. **10.** mortificationem domini Iesu in corpore nostro circumferimus. *Exposit. Ps.* cxviii. vi. 31; xii. 17; xvii. 28.

14. scientes quoniam qui suscitauit dominum Iesum Christum, et nos cum Iesu suscitabit. *De Excessu Frat. sui Satyr.* II, 89.

18. quae enim uidentur temporalia sunt, nam quae non uidentur aeterna. *Exposit. Ps.* cxviii. x. 7.

iii. 6 spiritus Aug.⁸ Sedul. Vulg.: spiritu d e f g Ambrst. Orig. Jer. Aug. Vigil. **14** quod non reuelatur Cod. Armach. Cyp. Aug. Sedul.: non reuelatur uel quod non reuelatur g: dum non reuelatur d e **16** uelamentum Cyp. [Codd. L M B]: tegumentum Cyp. [Cod. V] **18** specularantes Cod. Armach. Hil.: contemplantes f Tert. Jer.: speculamur Amb. (*Ep.* xxii, 11) reformamur d e: formamur Ambrst.: transformamur Vulg.: transferemur Spec. Aug. Jer. gloria Cod. Armach. d e g Spec. r: claritate Vulg. gloriam d e g Spec. r: claritatem Vulg.

iv. 6 splendescere Vulg. Vigil.: clarescere r Aug.: fulgere d e Tycon. Ambrst.: splendere uel fulgere g inluxit Vulg. Vigil.: claruit r Aug. claritatis Vulg.: gloriae d e g r Tert. Ambrst. Aug. Christi Iesu [T.R. Codd. D F] Vulg. Ambrst. Aug.: Iesu Christi d e g t [Codd. C K P S] Orig.² Ath.¹ Chrys.² Cyp. Tert. **8** pressuram] tribulationem Vulg.: tribulationem uel pressuram uel tribulati g angustamus Orig.: angustiamur Amb. G Vulg.: coangustiamur g Sedul.: coangustati Ambrst. Hil. Jer. **10** om. domini Vulg. iesu christi d e g t Iren. Orig. Sedul.: christi Amb. (*De Fuga Saeculi*, vii) corpore nostro d e f g t [T.R.] Spec. Iren. Tert. Ambrst.: corporibus nostris Vulg. [Gk. Cod. S] **14** dominum iesum d e f g [T.R.] Ambrst.: iesum Vulg. [Cod. B] r Tert. **18** temporalia sunt [Cod. F ξστω]: om. T.R. Priscill. *Can.* xi Orig. aeterna g r: T.R. + sunt d Orig.¹ Tert. Ambrst.

v. 3. Sed exuere uetus, nouum sumere, ut expoliati, non nudi inueniamur. 6. peregrinamur a domino. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 25; vii. 39.

7. per fidem ambulamus, non per speciem. 8. audemus ergo et confidimus, magis peregrinari de corpore et adesse ad dominum, 9. ideo connitimur siue absentes siue praesentes placere illi. 10. omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum. *Explanat. Ps. i. 51; xxxviii. 36.*

16. secundum carnem cognouimus Christum, nunc autem iam non nouimus. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 9.

17. transierunt uetera, et omnia noua facta sunt. *Ep. XLVI, 4.*

19. deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. *Explanat. Ps. xlvi. 6.*

21. ut nos in illo essemus iustitia dei. *Exposit. Ps. cxviii. xviii. 42.*

vi. 9. Etenim quasi ignoratur et cognoscitur: quasi moritur et ecce uiuit. 10. quasi tristis et semper laetus: ut egenus et largus: ut qui nihil habeat et possideat omnia. *De Offic. Min. III, i, 7.*

11. cor nostrum dilatatum est. 12. non angustamini in nobis, coartamini autem in uisceribus uestris. 13. dilatamini et uos. 14. et nolite iugum ducere cum infidelibus. 16. et inhabitabo in his, et deambulabo in his. *Exposit. Ps. cxviii. iv. 27; vi. 31; viii. 7.*

v. 3 expoliati [Codd. D F G ἐκδυσόμενοι] Tert. Aug. (*Sermo Nou. Test. XLVIII, 13*) Chrys. Ambrst. Cassiod.: uestiti f Vulg.: spoliati d e Spec. [T.R. B C D³ E K L P S ἐνδυσόμενοι] Syr. Copt. Eth. Goth. Verss. Jer. Aug. (*Sermo Nou. Test. xc, 4*): induti r Ambrst. Jer. Primas. 7 et non f g Aug.: om. et d e r 9 connitimur Orig.: coniciemur g: studemus Orig.: ambimus r Aug.: gestimus Tert. 10 nos oportet stare] om. nos Amb. (*Exhort. Virg. IX*): manifestare nos oportet Tert.: nos oportet manifestare Amb. (*Lap. Virg. Cons. 9*) Cod. Armach. Lucif. recipiat r Tert. Orig. Ambrst. Zeno Hil. Jer. Aug. Pelag. Cassiod. referat Vulg.: ferat d e r Lucif. Aug. 17 omnia noua [T.R. D E K L P] Tert. Hil. (*De Trin. x*) Orig. Aug. Ambrst. Jer. Sedul. Cassiod.: om. omnia [Codd. B C D F S] Amb. (*Ep. lx, 6*) Clem. Ath. Hil. Copt. Eth. Arm. Verss.

vi. 10 egeni g Cod. Armach. Aug. Sedul.: egenes Vulg.: pauperes Ambrst. 12 coartamini Cod. Armach.: angustiamini Vulg.: angustatum Amb. M N 14 cum infidelibus Vulg. [Cod. F μετὰ ἀπίστων] Cyp. Lucif. Ambrst. Aug. [T.R. ἀπίστοις] 16 inhabitabo Vulg.: habitabo Orig. Hil. Sedul. deambulabo Aug. Hil.: inter eos ambulabo d e g t Lucif. Ambrst. Vigil.: inambulabo Vulg.

vii. 5. Foris pugnae, intus timores. *Exposit. Ps. cxviii. v. 39.*

viii. 2. Et profunda paupertas eorum abundauit in diuitiis simplicitatis eorum. **9.** scitis gratiam domini nostri Iesu Christi quia propter uos pauper factus est, cum diues esset, ut uos eius inopia ditaremini. *Explanat. Ps. xxxv. 3; xl. 5.*

10. hoc enim uobis utile est, ut Christum imitemini. *De Offic. Min. I, xxx, 151.*

18. cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias. *Exposit. Euang. Lucae, i. 11.*

ix. 7. Hilarem enim datorem diligit deus. *De Offic. Min. I, xxv, 143.*

x. 4. Quae sunt fortia deo ad destruendas munitiones. **5.** et altitudinem nequitiae spiritalis. *De Viduis, viii, 49.*

17. qui gloriatur in domino gloriatur. *De Spir. Sanct. II, viii, 76.*

xi. 3. Vt excidant a castitate, quae est in Christo Iesu. *De Spir. Sanct. II, viii, 74.*

14. satanas transfiguratur se in angelum lucis. **29.** quis infirmatur et non ego infirmor? *Exposit. Euang. Lucae, vi. 68; ix. 18.*

xii. 2. Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit: raptum eiusmodi usque ad tertium caelum. *Explanat. Ps. xxxvi. 34.*

3. scio hominem, siue in corpore siue extra corpus nescio, deus scit. **4.** quoniam raptus est in paradisum: et audiuit uerba ineffabilia, quae non licet homini loqui. **5.** pro huiusmodi gloriabor: pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus

viii. 2 profunda d e g Orig. Ambrst. Aug. Sedul.: altissima Vulg. **9** scitis Vulg. Sedul. Cassiod.: nostis Ambrst. Vigil. pauper Cod. Armach. d e g r Ambrst. Jer. Aug. Vigil. Sedul. Cassiod.: egenus Vulg. c f Vigil. (*Trin. xi*) ditaremini r Aug.: ditaremini uel diuites essetis g: diuites essetis Vulg. **18** in euangelio est Aug. Jer.: euangelio Cod. Armach.

x. 4 ad destruendam munitionem d e: ad destructionem munitionum Vulg. **5** altitudinem Vulg.: eleuatam Hil.

xi. 3 castitate et simplicitate d e: simplicitate et castitate g r t Aug. **14** sicut angelus d e Lucif. luminis Ambrst.: lucis Vulg.

xii. 2 eiusmodi d e Vulg. Aug.: huiusmodi f g Ambrst. Aug. **4** ineffabilia Orig. Aug.: inenarrabilia Iren.: arcana uerba Vulg. **5** huiusmodi g Ambrst.: eiusmodi d e f Vulg. om. meis d e Gk. B D

AD CORINTHIOS II

meis. **8.** propter hoc ter dominum rogavi. *Exposit. Euang. Lucae*, iv. 26; vii. 90.

9. libentissime itaque magis gloriabor in infirmitatibus meis, ut praetendat in me uirtus Christi. **10.** cum infirmor, tunc potens sum. *Explanat. Ps. xxxv. 23, 25.*

11. factus sum insipiens: uos me coegistis. *De Fide*, iv, v, 60.

xiii. 3. Numquid experimentum eius quaeritis, qui in me loquitur? *De Spir. Sanct.* III, ix, 55.

13. gratia domini nostri Iesu Christi, et caritas dei, et communicatio spiritus sancti cum omnibus uobis. *De Spir. Sanct.* III, xii, 92.

EPISTOLA AD GALATAS

i. 1. Paulus apostolus non ab hominibus neque ad hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem, qui suscitauit eum a mortuis. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 83.

3. gratia uobis a deo patre nostro et domino Iesu Christo, **4.** qui se dedit pro peccatis nostris. *De Spir. Sanct.* III, ii, 9.

6. miror quod sic tam cito transferimini in aliud euangelium, **7.** quod non est aliud, nisi aliqui sunt qui uos peruertunt. *Explanat. Ps. xl. 38.*

ii. 8. Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis **9.** operatus est mihi ad gentes. *De Spir. Sanct.* II, xiii, 146.

16. quoniam non iustificatur homo ex operibus legis. **19.** per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam. *Sermo Contr. Auxent.* 24.

9 libentissime d e g Ambrst. Vigil. itaque Cod. Armach. d e g Ambrst.: ergo Iren. + magis Cod. Armach. d e g Iren. Ambrst.: gloriabor magis Amb. F Ben. Edition meis Amb. B C D E F.

xiii. 3 Numquid Aug.: an f Ambrst. Orig. Cyp. Jer. quia d e r Aug.: quia uel quoniam g **13** communicatio Vulg.: societas Spec. Vigil. om. amen f g [Gk. A B E G S]: + amen [T.R. D K P S³] Vulg. Syr. Cop. Goth. Verss. Theod. Ambrst.

i. 1 deum] deo d e: deum uel o g: patri d e: patrem uel e g **7** aliqui sunt Vict. Ambrst. Aug.: aliqui uel quidam sunt g perturbantes g: qui conturbant uos d e Orig.: qui uos turbant Cyp.

ii. 9 in gentes Vulg.: gentibus Vict.: nationes Tert.

20. uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus.
Exposit. Ps. cxviii. xi. 4.

iii. 7. Si enim qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae. II. iustus autem ex fide uiuit. 13. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. *Sermo Contr. Auxent. 24, 25.*

16. Abrahae enim dictae sunt promissiones et semini eius. non dicit: et seminibus, tamquam in multis, sed sicut in uno: et semini tuo, qui est Christus. *Expositio Euang. Lucae, iii. 10.*

27. Christum induistis. *Exposit. Ps. cxviii. x. 17.*

28. omnes uos unum estis in Christo Iesu. *De Spir. Sanct. II, viii, 74.*

iv. 3. Cum enim essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus. *Exposit. Euang. Lucae, i. 31.*

4. postquam uero uenit plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. *De Fide, I, xiv, 94.*

7. unde iam non est seruus, sed filius: si autem filius, et haeres per deum. *De Spir. Sanct. II, viii, 97.*

8. quia tunc nescientes deum, seruistis his qui natura non erant dii. *De Fide, v, i, 27.*

17. aemulantur uos non bene, sed excludere uos uolunt, ut illos aemulemini. 18. bonum est aemulari in bono semper. 19. filioli mei, quos ego parturio, donec formetur Christus in uobis. *Explanat. Ps. xxxvi. 4, 61.*

21. dicite mihi, qui legem legistis: legem non audistis? 22. scri-

20 uiuo autem] *om. autem Amb. R Orig. Hil. Jer.*

iii. II uiuit g Tycon. Aug. Vulg. [Gk. ζήσεται] 13 maledictum Vulg.: maledictio Tert. 16 sicut Cod. Armach. d e g: tamquam r Tert. Orig. qui Vulg.: quod Iren. Tert. Ambrst. Tycon.

iv. 3 huius mundi d e g r t Orig. Victor. Ambrst. mundi eramus+ seruietes Vulg. 4 postquam uero d: postquam uel cum uero g factum ex muliere d e f g Vulg. Ambrst. Hil. Jer. Leo (*Sermo xxxiii*) Vigil. Cassiod.: natum est Codd. Amiat. Fuld. Spec. Iren. Orig. Cyp. Leo (*Sermo xxiv*) ex d e g Spec. Iren.₂ Tert.₂: de Cyp. 7 per deum [Codd. A B C¹ S¹] Vulg. Cyr. Ambrst. Aug. Bede [T.R. Codd. C³ D K L S θεοῦ διὰ Χριστοῦ] Chrys. Theodoret.₄ 8 nescientes d e g Iren.: ignorantes Vulg. non erant Iren.: non sunt d e Spec. Vulg. Iren.₁ 17 aemulari d e r Aug.: aemulamini Vulg. 21 qui legem legistis] sub lege uolentes esse Liber S. Gall. 96: audistis Orig. Hil. Jer. Aug.

ptum est enim quia Abraham duos filios habuit: unum ex ancilla. **23.** et unum de libera secundum promissionem. **24.** quae sunt, inquit, per allegoriam dicta. haec enim sunt duo testamenta: et infra: **26.** quae autem sursum est Hierusalem libera est. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 28.

28. uos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis. **29.** sed sicut tunc qui secundum carnem natus est, persequebatur eum qui secundum spiritum. *De Spir. Sanct.* II, vii, 65.

31. itaque, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae. *Explanat. Ps.* xliii. 57.

v. 12. Vtinam et abscindantur qui uolunt uos circumcidi. *De Viduis*, XIII, 77.

13. per caritatem spiritus inuicem. *Ep.* xxvii, 23.

22. fructus autem spiritus est: caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, **23.** fides, modestia, continentia. *Explanat. Ps.* xxxvi. 12.

24. quia Christi carnem crucifixerunt. *De Fide*, II, vii, 57.

vi. 7. Nolite seduci: deus non deridetur. *De Excessu Fratr. sui Satyr.* II, 101.

14. non contingat mihi gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo. *Exposit. Ps.* cxviii. viii. 5.

22 ex ancilla] ex uel de g: de Amb. (*Explanat. Ps.* xliii. 57) Vulg. **23** promissionem g r: repromissionem Vulg. **28** uos d [uobis] e g t Iren. Orig. ap. Jer. Victor. Ambrst.: nos Vulg. Chrys. Cyr. Aug. **29** sicut d e g r Orig. Victor. Jer. Aug. Tycon.: quomodo Vulg. natus est Cod. Armach. Orig.: natus fuerit Vigil. Orig.: generatus est Aug. **31** ancillae Vulg.: anchille Amb. D.

v. 12 qui uolunt uos circumcidi] qui subuertunt uos g: conturbat Cod. Laud. 108 **13** + spiritus [Gk. D F] Sixt. Clem. Edd. Vulg. Ambrst. Bas. Victor. Goth. Vers. [T.R. om. τοῦ πνεύματος] **22** caritas Vulg. Orig. Aug.: agape Cyp. (*Test.* III, 64; Codd. L B) patientia benignitas bonitas Sedul.: patientia bonitas benignitas Iren.

vi. 7 nolite errare uel ne errate g non deridetur Cod. Armach. Spec. Tert. Cyp. Victor. Ambrst. Sedul. **14** mihi uero non contigit gloriari Ambrst.: absit mihi gloria Aug.: contingit Amb. N Ben. Ed.

EPISTOLA AD EPHESIOS

i. 13. Credentes signati estis spiritu sancto. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 232.

20. qui operatus est in Christo: suscitans eum a mortuis et constituens eum ad dexteram suam in caelestibus. **21.** supra omnem principatum, et potestatem, et uirtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatum non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. **22.** et omnia subiecit sub pedibus eius. *De Fide*, v, xv, 185.

ii. 4. Deus autem qui diues est in misericordia, propter multam caritatem qua dilexit nos **5.** conuiuificauit nos in Christo—cuius gratia estis salui facti— **6.** et simul suscitauit simulque fecit sedere in caelestibus in Christo Iesu. *Exposit. Ps. cxviii.* x. 14; xx. 20.

8. dei enim donum est: non est ex operibus, ne quis glorietur. **10.** ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus suis. *De Spir. Sanct.* II, vi, 61.

11. memores quod aliquando uos gentes **12.** qui eratis in carne alienati a conuersatione Israhel et peregrini promissionis testamentorum. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 96.

13. uos qui eratis longe facti estis prope in sanguine Christi. *Exposit. Ps. cxviii.* xx. 28.

14. atque ipse factus est pax nostra qui fecit utraque unum et medium parietem saepis soluens, inimicitiam in carne sua:

i. 20 suscitans Vulg.: excitauit Vigil. constituens Vulg. (Codd. A B S): constituit d e g: [T.R. D F K L ἐκείθισεν] sedere fecit r: collocauit Hil. Ambrst. **21** initium et potestatem d e Iren. etiam d e r: etiam uel et g.

ii. 4 propter multam Cod. Armach. d e g r Victor. Ambrst. Jer. Aug. Sedul.: nimiam Vulg. dilectionem Aug.: dilectionem uel caritatem g: caritatem suam Vulg.: om. suam d e g Ambrst. [Gk. D F G] **5** conuiuificauit Vulg.: uiuificauit Ambrst. Hil. salui facti r Victor. Aug. saluati uel salui facti g et consedere uel simul sedere fecit g: et simul consedere fecit r Ambrst. om. in Christo Iesu g Orig. Victor. Hil. [Gk. F G] **8** donum] gratiam d e Aug. Jer. Tycon. Victor. **10** + dei Aug. **11** memores estote Amb. C Vulg. **12** testamentum promissionis r Ambrst. Aug.: testamentorum promissionis Vulg. **14** soluens inimicitiam d r Orig. Ambrst. Vigil. Sedul. Cassiod.

15. legem mandatorum in decretis euacuans, ut duos conderet in uno nouo homine, faciens pacem, **16.** et reconciliaret utrosque in uno corpore deo. **19.** ergo iam non estis aduenae atque peregrini: sed estis ciues sanctorum et domestici dei. *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 26; vii. 141; *Exposit. Ps. cxviii.* xvii. 2.

iii. 1. Paulus uinctus Iesu. *Explanat. Ps. xvii.*

9. mysterium absconditum a saeculis in deo qui omnia creauit. **18.** qui enim cognouit quae sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum **19.** et supereminentem scientiae caritatem Christi. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 27; ii. 14; *De Spir. Sanct.* ii, viii, 76.

iv. 5. Vnus enim dominus, una fides, unum baptisma. **6.** unus deus et pater omnium, qui super et per omnes et in omnibus. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 91.

8. captiuam duxit captiuitatem. *Exposit. Ps. cxviii.* xxi. 11.

11. dedit enim deus quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios uero euangelistas, alios autem pastores et doctores. *De Offic. Min.* i, i, 2.

13. in unum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 161.

15. ut augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus. *De Spir. Sanct.* ii, ix, 94.

16. ex quo totum corpus fidelium et sapientium per harmoniam rationabilem uerbi, hic est enim συναρμοολογούμενον ἁρμονίᾳ τοῦ λόγου δεδεμένον, id est harmonia uerbi compaginatum et compactum atque connexum, per omnem iuncturam ministrationis in

15 mandatorum d e g Spec. Vulg.: praeceptorum Iren. Tert. conderet f g Spec. r: condidit Aug.: condat Vulg. d e Pelag. **19** estis [Gk. A B C D¹]: om. T.R. D³ K L P Syr. Vers. Tert. Jer.

iii. 1 Iesu Hil.: Christi d e g Vulg. Victor. Sedul. [Gk. D F G S] **9** mysterii Cod. Armach. Victor. Ambrst. Jer.: mysterii uel sacramenti g saeculo Spec.: aeuus Tert.: genealogiis f g [Gk. F G] **18** altitudo Cod. Armach. d e g Iren. Orig. Victor. Ambrst. Jer. Aug.: sublimitas f Jer. Vulg. **19** supereminentem Vulg.: supereminentiam scientiae caritatem d e: supereminentiam Amb. E F G O T: supereminentie Amb. B: scientiae om. Amb. B P Jer. (iv, 106 Wordsworth and White).

iv. 16 compactum et connexum d e g Vulg. Iren. Lucif. Ambrst.: constructum et connexum Tycon.: compactum et connectum Fulgent.: compactum et con-

mensuram uniuscuiusque partis augmentum corporis fecit, in aedificationem sui in caritate. *Ep.* LXXVI, 12.

18. alienati a uita dei propter ignorantiam quae in ipsis est, propter caecitatem cordis eorum. *Exposit. Ps.* cxviii. v. 31.

23. renouamini spiritu mentis uestrae. 26. sol non occidat super iracundiam tuam. *Explanat. Ps.* xxxvi. 18; lxi. 30.

v. 2. Sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. *De Fide*, I, xviii, 109.

3. fornicatio autem, et omnis immunditia, et auaritia, nec nominetur in uobis, sicut decet sanctos. 5. hoc enim scitote quod omnis impudicus, aut immundus, aut auarus, quod est idolater, non habet haereditatem in regno Christi et dei. *Ep.* LXIII, 11.

14. surge, qui dormis, et exsurge a mortuis et illucescet tibi Christus. *De Spir. Sanct.* III, xxii, 167.

23. caput autem ecclesiae Christus. 25. sic dominus dilexit ecclesiam. . . . 27. ut exhibeat sibi ipse gloriosam et non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi, sed ut sit sancta et immaculata. 30. nos ergo membra sumus corporis eius, de carne eius et de ossibus eius. 31. quia duo erunt in carne una et quia relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae. 32. sacramentum hoc magnum est. *Exposit. Euang. Lucae*, i. 17; ii. 86; viii. 26.

glutinatum Jer. secundum operationem in mensuram Vulg.: secundum mensuram operationis Amb. (*Ep.* LXXXVI, 3): *om.* κατ' ἐνέργειαν Codd. F G and Lat. d e f g Iren. Victorin. Lucif. Ambrst. 18 eorum Spec. Victorin. Jer.

Aug.: ipsorum Vulg.: illorum Ambrst. 23 mentis uestrae Vulg.: sensus uestri d e Tert. Cyp. Lucif. 26 tuam] uestram Amb. A C D E F g Vulg.

v. 2 *Some MSS. have* dilexit uos. . . pro uobis: nos Vulg. [Gk. D E F G S³]: uos Cod. Armach. f Spec. Victor. Aug. Cassiod. [Gk. A B P S] 14 illucescet

[T.R. Codd. A B D³ F K L P S] Clem. Orig.² Ath. Jer. Vigil. Aug.: inluminabit Vulg.: et contingat te Christus [Gk. Cod. D] Aug. Jer.: et continges Christum d e Orig. Ambrst. Victor.: et continges Christum seu inluminabit te Christus Paulinus of Nola (*Ep.* II, 11): adtinges Christum Paulinus of Nola 30 de carne eius et de ossibus eius [T.R. Codd. D F K L P S³] Iren. Chrys. Theod. Victor. Jer. Vulg.: *om.* Gk. Codd. A B S 32 sacramentum Cod. Laud. 108 Tert. Cyp. Gaud. Aug. Jer. Tycon. Theodoret. Sedul.: mysteriorum g Iren. Orig. Victor. Ambrst.

vi. 12. Quia non est nobis luctatio aduersus carnem et sanguinem: sed aduersus principatus et potestates, aduersus mundi huius rectores et tenebrarum, aduersus spiritalia nequitiae quae sunt in caelestibus. *Explanat. Ps. i. 38.*

16. accipientes scutum fidei in quo possitis omnia tela maligni ignita extinguere: **17.** et galeam salutis adsumite. et gladium spiritus, quod est uerbum dei. *De Spir. Sanct. III, vii, 46.*

EPISTOLA AD PHILIPPENSES

i. 23. Dissolui enim cupio et cum Christo esse, multo enim melius. **24.** permanere autem in carne magis necessarium. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 24.*

ii. 3. Alter alterum existimantes superiorem sibi. **4.** non quae sunt singuli cogitantes, sed quae aliorum. *De Offic. Min. III, ii, 13.*

5. hoc enim sentite in uobis, quod et in Christo Iesu, **6.** qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem deo, **7.** sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, et specie inuentus ut homo,

vi. 12 nobis d e f g Vulg. [T.R. Codd. A D³ K L P S] Cyp. Tert. Aug. Clem. Orig.: nobis non est Amb. F: uobis Spec. [Gk. Codd. B D¹ F G²] Lucif. Priscill. Ambrst. luctatio Tert. Jer.: lucta Amb. D E F: collectatio d Cod. Demidov.: conluctatio Codd. Amiat. Fuld. Vulg. Amb. (*Exposit. Ps. cxviii. iii. 45; De Paradiso, XII, 55*) Cyp. Lucif. carnem et sanguinem f Spec. Codd. Amiat. Demidov. Jer.: sanguinem et carnem d e g spiritalia nequitiae Cyp. Tert. Lucif.: spiritalia malitiae Tert. Iren.: spiritus nequitiae Cyp.: spiritus nequitias Hil. Priscill. Ambrst. **16** accipientes Jer. Vigil.: adsumentes d e g Spec. Cyp. Lucif. Vigil. maligni Orig. Ambrst. Aug.: inimici Aug. Cassiod. **17** salutis Vulg.: salutaris d e Tert.

i. 23 cupio Tert. Jer. Aug. Cassiod.: optabam Pacian.: desiderium habens Vulg. quanto uel multo g **24** magis necessarium Orig. Aug.: om. magis Vulg.

ii. 3 Alter alterum Ambrst. existimantes superiorem sibi Ambrst. **4** cogitantes Codd. Armach. Monacensis **6** in forma Ambrst. Lucif. Hil. Novat. Vigil. Jer. Aug.: in figura dei constitutus Cyp. (*Test. II, 23; III, 39*): qui cum in forma dei constitutus [+uel esset g] d e g: in effigie dei constitutus Tert. (*Adu. Marc. v, 20; Contr. Prax. 7*) **7** accipiens Vulg.: sumpsit Victor. in similitudinem Vulg.: in similitudine d e g Spec. Tert. Orig. Cyp. Victor. Aug. Cassiod. specie Spec. Orig.: figura Tert. Cyp. Victor.: om. Vigil.: habitu Vulg. hominum Amb. (*De Excessu Frat. sui Satyr. II, 103*) Ambrst. Cyp. Hil. Novat. Arnob. Orig. [T.R. ὁμοιωμάτων]: hominis Amb. (*De Fide, III, xi, 81*) Tert. Cyp. Hil. (*Ps. ii*)

8. humiliavit semetipsum factus oboediens ad mortem. 9. propter quod deus illum exaltauit et dedit illi nomen super omne nomen, 10. ut in nomine Iesu omne genu flectatur. 11. quoniam dominus Iesus in gloria est dei patris. *Exposit. Ps. cxviii. xviii. 32; xx. 17; De Fide, III, xiv, 121.*

15. illi uero sicut luminaria in saeculo, 16. uerbum uitae continentes. *Exposit. Euang. Lucae, x. 38.*

iii. 2. Videte canes, uidete malos operarios, uidete concisionem. 3. nos enim sumus circumcisio, qui spiritui deo seruimus. *De Spir. Sanct. II, v, 45.*

5. Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem Pharisaeus. 6. secundum iustitiam, quae in lege est, conuersatus sine querella. 7. quae mihi... lucra fuerint, haec duxi propter Christum detrimenta esse. 8. et aestimo ut stercora, ut Christum lucri faciam. *Exposit. Euang. Lucae, v. 21.*

12. non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si comprehendam. *De Offic. Min. III, ii, 11.*

13. posteriora obliuiscens et ea quae sunt priora adpetens. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 185.*

19. quorum deus uenter est, et gloria in confusione ipsorum. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 217.*

20. nostra autem conuersatio in caelis est: unde et saluatorem expectamus dominum Iesum. 21. qui transfigurabit corpus humili-

8 semetipsum Orig. Aug.: se ipsum d e f g Spec. t Orig. Victor. mortem + crucis Vulg. Gk. 9 exaltauit Aug. Ambrst. Cassiod. Jer.: suscitauit Aug., dedit Novat. Jer. Aug. Vigil. Cassiod.: donauit Vulg. 10 omnes genua flectant Amb. (*De Spir. Sanct. v, xiii, 167*) Victor.: omnes genua curuent Cyp. (*Test. II, 13; III, 39*): omne genu flectatur e Spec.: omne genu flectat d g 15 in hoc mundo Cod. Armach. d e f Spec. Orig. Victor.: in mundo Vulg.

iii. 3 deo d Codd. Demidov. Amiat. Vulg. [T.R. D¹ P S¹] Syr. Goth. Verss. Theodoret. Orig.: Codd. A B C D³ read θεοῦ Ath. Euseb. Syr.^{mn} Copt. Verss. Lat. g 7 sed quae Vulg.: om. sed d Gk. A G S¹ Cyr. Lucif. Aug. duxi Cod. Armach. Victor. Aug.: existimaui d Lucif. 8 existimo Vulg.: arbitror d e Lucif. Ath. Ambrst. Aug.: arbitratus sum g lucrifaciam Amb. L: lucrifacerem Aug.: ut Christum lucri faciam uel lucrer g: ut Christus lucraretur Amb. (*De Fuga Saeculi, I, 2*) 13 posteriora + quidem Cyp.-App.: relinquentes ea quae praeterita sunt Priscill. 20 salutarem Victor. 21 transfigurabit Cod. Armach. d e Tert. Iren. Victor. Hil. Jer. Ambrst. Vigil.: transformabit uel

AD PHILIPPENSES

tatis nostrae, conforme ut fiat corpori gloriae suae secundum operationem, quo possit etiam subiicere sibi omnia. *De Fide*, v, xv, 184.

iv. 7. Et pax dei, quae superat omnem mentem, custodiet corda uestra et sensus in Christo Iesu. *De Iacob*, II, 28.

II. ego autem didici in quibus sum sufficiens esse. **12.** scio et humiliari, scio et abundare. **13.** omnia possum in eo qui me confortat. *Explanat. Ps. xxxvi. 56; xxxviii. 12.*

EPISTOLA AD COLOSSENSES

i. 16. In ipso constituta sunt uniuersa in caelis et in terra, uisibilia et inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue uirtutes, siue principatus, siue potestates: omnia per ipsum et in ipso condita sunt. **17.** et ipse est ante omnia, in ipso constant. Ambrose, *Council of Aquileia* (Migne, P.L. LXII, 453).

18. et ipse est caput corporis ecclesiae. *Exposit. Ps. cxviii. xix. 41.*

24. et adimpleo quae desunt tribulationum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia. **25.** cuius sum, fratres, minister. *Explanat. Ps. xxxviii. 32.*

ii. 3. In quo thesauri sapientiae absconditi. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 32.*

transfigurabit g: conformabit Sedul. gloriae d e g Spec. Tert. Victor. Hil. Ambrst. Jer. Aug. Sedul.: claritatis Cyp.³ secundum operationem et possit et subicere ei omnia g: quam possit et subicere ei omnia d e.

iv. 7 dei [T.R. τοῦ θεοῦ] Vulg.: Christi Cod. Oxoniensis t [Gk. A] Cyr. Procopius Amb. (*De Fide*, I, ix, 64) superat uel praecellit g: praecellit d e Aug.: exsuperat Amb. Vulg. corda uestra et corpora uestra d e g Spec. Victor.: corda uestra et intelligentias Vulg. **13** in eo qui confortat me d e [Codd. A B D¹ S] Victor. Ambrst. Aug.: + Christo g [T.R. D³ K L S³] Syr. Goth. Verss. Ath. Euseb.² Greg. Nyssa Chrys. Theodoret.

i. 16 condita sunt Amb. (*Exposit. Euang. Lucae, ii. 13*) Vulg. throni Spec. Vulg. Iren. Tert. Vigil. Ambrst.: sedes Amb. (*Exaem. I, 9; Exposit. Ps. cxviii. iii. 20; Explanat. Ps. xxxvi. 37*) **24** ut adimpleam Aug.: suppleo d e Ambrst.: repleo Orig.: re uel suppleo g tribulationum e g Vigil.: pressuram Tert. Ambrst. Aug. Tycon.: passionum Vulg. **25** +ego Vulg.

8. ne quis uos depraedetur per philosophiam et inanem reuelationem secundum traditiones hominum, secundum elementa huius mundi et non secundum Christum. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 10.*

12. in quo et consurrexistis per fidem operationis dei, qui suscitauit illum a mortuis. 13. et cum mortui essetis delictis et praeputio carnis uestrae, uiuificauit nos cum illo, donans nobis omnia delicta, 14. delens quod aduersum nos erat chirographum decretis, quod erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, efficiens illud cruci, exuens se carne. *De Fide, IV; ii, 12.*

15. exuens se carne principatus et potestates omnes tradiderat. 18. frustra inflatus mente carnis suae 19. et non tenens caput. *Exposit. Euang. Lucae, v. 187, vi. 15.*

21. ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis, quae sunt omnia ad corruptelam. *De Bono Mortis, III, 10.*

iii. 1. Si ergo consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est ad dexteram dei sedens. 2. quae sursum sapite, non quae super terram. 3. uita nostra abscondita est cum Christo in deo. 4. cum autem apparuerit uita nostra, tunc et nos cum eo apparebimus in gloria. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 39; x. 159.*

5. mortificate ergo membra uestra quae sunt super terram: fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam et auaritiam quae est idololatria. *Exposit. Ps. cxviii. xvi. 12.*

ii. 8 depraedetur Cyp. Ambrst. Jer. Priscill. seductionem d e Tert. Ambrst. Aug. Pacian.: deceptionem Hil. traditionem Amb. P huius mundi Cod. Demidov. Ambrst. Aug. 12 resurrexistis Vulg.: surrexistis d e Ambrst. Sedul. 13 uiuificauit g Tert.: conuiuificauit Vulg. 14 chirographum decreti Cod. Demidov. f t Jer. Aug. Cassiod.: chirographum declati d e affigens t Orig.: adfigens Vulg. 15 exuens se d e Aug. Marius Pacian.: exiuit Orig.: exuuit se Aug.: expolians Vulg. 18 mente Cod. Armach. Ambrst. Aug.: a mente Orig.: sensu Vulg.: sub sensu uel mente g: assentia Cassiod. 21 ne tetigeris Vulg. ne attaminaueritis Ambrst.: ne adtaminaueris d e g Orig.: contaminaueris g Orig.

iii. 1 resurrexistis f: consurrexistis Amb. L Vulg.: consurrexeritis Amb. P ad dexteram d e Tert. Ambrst. Aug.: in dextera Vulg. dei patris Amb. E T Paulinus (*Ep. xi, 9*) Cod. Barberinus 3 uita nostra [T.R. B D^{2,3} K L] Vulg. Hil. Jer. Orig.: uita uestra [Gk. C D¹ F S] cum eo g Cyp.: cum illo Ambrst. Aug.: cum ipso Aug.₆ Cassiod. 5 idololatria Tert.: idolatria Cod. Armach. Iren.: idolorum d e g Cyp.

8. illa quae legimus: animositatem, blasphemiam, turpiloquium. *De Fide*, v, xiv, 176.

9. expoliantes ueterem hominem cum actibus suis **10.** et induimus nouum qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius qui creauit eum. **11.** ubi non est seruus et liber sed omnia in omnibus Christus. *Exposit. Ps. cxviii. x. 17.*

iv. 3. Vt aperiatur mihi ostium uerbi ad eloquendum mysterium Christi. *De Fide*, iv, ii, 20.

EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA

iii. 11. Ipse autem deus et pater noster, et dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostram ad uos. *De Fide*, ii, x, 87.

12. uos autem dominus multiplicet et abundare faciat in caritate inuicem et in omnes, sicut et nos in uobis. **13.** ad confirmanda corda uestra sine querella in sanctificatione coram deo et patre nostro in aduentu domini Iesu. *De Spir. Sanct. iii, xiv, 94.*

iv. 12. Nolumus autem uos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non tristes sitis, sicut et ceteri qui spem non habent. *De Iacob*, i, viii, 31.

8 animositatem Cod. Armach. Vulg.: furorem uel indignationem g turpiloquium Cod. Armach. d e g Tert. Ambrst. Vigil.: turpem sermonem de ore uestro Vulg. **9** eius] suis Amb. M **10** induamus Amb. A R: induite Amb. (*Exposit. Ps. cxviii. iii. 22*) Aug. Cassiod. Priscill.: induentes Vulg. in agnitione Orig. Aug. Faustus ap. Aug. Cassiod.: in agnitionem Vulg.

iv. 3 uerbi g Ambrst. Aug. Pelag.: sermonis Vulg.

iii. 11 dominus noster Iesus Codd. Amiat. Demidov. Sixt. Clem. Edd. Vulg. [Codd. A B S]: om. noster Vulg.: + Χριστός T.R. Codd. D³ F K L Syr. Goth. Arm. Verss. **12** in caritate Cod. Armach. d e Aug. sicut g Ambrst.: quemadmodum Vulg. **13** sanctificatione] in sanctimonia Ambrst.: in sanctitate Vulg. coram deo et patre nostro Cod. Armach. Tert. Ambrst.: coram uel in deo et patre nostro g in aduentu [ἐν τῇ παρουσίᾳ] Vulg.: in aduentum d e Cod. Demidov.

iv. 12 tristes sitis Spec.: contristemini Vulg.: contristemini uel non tristes sitis g Cod. Laud. 108

17. et nos qui uiuimus, simul cum illis rapiamur in nubibus obuiam Christo in aera. *De Excessu Frat. sui Satyr.* II, 93.

v. I. De temporibus autem et momentis, fratres, non habetis opus ut uobis scribamus. 10. dominus Iesus qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illis uiuamus. *De Fide*, IV, x, 119; xvii, 213.

23. ipse autem dominus sanctificet uos per omnia: et integer spiritus et anima et corpus sine querella in die domini nostri Iesu Christi seruetur. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 191.

EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECUNDA

i. I. Paulus, et Siluanus, et Timotheus, ecclesiae Thessalonicensium in deo patre et domino Iesu Christo. *De Spir. Sanct.* II, viii, 76.

ii. 3. Cum reuelatus fuerit homo iniquitatis et filius interitus, 4. qui aduersatur et extollitur supra omne qui dicitur deus. *Exposit. Ps. cxviii.* iii. 34.

7. tenet, donec de medio fiat. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 19.

8. dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. *De Spir. Sanct.* III, vii, 44.

9. secundum opera satanae in omni uirtute et signis et prodigiis mendacibus, 10. et omni solutione iniquitatis. *Explanat. Ps. xxxvii.* 29.

17 uiuimus+qui relinquimur [T.R. οἱ περιλειπόμενοι] Vulg.: om. Codd. F G Lat. f g Codd. Amiat. Tolet. Tert. Ambrst. Christo d e f g Cod. Demidov. Spec. Tert. Orig. Jer. Hil. Ambrst. Aug.: domino [T.R.] Vulg. Orig.₂ Jer.

v. I non habetis opus] non est necesse d e Ambrst.: non indigetis Vulg. 23 in die Orig.: in aduentu Vulg.: in die aduentus Amb. (*Inst. Virg.* II): om. Amb. E G Cod. Fuld. Iren.

ii. 3 homo iniquitatis Ambrst. Jer.: delicti Tert.: interitus Orig. Aug.: perditionis Amb. (*Exposit. Euang. Lucae*, x. 10) Vulg. [T.R. ἀμαρτίας] Iren. Orig.₄ Hippol. Euseb. Chrys. 8 dominus Iesus [Codd. A D¹ FL² S] Vulg. Orig.₃ Apost. Const. Ath. Cyr. Jer. Bas. Chrys. Iren. Hil. Aug. Ambrst.: om. Iesus [T.R.] Theodoret. Vigil. 9 opera Cod. Armach. Pelag. mendacibus Vulg.: mendacii d e Iren. Tert. Ambrst.

16. ipse autem dominus noster Iesus Christus, et deus, et pater noster qui dilexit nos et dedit consolationem aeternam, et spem bonam in gratia **17.** consoletur corda uestra, et confirmet. *De Fide*, II, x, 87.

iii. 15. Corripite ut fratrem, ut erubescat, non ut inimicum eum aestimetis. *Exposit. Euang. Lucae*, viii. 27.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM PRIMA

i. 1. Paulus apostolus Iesu Christi secundum imperium dei saluatoris nostri, et Christi Iesu spei nostrae. **4.** scriptum est enim ut non intendamus fabulis et genealogiis interminabilibus, quae quaestiones magis praestant quam aedificationem dei quae in fide est. **5.** finis autem praecepti est caritas de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta, **6.** a quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in uaniloquium, **7.** uolentes esse legis doctores, non intelligentes neque quae loquuntur neque de quibus affirmant. **9.** quod lex non sit iustus posita, sed iniustus. **15.** qui enim uenerat saluos facere peccatores. *De Fide*, III. xii. 101; II. xv. 133; *Exposit. Euang. Lucae*, iii. 30; x. 131.

ii. 5. Sicut unus deus, ita et unus mediator dei et hominum, homo Christus Iesus. **6.** et dedit semet ipsum redemptionem pro omnibus. **8.** uolo uiros in omni loco orare leuantes puras manus suas sine ira et disceptatione. *Explanat. Ps.* xxxvi. 66; xlvi. 13.

12. mulieribus autem docere in ecclesia non permitto. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 165.

17 consoletur Codd. Armach. Fuld. g Ambrst.: exhortetur Vulg.

iii. 15 aestimetis d e g Aug. Ambrst.: existimate Cod. Armach.

i. 1 et Christi Iesu] *om.* domini Gk. A D¹ F G Chrys. Ambrst. Cassiod. Syr. Sah. Verss. Vulg. [T.R. D³ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ] Theodoret. John Damascene **4** intendant d g Spec. Ambrst.: intenderent Vulg. interminabiles genealogias Jer.: infinitas d Spec. Orig.: genealogiis interminatis Vulg. **9** sit posita iustus Amb. C **15** peccatores saluos facere Orig.₂: peccatores saluare g Orig.₁

ii. 8 *om.* suas Amb. B Vulg. **12** mulieribus *in agreement with* Gk. Jer.: mulieri Vulg. Ambrst.

iii. 2. Oportet esse inreprehensibilem sacerdotem. **4.** suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. **5.** si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo ecclesiae diligentiam habebit? *Exposit. Euang. Lucae, iv. 53.*

8. diaconos similiter oportet esse graues, non bilingues, non multo uino deditos, non turpe lucrum sectantes, **9.** habentes mysterium fidei in conscientia pura. **10.** et hi autem probentur primum: et sic ministrent nullum crimen habentes. *De Offic. Min. I, i, 245.*

iv. 1. Discedent quidam a fide, intendentes spiritibus erroris et doctrinis. *De Fide, II, xv, 134.*

8. corporalis enim exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est. *De Offic. Min. II, vi, 27.*

13. attende lectioni, exhortationi doctrinae. **14.** noli neglegere gratiam quae in te est. *Exposit. Ps. cxviii. vi. 27; x. 39.*

v. 3. Viduas honora, quae uere uiduae sunt. **6.** sicut illa quae uiuens mortua est. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 4; viii. 75.*

9. non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius uiri uxor, **10.** quae in operibus bonis testimonium habeat, si filios educauerit, si tribulationem patientibus subministrauerit, si postremo omne opus bonum fuerit subsecuta. *De Viduis, II, 9; 11.*

16. si quis fidelis aut si qua fidelis habet uiduas subministret illis, et non grauetur ecclesia: ut his quae uere uiduae sunt sufficiat. **22.** te ipsum castum custodi. *Exposit. Euang. Lucae, iv. 53; viii. 75.*

iii. 2 sacerdotem] episcopum Vulg. **5** domui Vulg.: domus Amb. F O V ecclesiae + dei Amb. L F O V Gk. Vulg.: om. dei t **8** graues d: pudicos Vulg.: modestos g **10** crimen: sine crimine Ambrst.

iv. 1 intendentes Tert. Aug. Faust. ap. Aug.: attendentes Vulg.: qui attendunt Orig. doctrinis + daemoniorum Vulg. Gk. **13** lectioni Vulg.: lectionem Amb. N. Ambrst. et exhortationi Amb. O: om. et Vulg. **14** gratiam g Vulg.: charisma Hil.

v. 3 uere Vulg.: uerae Amb. O P Codd. Fuld. Hubert. Pelag. **9** annorum sexaginta d g Spec. Jer. Sedul. **10** habens Vulg. g t Jer. educauit Vulg.: nutriuit d Spec.: enutriuit Ambrst. tribulantibus d g: pressuram Ambrst. omne uel opus uel bonum uel subsecuta est g **16** ueris uiduis d Ambrst. Aug.

23. uino modico utere propter frequentes tuas infirmitates.
Ep. LXIII, 27.

24. quorundam hominum peccata manifesta sunt praecedentia in iudicium: quosdam autem et subsequuntur. *Explanat. Ps. xliii. 47.*

vi. 3. Ei quae secundum pietatem est doctrinae non acquiescit. **4.** superbit, nihil sciens, sed languescens circa quaestiones et pugnas uerborum: ex quibus oriuntur inuidiae, contentiones, sacrilegia, suspiciones malae, **5.** conflictationes hominum mente corruptorum et a ueritate alienorum, existimantium quaestum esse pietatem. *Exposit. Ps. cxviii. vii. 9.*

6. cuius quaestus est pietas cum sufficientia. *De Offic. Min. II, vi, 26.*

9. qui uolunt diuites fieri, incidunt in temptationem, et laqueum diaboli. *Exposit. Ps. cxviii. xiv. 36.*

10. radix omnium malorum est auaritia. *Explanat. Ps. i. 28.*

13. qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem. **14.** et serues mandatum sine macula usque in aduentum domini nostri Iesu Christi, **15.** quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens, rex regum, et dominus dominantium, **16.** qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem quem uidit hominum nemo, sed nec uidere potest. *De Fide, III, iii, 17.*

23 utere + propter stomachum tuum Vulg. Gk.: *om.* Amb. (*Hel. et Ieiun. v, 10; De Paenit. i, 24*) Aug. **24** peccata Amb. A.

vi. 4 superbit Ambrst.: superbus Vulg.: inflatus est d g Spec. r Lucif.: inflatus est uel superbus g **5** alienorum Cod. Armach.: destitutorum r Spec. Lucif. Aug. uel **6** quaestus r d Spec. Vulg. Lucif. Aug. Ambrst.: negotiatio Tycon. **9** + diaboli d Cod. Demidov. f g Spec. Cyp. Jer. Cassiod.: *om.* Vulg. Gk. **10** cupiditas uel auaritia Amb. C: auaritia r Ambrst. Aug. Jer.: cupiditas Vulg. Tert. Aug. Cyp. (*Test. III, 61*) **14** macula + inreprehensibile Vulg. **16** habitat d Cod. Demidov. Tert. Novat. Orig. Hil. Jer. Aug. Vigil. Cassiod.: habitans e f g Orig. Vulg. nemo d e g Ambrst. Julian ap. Aug. Sedul.: nullus hominum f Vulg. Cassiod.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM SECVNDA

i. 12. Scio cui credidi et certus sum, quia potens est commendatum meum custodire in illum diem. **14.** bonum depositum custodi per spiritum sanctum, qui habitat in nobis. *De Tobia*, xx, 67.

18. det dominus misericordiam inuenire a domino. *De Spir. Sanct.* III, xv, 105.

ii. 5. Nemo enim nisi qui legitime certauerit coronatur. *Exposit. Euang. Lucae*, iv. 4.

11. si enim compatimur et conuincemus: nec solum conuincemus **12.** sed etiam conglorificabimur: nec solum conglorificabimur, sed etiam conregnabimus. *De Spir. Sanct.* II, viii, 85.

19. cognouit dominus qui sunt eius. *Explanat. Ps.* xxxvi. 31.

23. stultas enim et sine disciplina quaestiones deuita, quia generant lites. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 28.

iv. 2. Argue, obsecra, increpa. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 60.

6. tempus meae resolutionis instat. **7.** certamen bonum certauit, cursum consummaui, fidem seruauit. **8.** quod reliquum reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi dominus in illo die. *Explanat. Ps.* xxxvi. 17; xlvii. 12.

EPISTOLA AD TITVM

i. 2. Fidelis deus qui non mentitur. *De Fide*, v, xvii, 216.

7. oportet enim episcopum sine crimine esse sicut dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non uinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum. *Ep.* LXIII, 61.

i. 12 rededdi Amb. P (Cod. Parisiacus, 14464, xii cent.) commendatum] depositum meum. . . id est commendatum meum Aug.: depositum uel depositionem g: depositum Vulg. custodire g Ambrst.: seruare Amb. e Vulg.

ii. 11 compatimur] commortui sumus Vulg. Orig. **19** eius Vulg. Orig. Jer.: ipsius Amb. B C Cod. Armach. Ambrst. **23** indisciplinatas g: inuerditas Cyp. (*Test.* III, 53) Ambrst.: sine disciplina Cod. Laud. 108 Vulg.

iv. 8 quod reliquum Ambrst.: relicum Amb. B die + iustus iudex Vulg. Gk.

i. 2 non mentitus deus Vulg.: non mendax deus d e g Hil. Jer. Aug.

9. quia debet episcopus amplecti eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sua, et eos qui contradicunt, arguere. *Exposit. Ps. cxviii. x. 39.*

ii. 1. Loquere quae decet sanam doctrinam. *De Offic. Min. I, x, 30.*

iii. 3. Erasmus enim et nos aliquando insipientes, increduli, errantes, seruientes desideriiis et uoluptatibus uariis. *De Spir. Sanct. II, x, 107.*

4. cum autem benignitas et humanitas apparuit saluatoris nostri, **5.** non ex operibus iustitiae quae fecimus, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis et renouationis spiritus sancti. *Exposit. Ps. cxviii. xxii. 2.*

EPISTOLA AD PHILEMONEM

9. Cum sim talis ut Paulus senex, nunc autem et uinctus Christi Iesu, **10.** obsecro te pro meo filio quem genui in uinculis Onesimo. *Explanat. Ps. xxxvi. 60.*

12. tu autem illum ut mea uiscera suscipe; **13.** quem ego uolueram tecum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis euangelii. **14.** sed sine consilio tuo nolui facere, ne uelut ex

9 contradicunt Vulg.: responsatores Ambrst.

ii. 1 decent Cod. Armach. Ambrst. Aug. Cassiod. Sedul.: decet Vulg. Sedul.

iii. 3 Erasmus Vulg. Amb. (*Exposit. Ps. cxviii. xxi. 2*): fuimus d e g Lucif. Jer. Orig. Amb. (*Explanat. Ps. xl. 24*) increduli Vulg. Aug.: incredibiles d e g Lucif.: inobsequentes Ambrst. uoluptatibus uariis Vulg. Lucif. Aug.: om. uariis Amb. (*Explanat. Ps. xl. 24; Exposit. Ps. cxviii. xxii. 2*) **4** apparuit Vulg.: induxit d e g Orig. Lucif. Ambrst. Jer. Aug.: induxit uel apparuit g nostri dei Aug. Gk. Vulg. **5** saluos nos fecit Vulg. Jer.: saluauit g: seruauit Cyp. et renouationis Vulg. Jer. Sedul.: et infusionem Amb. (*Apol. Proph. David 1, 23*) per spiritum sanctum d e g Lucif.

9 ut Vulg.: sicut d e g Christi Iesu [Gk. A C P S] Ambrst. Jer.: Iesu Christi Vulg. [T.R. D³ E F G K L Ἰησοῦ Χριστοῦ] Syr. Arm. Verss. **14** sed sine Cod. Amiat. t Aug. Sedul.: sed sine uel autem tuo consilio g

necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium. *Exposit. Ps.* cxviii. xiv. 24; *Explanat. Ps.* xxxvi. 60.

20. ita, frater, ego te fruar in domino: refice uiscera mea in Christo. *Exposit. Euang. Lucae*, v. 92.

EPISTOLA AD HEBRAEOS

i. 2. Per quem et facta sunt saecula. 3. splendor est gloriae et character substantiae eius. *De Fide*, v, iv, 19.

4. tanto melior factus angelis. *De Fide*, III, xi, 78.

6. et adorent eum omnes angeli dei. *De Spir. Sanct.* 1, iii, 47.

10. initio terram tu fundasti, domine, et opera manuum tuarum sunt caeli. *De Fide*, v, ii, 30.

14. nonne omnes sunt ministri spiritus in ministerium, qui mittuntur? *De Spir. Sanct.* 1, iii, 47.

ii. 2. Omnis praeuaticatio iustam accipit remunerationem. *Exposit. Ps.* cxviii. xv. 33.

8. nunc autem nondum uidemus omnia illi esse subiecta.

9. nam paulo quam angelos minoratum uidemus Iesum, propter passionem mortis gloria et honore coronatum: ut sine deo pro omnibus gustaret mortem. *De Fide*, II, viii, 63; v, xiii, 160.

10. decebat autem eum per quem omnia, et propter quem omnia, multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummari. *De Offic. Min.* 1, x, 30.

20 Christo e f g [Gk. A C D¹ F G L P S] Chrys. Theodoret. Ambrst. Jer. domino Codd. Amiat. Demidov. [T.R. D³ E K ἐν κυρίῳ].

i. 2 facta sunt Aug.: etiam fecit d e t Vulg. Sedul. 3 character Amb.₆ Victor. Faustus: imago Amb. (*Explanat. Ps.* xxxviii. 24; *Serm. Contr. Aux.* 32) d e t Victor. Vigil.: figura Vulg. Jer. Orig.: forma Jer. 10 initiis d e: in initio t: in principio Vulg. 14 ministri d e Orig. Aug. Sedul. Jer.: administratorii Vulg. qui mittuntur d e Orig. Jer.: missi Vulg. Aug.

ii. 2 remunerationem d e: retributionem Vulg.: retributionis mercedem Vigil. 8 nondum d e: necdum Vulg. 9 sine deo [Gk. Cod. Offenbachianus] Theodoret. Fulgent. Vigil.: extra deum Cod. Sangermanensis [T.R. χάριτι θεοῦ] Orig.₂ Euseb. Chrys. Cyr. 10 adductis d e Faustus: adduxerat t Vulg. ducem] principem Vigil. consummari Cod. Demidov. t Orig. Ruf. Cassiod. Sedul.

14. ergo quia filii participes sunt carnis et sanguinis, et ipse similiter particeps factus est eorundem: ut per mortem destrueret hunc qui mortis habebat imperium. *De Fide*, III, xi, 84.

16. non enim statim angelos adsumpsit, sed semen Abrahae.

17. unde habuit per omnia fratribus similari: ut misericors fieret et fidelis princeps sacerdos ad deum, ut expiaret peccata populi.

18. in quo enim passus est ipse tentatus, potest et tentatos iuuare. *De Fide*, III, ii, 85.

iii. 1. Propter quod, fratres, sanctissimi uocationis caelestis participes, intuemini apostolum et principem sacerdotum confessionis nostrae Iesu, **2.** fidelem esse creatori suo, sicut et Moyses in domo eius. *De Fide*, III, ii, 85.

5. et Moyses quidem fidelis in tota domo eius tamquam famulus in testimonium eorum quae dicenda essent. **6.** Christus uero tamquam filius in domo sua. **7.** quia haec dicit spiritus sanctus: hodie si uocem eius audieritis **8.** nolite obdurare corda uestra sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto **9.** ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt et uiderunt opera mea. **10.** quadraginta annis proximus fui generationi huic, et dixi: semper isti errant corde: ipsi uero non cognouerunt uias meas, sicut iuravi in uias meas, si introibunt in requiem meam. *De Spir. Sanct.* III, viii, 51; *Explanat. Ps. xlviii.* 18.

14 filii+dei sui Orig.: pueri mei Vulg. participes sunt d e: communicauerunt Vulg. carnis et sanguinis [T.R. K L] Theodoret.⁴ Orig. Jer. Aug.: sanguini et carni [Codd. A B C D S] d e Codd. Amiat. Fuld. Vulg. Cyp. Ath.² Chrys. Euseb.² participauit Vulg. Aug.: particeps factus est Jer. destrueret Vulg.: destruat Orig.: euacuaret Aug. **16** adsumpsit d e: adprehendit Vulg.: suscepit Vigil. **17** habuit] debuit Vulg. principem sacerdotum Aug.: summus sacerdos d e: pontifex Vulg. expiaret Cod. Armach. d e: propitiaret f: propitiandum Aug.: repropitiaret Vulg. peccata Cod. Langobard. d e: delicta Cod. Armach. Vulg. **18** adiuuare Vigil.: auxiliari Vulg.: auxiliare Cod. Laud. 108.

iii. 1 sanctissimi d e: dilectissimi Priscill. intuemini d e: cognoscite Hil.: considerate Vulg. principem sacerdotum Hil. Jer.: pontificem et apostolum Orig. **2** fidelem esse d e: qui fidelis est Vulg. Vigil. in omni domo [T.R.] Vulg.: om. omni Gk. B eius d e Aug.: illius Vulg. **8** irritatione in exacerbationem d e Codd. Amiat. Hubert. **10** proximus fui] infensus fui Vulg. ipse uero Cod. Sarisburensis: ipse autem d e: isti autem Lucif.

iv. 12. Vium enim uerbum dei et ualidum et acutius omni gladio acutissimo: penetrans usque ad diuisionem animae et spiritus, artiumque et medullarum, cogitationes cordis et secreta scrutatur. *Exposit. Euang. Lucae, ii, 61.*

14. habentes itaque magnum sacerdotem egressum de caelis, Iesum filium dei: teneamus confessionem fidelem. *Exposit. Ps. cxviii. xxi. 14.*

v. 2. Quia et ipse, inquit, gustat infirmitatem. **4.** non sibi quis honorem debet sumere, sed uocari a deo, sicut et Aaron. **5.** non se honorificauit fieri summum sacerdotem, sed qui locutus est ad eum: filius meus es tu, ego hodie genui te. **6.** tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. **7.** qui in diebus carnis preces et supplicationes adhibuit ei qui posset liberare eum de morte cum magna uoce et lacrimis, et exauditus ab illo metu, **8.** quamquam esset filius, didicit ex his quae passus est oboedientiam: **9.** et consummatus obtemperantibus sibi causa factus est salutis aeternae **10.** uocatus a deo sacerdos secundum ordinem Melchisedech. *Explanat. Ps. lxi. 7.*

vi. 3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit deus. **4.** impossibile est enim hos qui semel illuminati sunt, et gustauerunt donum caeleste, et participes facti sunt spiritus sancti, **5.** et bonum gustauerunt dei uerbum, uirtutesque futuri saeculi, **6.** lapsos iterum reuocari in paenitentiam, rursus crucifigentes filium dei: et ostentionem triumphantes. *De Paenit. II, ii, 6; 11.*

iv. 12 uerbum] sermo Vulg. ualidum] efficax Vulg. acutum d e Hil. Lucif.: acutius Amb. B Orig.: acrior Cassiod.: penetrabilior Vulg. Orig. Jer.: gladio acutissimum d e Lucif. penetrans d e Orig. Hil. Lucif. Jer. Vigil.: pertingens Vulg. artiumque et medullarum d e Lucif.: compagum et medullarum Vulg. Orig. Sedul. **14** sacerdotem magnum d e: pontificem magnum Vulg. Orig.: principem sacerdotum Jer.: sacerdotem magnum principem Amb. (*De Fide, iv, ii, 18*) egressum d e: qui penetrauit Vulg. Orig.

v. 5 honorificauit] magnificauit d e: clarificauit Vulg. fieri summum sacerdotem d e: ut pontifex fieret Vulg. **7** liberare eum de morte d e: saluum eum a morte Vigil. cum uoce magna d e: cum clamore ualido Vulg. ab illo metu] pro sua reuerentia Vulg. **8** quamquam esset d e Cassiod.: et quamquam sit Vigil. **9** omnibus obtemperantibus Vulg. **10** uocatus d e: appellatus Vulg.: pronuntiatu Vigil.

vi. 5 et bonum gustauerunt dei uerbum d e futuri saeculi d e: saeculi uenturi Vulg. **6** ostentionem triumphantes] illum denuo pollicentes Hil.: exemplantes r

13. Abrahae cum repromisset deus, quoniam nullum alium maiorem habebat iuravit per seipsum, dicens: **14.** nisi benedicendo benedixero te, et multiplicando multiplicauero te. **16.** homines enim per maiora sui iurant. *De Fide*, II, viii, 71.

17. in quo amplius deus ostendere nolens heredibus repromissionis immobilitatem uoluntatis suae interposuit iusiurandum. *Explanat. Ps. lxi.* 8.

18. habetis fortissimam consolationem. *De Offic. Min.* I, xxxvi, 179.

vii. 3. Sine patre, sine matre, sine generationis enumeratione, neque initium dierum, neque finem uitae habens. *Ep. LXIII.* 12.

21. tu es sacerdos in aeternum. *Exposit. Euang. Lucae,* i. 22.

24. hic autem impraeuaricabilem habet sacerdotium. **26.** talis ergo, inquit, nobis ducebat princeps sacerdos, iustus, sanctus, innocens, immaculatus, segregatus a peccatoribus et excelsior caelis factus, **27.** qui non habet cotidie necessitatem, sicut sacerdotes, prius pro suis delictis hostiam offerre, deinde pro populo: hoc enim fecit semel se offerendo. *De Fide*, III, xi, 80.

ix. 7. In secundo autem semel in anno singularis summus sacerdos, non sine sanguine, quem offert pro se et populi delictis. *Exposit. Euang. Lucae,* i. 22.

13 repromisset d e: promississet r nullum: neminem Vulg. iuravit per se ipsum d e: iurat per se Jer. **14** benedicendo d e: benedicens Vulg.: benedixero d e: benedicam Vulg. multiplicando d e: multiplicabo Vulg. **17** amplius] primum d e: abundantius Vulg. heredibus repromissionis d e: pollicitationis heredibus Vulg. uoluntatis suae] d e: consilii sui Vulg.

vii. 3 sine generationis narratione Marius Mercator (ed. Schwartz p. 30): sine generatione r Jer.: sine genealogia Vulg. **21** tu es sacerdos in aeternum Codd. Amiat. Demidov. Tolet. Vulg. [T.R. B C S]: + secundum ordinem Melchisedec d e Cod. L (Langobardus, viii cent.) [T.R. A D E K L P] Copt. Syr. Eth. Verss. Jer. Euseb. Chrys. Theodoret. John Damascene Primas. **24** intransgressibile r Aug. Fulgent.: sempiternum Vulg.: in aeterno d **26** princeps sacerdos d e: princeps sacerdotum r Aug.: pontifex Vulg. immaculatus d e: incontaminatus r Aug.: inpollutus Vulg. **27** sicut r Aug.: quemadmodum Vulg. hostiam d e: hostias Vulg. Orig.

ix. 7 singularis d e: solus unus Aug.: solus Vulg. summus sacerdos d e Aug.: pontifex Vulg. populi delictorum d e: populi ignorantia Vulg. Vigil.

II. per amplius et perfectius tabernaculum. *Exposit. Ps. cxviii.*
xiv. II.

13. sanguis hircorum et taurorum et cinis uitulae aspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam. *Exposit. Euang. Lucae, vi. 108.*

x. 4. Impossibile est enim sanguine taurorum et hircorum peccata mundari. **15.** testis est autem nobis et spiritus sanctus: cum enim dixerit: **16.** hoc autem testamentum quod testabor ad illos, dicit dominus, dando leges meas in cordibus eorum, et in sensibus eorum scribam, et **17.** peccati et iniustitiae eorum non ero memor. *Exposit. Ps. cxviii. xiv. 42; xviii. 38.*

xi. I. Fides enim eorum quae sperantur substantia est, rerum argumentum non apparentium. *De Paenit. II, iii, 15.*

24. fide Moyses grandis factus negavit se esse Pharaonis regis nepotem. **25.** maluit enim afflictis compati quam temporalibus delectari, **26.** maioresque diuitias aestimavit et praetulit thesauris Aegypti improprium Christi: aspiciebat enim mercedem reprobationum dei. *Explanat. Ps. xliii. 63.*

33. secti sunt et leonum molas obstruxerunt. **37.** in caprinis pelli-
bus ambulabant. *Exposit. Euang. Lucae, x. 122.*

xii. 6. Castigat autem dominus omnem filium quem recipit. *Explanat. Ps. i. 31.*

13 ad carnem emundandam d e: ad emundationem Vulg.

x. 4 mundari] auferre Aug.: auferri Vulg. **15** dixit Amb. N: dixerit d e: dicit Vulg.: om. Vigil. **16** in sensibus d e: in mente Vulg. **17** peccatis Amb. R: peccatorum Vulg.: peccata Sedul.

xi. I sperantium r Aug. (*Tract. LXXIX, I in locum, but three MSS. read sperandorum with Vulg.*): insperantium d e argumentum Vulg. Aug.: accusator non uidentium d e **25** maluit enim afflictis compati] maluit enim experiri adfectum d e temporales [temporale d] habere peccatorum delicias d e **26** maiores diuitias Vulg.: maiorem honestatem d e Amb. (*De Paradiso, 3*) improprium Vulg.: opprobrium Amb. (*De Paradiso, 22; De Cain, II, 14*) Jer. mercedem reprobationum] in remunerationem Vulg.: in remuneratione d e om. dei Gk. Vulg. **33** obstruxerunt ora Amb. (*De Paradiso, 21*): strinxerunt leonum ora Amb. (*Ep. LXIII, 67*): obturauerunt ora leonum Vulg.: clausurerunt ora leonum Aug. **37** ambulantes Orig.

xii. 6 dominus Vulg. Gk.: deus d e Amb. (*De Paenit. I, xii*) Priscill. Gaud. Aug. recipit Vulg.: suscipit Amb. (*Interpell. Iob et David, III, 9*): assumit Aug. (v. App. 103).

AD HEBRAEOS

xiii. 4. Adulteros autem iudicat deus dispendens eos a se.
Explanat. Ps. xliii. 26.

8. Iesus autem heri et hodie ipse est in saecula. *Exposit. Ps. cxviii. v. I.*

xiii. 4 iudicat d Aug. : iudicabit Vulg.
d Vulg. Gk.

8 Iesus Christus Amb. (*Ep. xliiv, 8*)

IV. CATHOLIC EPISTLES

EPISTOLA IACOBI

iv. 6. Dominus superbis resistet. *Exposit. Ps. cxviii. vii. 9.*

EPISTOLA PETRI PRIMA

i. 12. Quibus reuelatum est, et euangelizauerunt sancto spiritu dei misso de caelo: in quem concupiscunt et angeli uidere. *Ep. LXXXIX, 4.*

15. sancti in omni conuersatione estote. **17.** in timore hoc incolatus tempore conuersamini. *Ep. LXIII, 86.*

18. non auro et argento redempti estis de uana conuersatione paternae traditionis, sed pretioso sanguine agni. *De Iacob, I, iii, 2.*

ii. 2. Sicut dudum geniti infantes rationabile sine dolo lac concupiscite. *Exposit. Ps. cxviii. xiii. 27.*

5. et nos tamquam lapides uiui aedificamini domus spiritalis in sacerdotium sanctum, offerentes hostias spiritalis. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 95.*

9. uos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem. *Exposit. Ps. cxviii. vi. 34.*

13. subiecti estote omni humanae creaturae. *De Fide, v, xiii, 158.*

iv. 6 Dominus Cyp. Aug. Jer.: deus Vulg. Gk. Fulgent. Cassiod.

i. 12 misso de caelo Vulg.: quae missa sunt Hil.: missa Vigil. concupiscunt r Iren. Orig. Hil. Aug. Maxim.-Taurien. Vigil. Fulgent. Cassiod.: desiderant Vulg. uidere Amb. (*Ep. LXXXIX, 4*) Iren.: prospicere Amb. (*Ep. xxxix, 11*) Vulg. **18** redempti estis Vulg.: redemptori Amb. P agni + domini nostri Iesu Christi Amb. (*Ep. LXXII, 8*): dei Tert.: unigeniti filii dei Orig.: agni + incontaminati et immaculati Christi Vulg.

ii. 2 dudum modo Vulg. Orig.: nunc Amb. D infantes Vulg.: paruuli Orig. Jer. **5** aedificamini Hil. Aug. Fulgent.: aedificati Orig.: coaedificamini Tycon. Aug.: superaedificamini Vulg. domos spiritalis Amb. P p: domus spiritalis Vulg. **9** in adoptionem Aug. Gildas: adquisitionis Vulg.

20. nulla gloria est, si peccantes punimini et suffertis, sed si benefacientes et patientes, haec est gratia apud deum. **21.** in hoc enim uocati estis: quia et Christus pro uobis mortuus est ut relinquens uobis exemplum, ut sequamini uestigia eius; **22.** qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. *De Interpell. Iob et David*, III, ii, 3.

23. cum malediceretur, non maledixit, cum percuteretur, non repperussit. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 59; viii. 58.

24. qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum: ut a peccatis nostris separati, cum iustitia uiuamus, cuius uulnere plagarum sancti sumus. *De Spir. Sanct.* I, ix, 109.

iii. 4. Ideoque oremus in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante deum locuples. *De Offic. Min.* I, xviii, 70.

18. Christus enim semel quidem pro peccatis mortuus est. *Exposit. Euang. Lucae*, x. 8.

iv. 1. Christo passo secundum carnem. *De Fide*, II, vii, 57.

8. caritas enim multitudinem operit peccatorum. **17.** tempus incipere iudicium dei a domo dei. *Exposit. Ps. cxviii.* xvi. 44; xx. 22.

v. 8. Aduersarius noster diabolus tamquam leo rapiens et rugiens quaerit quem deuoret. *Exposit. Euang. Lucae*, vii. 150.

20 punimini r Aug.: colaphizati Vulg. **21** mortuus est Fulgent. *Quaest.* N.T. ap. Aug. John Damascene [Gk. S]: passus est Vulg. [T.R.] Tert. Cyp. Aug., Jer. uobis. . . uobis [Codd. A B C S] Codd. Amiat. Tolet. Demidov. Harl. Vulg. John Damascene Oxoniensis: nobis. . . nobis Cod. Fuld. [T.R. K L] Tert. Cyp.₂ **23** remaledicebat Jer. Aug.: remaledixit Cyp. (*Test.* III, 39) Paulinus of Nola: malediceretur Vulg. Jer.: uapularet Iren. Maxim.-Taurien. Pelag.: cum pateretur Amb. (*Explanat. Ps. xxviii.* 45) Jer. Vulg. non comminabitur Amb. (*Explanat. Ps. xxvii.* 45) **24** separati Aug. Fulgent.: mortui Vulg. uiuamus p r t Aug. Fulgent. Greg. Mag.: uiueremus Vulg. cuius uulnere plagarum Amb. (*De Spir. Sanct.* I, 9): uulnere t Vulg. sancti sumus t Cod. Oxoniensis Aug.: sanati estis Vulg.

iii. 4 in corruptione Jer.: in incorruptibilitate Vulg. ante deum r Vigil. Fulgent.: in conspectu dei Spec. Vulg.: apud dominum Aug. locuples Vulg.: diues Amb. (*Ep. xxxviii.* 3).

iv. 1 passo in carne Vigil. Vulg.: in carne passo p Aug. Fulgent. **17** incipere with Gk. [T.R.]: ut incipiat Vulg. Aug. Cassiod. Greg. Mag. iudiciis p r t Aug. Fulgent. a domo Jer. Aug. Cassiod. Fulgent.: de domo Vulg.

v. 8 leo rugiens Amb. (*Ep. xxi.* 3) Vulg.: fremens Ambrst. quaerit Jer.: quaerens Vulg.: requirendo Aug.

EPISTOLA PETRI SECVNDA

iii. 8. Quia mille anni sicut dies una. *Exposit. Euang. Lucae,* vii. 222.

EPISTOLA IOHANNIS PRIMA

i. 1. Quod erat ab initio, quod audiuius et quod uidimus, oculis nostris perspeximus et manus nostrae scrutatae sunt de uerbo uitae: **2.** et uita apparuit, et uidimus et testamur et adnuntiamus uobis de uita, quae erat apud patrem et apparuit nobis. *Exposit. Euang. Lucae,* i. 5.

3. et communicatio nostra cum patre, et filio eius Iesu Christo. *De Spir. Sanct.* I, xii, 131.

ii. 1. Si quis peccauerit, paraclitum habemus apud patrem, Iesum Christum, et ipse est deprecatio pro peccatis nostris. *De Spir. Sanct.* I, xiii, 157; *Explanat. Ps.* xl. 9.

4. qui enim dicit quia nouit eum et praecepta eius non seruat mendax est. *Exposit. Euang. Lucae,* ii. 94.

i. 1 erat t Aug. Maxim.-Taurien. Fulgent. Cassiod.: fuit Vulg. et oculis Amb. E L T perscrutatae sunt Amb. (*De Paradiso*, xii, 58): contractauerunt Vulg. Tert. Fulgent.: palpauerunt Orig. **2** apparuit Amb. (*De Spir. Sanct.* I, xv, 171): om. Amb. (*De Paradiso*, xii, 58): paruit Ambr. P manifestata est Vulg. Aug. Fulgent. de uita Amb. (*De Spir. Sanct.* I, xv, 171): uitam aeternam Vulg. Gk. **3** communicatio Jer.: societas Vulg.

ii. 1 Si quis peccauerit h p Vulg. Faust. Aug. Orig. Paschas-Diac. (Migne, P.L. LXIX, 19): si peccauerimus Vigil.: si quis deliquerit Cyp.: si deliqueritis Tert. paraclitum Victor.-Vit. Faust. Orig.: aduocatum h Vulg. Tert. Cyp. Aug. Vigil. Jer. Paulin.-Aquil. Pacian. (*Ep.* III, 9) apud patrem Orig. Cyp. Aug. Vigil. Paulin.-Aquil. (Migne, P.L. XCIX, 196): apud deum patrem Orig. Euseb. Cyr. Didymus Alex. (A.D. 370) Tert. Iesum iustum Orig.: om. iustum Vigil. Victor.-Vit. Faust. Maxim.-Taurien. (Migne, P.L. LVII, 378) Jer. Paulin.-Aquil. (Migne, P.L. XCIX, 158): Iesum Christum suffragatorem Cyp. (*Ep.* II, 18) deprecatio Cyp.: propitiatio Spec. Vulg. Aug.: propiciatio p: repropiciatio Orig.: exoratio h: placatio Tert.: qui interpellat Vigil. **4** mandata h Vulg. Cyp. Tycon. Aug. Lucif. se nosse eum cognouit Cyp. Aug. Tycon. non seruat h Cyp. Tycon. Aug.: custodit Vulg.

13. scribo uobis, fratres, quia cognouistis eum qui est ab initio. scribo uobis, iuuenes, quia uicistis malum. **14.** scribo uobis, pueri, quia cognouistis patrem. *Explanat. Ps. xxxvi. 52.*

16. quia omne quod in saeculo, concupiscentia est carnis et concupiscentia oculorum et iactantia uitae. *Exposit. Ps. cxviii. xiii. 27.*

19. ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 172.*

23. omnis qui negat filium, negat et patrem. **29.** si scitis quoniam iustus est, scitote quoniam qui facit iustitiam, ex ipso natus est. *De Fide, II, xv, 135; IV, xi, 154.*

iii. 2. Carissimi, nunc filii dei sumus: et nondum reuelatum est quid erimus, sed scimus quia cum reuelatum fuerit, similes ei erimus. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 194.*

6. omnis qui peccat non uidit deum nec cognouit eum. *Explanat. Ps. xlv. 23.*

iv. 1. Nolite omni spiritui credere. *Exposit. Ps. cxviii. xx. 49.*

2. omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, de deo est. *Exposit. Euang. Lucae, ii. 38.*

8. caritas deus est. *Exposit. Ps. cxviii. v. 20.*

13. ex hoc cognoscimus quia in nobis est, quoniam de spiritu suo dedit nobis. *De Spir. Sanct. II, ix, 95.*

18. perfecta caritas timorem excludit foris. **20.** si fratrem tuum non diligis quem uides quomodo potes deum diligere quem non uides? *Exposit. Ps. cxviii. ix. 2; xix. 34.*

13 iuuenes p t Jer. Aug.: iuuenis Orig.: adulescentes Vulg. **14** pueri h Orig. Aug. Maxim.-Taurien.: infantes Vulg. **16** in saeculo h: in mundo Vulg. Aug. Orig. Ambrst.: in hoc mundo Cyp. (*Test. III, 11*) iactantia] superbia h Vulg. Jer. Cyp. Aug. **19** exierunt Iren. Cyp. Ambrst. Greg. Mag. Orig.: prodierunt Vulg. permansissent Vulg.

iii. 2 manifestatum est Tert. Aug. Jer.: manifestatum h: apparuerit t: apparuit Vulg. Orig.

iv. 2 de deo Cyp. (*Test. II, 8*) Priscill.: a deo Orig.: ex deo Vulg. **13** cognoscimus Aug.: scimus Victor.-Vit.: intelligimus Vulg. in nobis est Victor.-Vit.: in ipso manemus et ipse in nobis r Aug. **18** perfecta caritas Vulg. Aug. Greg. Mag.: perfecta dilectio Cassiod. Tert. Jer.: consummata dilectio Tycon. excludit Amb. (*Iob et David, III, 2*): expellit Amb. (*De Obit. Theod. 38*): mittit Vulg. **20** si fratrem tuum non diligis Aug.: qui non diligit fratrem suum quem uidet Vulg. Greg. Mag.

v. 6. Per aquam et spiritum uenit Christus Iesus: non solum in aqua sed per aquam et sanguinem, et spiritus testimonium dicit quoniam spiritus est ueritas. 8. quia tres sunt testes, spiritus, aqua, sanguis: et hi tres unum sunt. *De Spir. Sanct.* III, x, 67.

16. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat et dabit illi uitam deus, quia non peccat ad mortem. est peccatum ad mortem, non de illo dico, ut oret. *Exposit. Ps. cxviii.* xii. 47.

19. Neque enim sine deo mundus, quia et mundus per ipsum factus: et mundus in maligno positus est. *Exposit. Euang. Lucae,* iv. 29; *Exposit. Ps. cxviii.* xii. 47.

EPISTOLA IVDÆ

9. Cui dictum est ab angelo Michael in Iuda: imperet tibi dominus. *Exposit. Euang. Lucae,* vi. 43.

v. 6 Per aquam et spiritum [two Gk. cursives 103 104] Cyr.₁ Aug.₁: per aquam et sanguinem [T.R. B K L] Vulg. Syr. Vers. Tert. Cyr. Auctor Rebapt. Christus Iesus [Gk. Codd. K P and cursive 36] Iesus Christus Vulg. spiritus est ueritas Gk. Spec. r Cod. L (Lemonicensis, viii-ix cent.) Cyp. Leo (Migne, P.L. IIV, 775) Vigil. Fulgent.: Christus est ueritas Harl. 5778 Cod. Montfortianus Vulg. Aug. Arm. Verss. 8 testes Aug.: testimonium Vulg. Vigil. spiritus, aqua, sanguis Vulg. Gk. Spec.: aqua sanguis et spiritus Amb. (*De Myst.* IV, 20; *Exposit. Euang. Lucae,* x. 48) p Vigil. Cassiod. [An insertion is found in some Vulg. MSS. such as Codd. Cauensis, Toletanus, Demidovianus; it reads as follows in Cod. Demidov.: 'quia tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis, et tres unum sunt. et tres sunt qui testimonium dant in caelo, pater, uerbum, et spiritus, et hi tres unum sunt.' It appears also in the Sixtine and Clementine edd. Vulgate. The Greek Codd. Montfortianus (xv or xvi cent.) and Ottobonianus Vat. 298 (xv cent.) contain it. The Greek was first inserted in the Complutensian edition of 1514. The passage is omitted by the Greek Fathers: Clem. Hipp. Dion. Ath. Bas. Greg. Naz. and Nyssa Epiph. Chromat.; and the Latin Fathers: Hil. Lucif. Tert. Cyp. Aug. Novat. Leo Bede Amb. It appears in Speculum and in the African writers Vigilius, Fulgentius and Victor Vitensis. A full account of this passage may be found in Scrivener, *Introd. to New Testament Crit.* (1883), 648f.] 16 petat Cod. Demidov. p t Hil. Pacian. Jer. Aug.: petet Vulg.: postulabit r Tert. [Gk. ἀττήσαι] qui peccat non ad mortem Aug.: si quis deliquit peccatum non ad mortem Pacian.: peccanti non ad mortem Vulg. Cassian. pro illo dico ut postulet r: pro illo dico ut roget Cod. Demidov. p Aug. Greg. Mag. Bede 19 mundus omnis Jer. [Gk. ὁ κόσμος ὅλος]: totus mundus r Aug. Boniface Mag.: mundus totus Vulg.: hic mundus Amb. (*Explanat. Ps. xliii.* 74).

V. APOCALYPSE

APOCALYPSIS IOHANNIS APOSTOLI

i. 7. Ecce uenit cum nubibus, et uidebit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt: et plangent se super eum omnes tribus terrae: etiam: amen. **8.** ego sum A et Ω, dicit dominus deus, qui est, et qui erat, et qui uenturus est, omnipotens. *De Fide*, II, iv, 36.

ii. 12. Dixit angelo Pergami ecclesiae. *Exposit. Ps. cxviii.* xix. 30.

14. habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balaac mittere scandalum coram filiis Israel, manducare immolata et fornicari. **15.** ita et tu habes tenentes doctrinam Nicolaitarum. **16.** similiter age paenitentiam: ceterum uenio tibi cito. **17.** qui habet aures, audiat quid spiritus dicit ecclesiis: uenienti dabo manducare manna absconditum. *De Paenit.* IX, 46.

iii. 2. Esto uigilans et confirma. *Exposit. Euang. Lucae*, ii. 50.

14. dixit angelo Laodiciae: **15.** scio opera tua, quia neque frigidus es neque calidus. **16.** utinam frigidus esses uel calidus: sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. **17.** quia dicis, quod

i. 7 compunxerunt] confixerunt h Primas.: pupugerunt Vulg. **8** A et Ω Codd. Amiat. Fuld. Demidov. Vulg. [T.R. A B C P S] Areth. Primas. Syr. Eth. Verss.: + initium et finis Amb. (*Exaem.* I, iv, 5): principium et finis Amb. (*Ep.* XIII, 9; *De Abrah.* II, v, 21) [T.R.] gig. Vulg. Orig.: om. Gk. A C P S Areth. Orig. Primas. dominus deus Vulg. Gk. A C P S Areth. Orig. Primas.: dominus Cod. Baroc. 4 Bodl. Harl. 5778 and T.R.

ii. 12 Pergami ecclesiae gig. Orig.: ecclesiae Pergami Primas. **14** docebat gig. Vulg. Primas. [ἐδίδασκεν A C P S: ἐδίδαξεν uncial MS. 046, cursive 2050] Areth.: docuit Orig. **17** aures audiendi Primas.: aures Vulg. manducare + φαργῶν T.R. sixteen cursive MSS. gig. Cod. Tolet. Orig. Tycon. Victorin. Anonym. in Apocal. (Sabatier *ad loc.*) Auctor Quaestt. ex utroque T Q 102 Cod. 97b (Sabatier *ad loc.*): om. Codd. A C Vulg. Copt. Eth. Verss. Primas. manna gig. Vulg. Cod. Tolet. Victorin.: de manna illo Primas. Tycon.

iii. 14 Laodiceae Amb. F G: Laodiciae gig. Spec. Vulg. **16** frigidum esses aut calidum Amb. R: aut Amb. O sed] si Amb. G **17** miserabilis et mendax et nudus et caecus gig. Spec.: miser et pauper et caecus et nudus Vulg. Cyp. Tycon.

diues sum et dilatus et nudus et caecus. **18.** consulo tibi ut emas a me aurum igne probatum. **19.** aemulare ergo et paenitentiam age. **20.** ecce sto ad ianuam et pulso: et si quis audierit uocem meam et aperuerit ianuam, intrabo ad eum. **21.** uincenti, inquit, dabo sedere mecum in sede mea. *Exposit. Ps. cxviii. ii. 25; x. 30; xviii. 14; xix. 30.*

iv. 1. Post haec uidi et ecce ostium apertum in caelo et uox prima quam audiui tamquam loquentem mecum et dicentem: ascende huc et ostendam tibi quae oportet fieri. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 89.*

vi. 10. Vsque quo, domine, sanctus et uerus, non iudicas et uindicas sanguinem nostrum? *Explanat. Ps. xxxvi. 67.*

vii. 11. Non utique angelis, de quibus scriptura dicit quia omnes angeli stabant in circuitu sedis. *De Fide, v, vi, 73.*

viii. 4. Ascendit fumes incensorum orationibus. *De Isaac uel Anima, v, 44.*

13. uae habitantibus super terram. *Explanat. Ps. xxxvi. 45.*

ix. 6. Quaerent homines mortem et non inuenient eam. *Exposit. Euang. Lucae, vii. 36.*

xi. 15. Factum est regnum huius mundi dei nostri, et christi eius, qui regnabit in saecula saeculorum. *De Excessu Frat. sui Satyr. II, 105.*

xiii. 6. Sicut enim de antichristo scriptum est: qui aperuit os suum in blasphemia ad deum, blasphemare nomen eius, et bellum facere cum sanctis eius. *De Fide, II, xv, 135.*

18 consulo tibi Victorin. Anonym. in Apocal. ap. Aug. (Sabatier *ad loc.*): consilium autem do Tycon.: suadeo tibi gig. Spec. Vulg. Orig. **20** audierit uocem meam *om.* Hil. aperuerit + mihi Amb. O Primas. Orig. **21** in sede mea gig. Spec. Vigil.: in throno meo Vulg.: sedere super thronum patris mei Cyp.

vi. 10 iudicas et uindicas gig. Cyp. Hil.: uindicas et iudicas Amb. F Vulg.

vii. 11 in circuitu gig. Vulg. Orig. Primas.: in conspectu Beatus [Presbyter in Spain, viii cent.] throni Tycon. Primas. Fulgent.

viii. 4 incensorum Cod. Laudianus 43 Vulg.: thymiamatum Amb. (*Ep. LX, iv, 5*) supplicationum Primas. d e: orationibus gig. Vulg.: orationum Primas.

ix. 6 inuenient Vulg.: inueniant Amb. E T.

xiii. 6 in blasphemiam gig. Tycon. Orig.: in blasphemias Vulg.: in blasphemia Primas. (cf. Dan. viii. 21 cornu illud faciebat bellum) aduersus sanctos Vulg.

xiv. 6. Et uidi angelum uolantem per caelum. *De Interpell. Iob et David*, 1, ix, 30.

xv. 3. Quia magna mirabilia opera tua, domine deus omnipotens; iustae et uerae uiae tuae, rex gentium. **4.** quis non timebit et magnificabit nomen tuum? quia solus sanctus es, quia omnes gentes uenient et adorabunt ante te. *De Excessu Fratr. sui Satyr.* II, 132.

xix. 16. Rex regum et dominus dominantium. *Explanat. Ps.* xl. 26.

xx. 6. Beatus qui habet partem in prima resurrectione. *Explanat. Ps.* i. 54.

12. et uidi mortuos magnos et pusillos stantes ante sedem, et libros aperuerunt: et alius liber apertus est, qui est uitae: et iudicati sunt mortui de scriptis in libris secundum facta sua. **13.** et dedit mare mortuos, qui in ipso erant: et inferi dederunt mortuos, qui penes se erant. **14.** mors et infernus missi sunt in stagnum. *De Excessu Fratris sui Satyr.* II, 121.

xxi. 3. Et audiui uocem magnam de throno dicentem: ecce tabernaculum dei cum hominibus, et habitabit cum illis: et ipsi populus eius erunt, et ipse deus cum illis erit illorum deus. **4.** et delebit omnem lacrimam de oculis eorum: et mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, neque dolor ultra erit. *De Excessu Fratr. sui Satyr.* II, 121, 122.

xiv. 6 alterum angelum gig. Vulg. [T.R. A C P S] Andreas Cyp.₂: *om.* alterum [Gk. S¹] Orig.: alium angelum Cyp. Tert. Vigil.: alium *om.* angelum Tycon.

xv. 3 omnium gentium Primas.: saeculorum Vulg. Tycon. **4** timebi. gig. h Vulg.: timeat Cyp. Primas.: + te domine gig. Primas. in conspectu tuo Cod. Laud. 43 Vulg.

xix. 16 dominantium gig. Vulg.: dominorum Iren. Cyp. Primas.

xx. 6 beatus et sanctus Vulg. [Gk. ἅγιος]: *om. minusc.* 14-27, 29-35, 37-44, 46-54, 56-67, 70-92, 146-55 Ambrst. Orig. **12** magnos et pusillos gig. Vulg.

Tycon.: pusillos et magnos Spec. aperuerunt] aperti sunt gig. Vulg. Tycon. Primas. **14** infernus Codd. Armach. Fuld.: et inferus et mors gig. Vulg.: et mors et inferi Iren.

xxi. 3 magnam *om.* gig. de throno Vulg.: de caelis gig. Tycon. Primas. **4** delebit gig. Iren.: absterget Vulg. de oculis] ex Cod. Tolet. a b Amb. (*De Obit. Theod.* 30) Iren. Aug. Primas. neque...erit *om.* Amb. T: erit amplius gig.: erit ultra Vulg.

xxii. 1. Et ostendit mihi flumen aquae, splendidum tamquam crystallum, procedens de sede dei et agni. **2.** in medio plateae eius, et ex utraque parte lignum uitae ferens fructus duodecim, per singulos menses reddens fructum suum, et folia ad medicinam omnium gentium. *De Spir. Sanct.* III, xv, 133.

3. et serui eius seruiet ei. **5.** nox non erit amplius et non indiget lucernae uel solis lumine, quoniam dominus inluminabit eos. *Exposit. Ps.* cxviii. xii. 27.

13. Iesus idem est finis atque principium, primus et nouissimus. *Exposit. Euang. Lucae,* ii. 11.

15. foris canes et uenificos et impudicos. *Explanat. Ps.* xliii. 4.

16. ipse enim est stella splendida et matutina. *Exposit. Euang. Lucae,* ii. 45.

18. si quis adposuerit ad haec, adponet in illum deus plagas quae scriptae sunt in libro uitae. **19.** et qui dempserit de uerbis his prophetiae huius, delebit deus partem de libro uitae. *De Paradiso,* XII, 56.

xxii. 1 flumen gig. Primas. Cassiod.: fluuium Vulg. Vigil. Fulgent. aquae uiuae gig. Vulg. Primas. Vigil. Cassiod.: aquae uitae Fulgent. Hil. splendidum Vulg.: splendidae gig.: candidum Primas. Vigil. **2** duodecim Vulg. Fulgent. Anonym. in Apocal.: duodecies gig. Hil. per singulos menses gig. Primas.: per menses singulos Cod. Amiat.: singulis mensibus Hil. sanitatem gig. Vulg. Hil. Cassiod.: curationem Primas. Fulgent. **5** indigebant Amb. (*De Abrah.* II, ix, 67) Tycon.: indiget Amb. A R: egebunt gig. Vulg.: neque opus erit Primas. om. lumine after lucernae Cod. Fuld. Areth. [*om.* φωτός T.R. Codd. P Basilianus]: luce lucernae Amb. (*De Abrah.* II, ix, 67): lumen lucernae gig.: lumine lucernae Vulg. Tycon. Primas. [Codd. A S φωτός] inluminabit gig. Tycon. Primas.: inluminauit Cod. Fuld.: inluminat Vulg. super eos Tycon. Primas.: super illos Amb. (*Explanat. Ps.* xxxvi. 45): supra illos gig. **13** ego α et ω Vulg.: ego sum gig. [T.R. ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος *fifteen cursive MSS.*] Orig.₂ Cyp. Areth. Arm. Vers.: primus et nouissimus, initium et finis [Codd. A B S] Primas. Tycon. Orig. Ath. Syr. Vers. **15** foris canes gig. Spec.: foris Amb. F Vulg.: canes Vulg.: canis Amb. B **18** deus gig. Spec. Vulg.: dominus Primas. *Acta SS. Saturn.* (Baluz, II, 56, 73) **19** dempserit gig.: contempserit Tycon.: abstulerit Spec.: diminuerit Vulg. delebit Iren.: demet gig. Tycon.: adimet Primas.: auferet Spec. Vulg.: delet *Acta SS. Saturn.*

INDEXES

I. GENERAL INDEX

- Africanisms, lxv
Alford, H., xv
Ambrose, St
 accuracy of quotations, xi
 Greek text implied by, xxxvi
 manuscripts of, xx
 syntax and vocabulary, lvii
Apostolici, Canones, xxxiv
Athos, Mt, liii
- Bamberg, xviii
Basle University Library, v
Bebb, J. M., xi
Belsheim, J., xix
Bernard, J. H., xviii
Beza, Theodore, xxxvi
Bianchini, xvii, xviii
Bobbio, xviii
Brescia, xvii
Buchanan, E. S., xvii
Burkitt, F. C.
 on Codex Bezae, xxxvii
 on Codex f, xxx
 on classification of Old Latin MSS.,
 lxvi
 on text of the Gospels, liii
 on Textus Receptus, xxxvi
 on Western interpolations, xxxviii
- Cariglione, T., lxxxvii
Cicero, lix, lx
Corbey, xvii
Cyprian, St, xi
- Dresden, Royal Library, xvi
- Ecclesiastical writers, list of, xxiii
Erasmus, xlvi
Estienne, Robert, xxxvii
Europeanisms, lxiv
- Eusebius, xvii
 Canons of, xvi
- Gall, St, xv
Gwynne, J., xviii
- Hamburg, xvi
Herodotus, lxi
Hort, Dr F. J. A., on classification of
 Old Latin MSS., lxiv-lxv
- Kenyon, F. G., xxxvi
- Lachmann, xlvi
Liber Comicus, xix
Libraries
 Angelic, xvi
 Bamberg, xviii
 Basle, xv
 Bodleian, xv
 Cambridge University, xv
 Holy Synod, xvi
 Petrograd, xvi
 Trinity College, Dublin, xvi
Lyons, monastery at, xxxvi
- Manuscripts, list of New Testament, xv
Martin, St, of Tours, vii
Modena, xvi
Morin, D. G., xix
Moscow, xviii
Mulling, Book of, xlv, 45
Munich, xviii
- Pepin, charter of, lxiv
Perpetua, St, Passion of, xii, lxxxv
Pliny, lix, lx
Porferi, Bishop, xvi
- Quintilian, lix

INDEXES

Robinson, Dr Armitage, lxxxv
 Rolando, G. M., lxxviii

Sabatier, P., xvii
 Sanday, Professor, xi
 Scrivener, F. H., xv, xxxix
 Souter, Dr A., lxvi, lxxii
 Stephanus, lxxxvi

Tertullian, xi

Textus Receptus, xxxvi
 Tischendorf, L. F. C., xix, xlviii
 Tregelles, xvi, xlviii
 Turner, C. H., xxxiii, xxxiv
 Tyndale, xlvii

Vercelli, xvii
 Verona, Cathedral Library, xvii
 Vulgate, the, xvii
 Sixtine and Clementine editions, xiii

II. INDEX OF LATIN WORDS

Abire, lviii, 37

aer, lx, 74

agape, 87

alligare, 35

altitudo, 89

amare, lix, 52

amodo, lxxiii, 27, 47

angustia, 80

Caritas, 50, 68, 85, 87

castellum, lx

character, lxxiii, 102

clarescere, 82

clarificare, lx, 48, 49, 51, 104

communicatio, 85, 110

condemnare, 34

congemiscere, lx, 64

conglorificare, lx, 100

conluctatio, 91

consurgere, 94

contumelia, 79

conuiuificare, 88

curatio, 76

custodire, 49, 50

Deducere, 51

dilectio, 50, 68

diligere, lix, 52, 67

Ecclesia, xxxv

edere, 38, 46

egenus, 14

eiicere, lxvi

enarrare, 43

enitor, lxxvi, 74

errare, 36

excitare, lxxi, lxxi, 4, 25, 88

Figura, 91, 102

forma, 91, 102

Genealogia, 105

generatio, 103

gloriatio, lxi, 81

glorificare, lx, 49, 51, 64

Harmonia, lxxiii, 89

hereditas, 66

honorificare, lx, 49, 51, 104

lactare, 37

ignobilitas, 79

ignominia, 79

illustrare, 66

incomprehensibilis, 67

inexscrutabilis, 67

inpraearcabilis, lxiv, 105

inreprehensibilis, 67, 99

inscrutabilis, 67

intransgressabilis, 105

ira, 26

iracundia, 26

iustificare, 62

INDEXES

Laetificare, lx, 81
ligare, 35
lucta, 91
lumen, 47
lustramentum, 71
lux, 47

Machaera, lxxiii, 34
magnificare, 38, 73, 104
maiestas, 69
maledicere, 109
manducare, 38, 46
mitis, 5
mortificare, 64, 94
mysterium, 69

Narrare, 43
natatoria, 45

Obcaecatus, 19

Pacificus, 5
paropsis, lxxiii, 15
patientia, 30
perdere, 36
piscina, 45
plantare, 37
pressura, 51, 80, 82, 93, 98
purgamentum, 71

Quia, xii
quod, xii
quoniam, xii

Remaledicere, 109
rete, 11
resuscitare, lxxi, 43
replere, 56

Saeculum, lxix
sanitas, 76
scandalum, 69
sedes, lxxv, 93, 114
segregare, 50
separare, 58
societas, 85, 110
splendescere, 82
sublimitas, 89
sufferentia, 30
suscitare, lxxi, 4, 25, 88

Tolerantia, 30
transfigurare, 92
transformare, 92
tribulatio, 51, 80, 82, 93, 98
tristitia, 51

Vetare, lix, 57
videri, lix, 55, 59
uiuificare, lx, 29, 80, 94